



T.C

SİNOP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

SEVCAN KÖR

**ANTİK VE KLASİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİÇAĞ
TOPLUMLARDA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK
ÇEKİŞMESİ**

SİNOP



ANTİK VE KLASİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİÇAĞ
TOPLUMLARINDA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK
ÇEKİŞMESİ

SEVCAN KÖR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTİK VE KLASİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ESKİÇAĞ
TOPLUMLARINDA CİNSİYET AYRIM VE KADIN-ERKEK
ÇEKİŞMESİ

SEVCAN KÖR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

SİNOP – 2021

...../...../2021

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

...../...../2021

Sevcan KÖR

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Sevcan KÖR tarafından hazırlanan “Antik ve Klasik Kaynaklar Işığında Eskiçağ Toplumlarında Cinsel Ayrım ve Kadın-Erkek Çekişmesi” başlıklı bu çalışma, .../...../2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından olarak kabul edilmiştir.

Başkan [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Uye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Uye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Uye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Uye [Unvanı, Adı ve Soyadı]
Üniversitesi / Fakültesi

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..... / / 20...

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KUTSAL KİTAPLARA VE ANTİK-KLASİK KAYNAKLARA GÖRE ERKEĞİN VE KADININ YARATILIŞI.....	4
1.1. KADININ YARATILIŞI.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	17
ESKİ DOĞU'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ.....	17
2.1. MEZOPOTAMYA'NIN SİYASİ TARİHİ	17
2.2. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ.....	21
2.2.1. Urukagina Kanunları'nda Evlenme	22
2.2.2. Ur-Nammu Kanunları'nda Kanunları'nda Evlenme.....	24
2.2.3. Lipit-İştar Kanunları'nda Evlenme	27
2.2.4. Eşnunna Kanunları'nda Evlenme	30
2.2.5. Hammurabi Kanunları'nda Evlenme	32
2.2.6. Eski Asur'da Evlenme	37
2.2.7. Orta Asur Çağı'nda Evlenme.....	40
2.3. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA BOŞANMA	42
2.3.1. Ur-Nammu Kanunları'nda Boşanma	43
2.3.2. Ana- İttuşu Kanunları'nda Boşanma	44
2.3.3. Lipit-İştar Kanunları'nda Boşanma	44
2.3.4. Eşnunna Kanunları'nda Boşanma.....	45
2.3.5. Hammurabi Kanunları'nda Boşanma	45
2.3.6. Eski Asur Çağı'nda Boşanma	47
2.3.7. Orta Asur Çağı'nda Boşanma	48
2.4. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA MİRAS	48

2.4.1. Urukagina Talimatnamesinde Miras.....	49
2.4.2. Ur-Nammu Kanunları'nda Miras.....	50
2.4.3. Lipit-İştar Kanunları'nda Miras.....	50
2.4.4. Eşnunna Kanunları'nda Miras	51
2.4.5. Hammurabi Kanunları'nda Miras	51
2.4.6. Eski Asur Çağı'nda Miras.....	54
2.4.7. Orta Asur Çağı'nda Miras.....	55
2.5.ESKİ MISIR'DA CİNSİYET AYRIM VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ	57
2.5.1. Eski Mısır'ın Siyasi Tarihi.....	57
2.5.2. Eski Mısır'da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi.....	67
2.6.ESKİ ANADOLU'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ	74
2.6.1.Prehistorik Çağlarda Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi	74
2.6.2.Asur Ticaret Kolonileri Çağında Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi	77
2.6.3.Koloni Çağında Aile Hukuku	81
2.6.4.Evlenme	81
2.6.5.Boşanma.....	82
2.6.6. Miras	85
2.7.HİTİT ÇAĞINDA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ	88
2.8.HİTİT ÇAĞINDA AİLE HUKUKU.....	92
2.8.1.Evlenme	93
2.8.2. Boşanma.....	97
2.8.3. Miras	98
2.9.HİTİT KRALİÇELERİ	99
2.10. ESKİ İRAN'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN- ERKEK ÇEKİŞMESİ ..	102
2.10.1. Eski İran'ın Siyasi Tarihi.....	102
2.10.2. Eski İran'da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi.....	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	108
ESKİ BATI'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ	108
3.1. ESKİ YUNAN'DA CİNSİYET AYRIM VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ ..	108
3.1.1. Ege ve Yunan tarihine Kısa Bir Bakış	108
3.1.1.1. Eski Yunan'da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi.....	116

3.2. Eski Roma'nın Siyasi Tarihi	119
3.2.1. Eski Roma'da Kadın-Erkek Çekişmesi ve Aile Hukuku.....	121
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	130
EKLER	137
Ek-1 Çatalhöyük Çanak Çömlek Neolitik Çağ, M.Ö.6.binyılın ilk yarısı. (Muhibbe Darga).....	137
Ek-2 Çatalhöyük, Pişmiş Toprak Ana Tanrıça Heykeli	138
Ek-3 Evlilik Anlaşmasını Gösteren, Üzerinde Evlenen Çift ve Şahitlerin Adı Olan Yazılı Zarf-Muhibbe Darga: Anadolu'da Kadın.....	139
Ek-4 Mısır Kralı II.Ramses'in Eşi Nefertari'nin Puda-Hepa'ya Yolladığı Mektup Muhibbe Darga-Anadolu'da Kadın	140
ÖZGEÇMİŞ	142

ÖZET

Bilindiği üzere, Âdem ve Havva'nın yaratılması ile birlikte başlayan kadın-erkek çekişmesi, günümüzde de devam etmektedir. Ancak biz bu çalışmamızda Antik ve Klasik kaynakların ışığında Eskiçağ toplumlarında cinsiyet ayrım ve kadın-erkek çekişmesini ele almak suretiyle, günümüzde yaşanan sorunların kökenini tespit etmeye çalıştık.

Esas itibariyle tezimiz önsöz ve giriş dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Eskiçağ kavramı ve bu devrin kaynakları üzerine kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci Bölüm' de Antik ve Klasik kaynakların yanı sıra kutsal kitaplarda evrenin ve insanoğlunun yaratılışı ve bununla bağlantılı olarak erkeğin kadına bakış açısı ele alınmıştır. İkinci Bölüm' de ise, Eski Doğu medeniyetinde pay sahibi olan önemli toplumların siyasi ve sosyal tarihleri kısaca gözler önüne serildikten sonra, söz konusu toplumlarda kadın-erkek ilişkileri kaynakların ışığında gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Tezimizin üçüncü ve son bölümünde ise, Eski Batı toplumlarında kadın-erkek ilişkileri tüm ayrıntıları ile ele alınmıştır.

Bu çalışmanın, bundan sonra yapılacak olan benzeri çalışmalara örnek teşkil edeceğine inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Eski Doğu, Eski Batı, kadın, erkek, kadın-erkek çekişmesi.

ABSTRACT

As it is known, the conflict between men and women, which started with the creation of Adam and Eve, continues today. However, in this study, we tried to determine the root of the problems experienced today by dealing with sexual discrimination and the conflict between men and women in ancient societies in the light of ancient and classical sources.

Basically, our thesis consists of three main parts. In the introduction part, a brief evaluation has been made on the concept of Ancient Age and the sources of this period. In the first part, besides the ancient and classical sources, the creation of the universe and human beings in the holy books and in connection with this, the perspective of men and women are discussed. In the second part, after the political and social histories of the important societies that had a share in the Ancient Eastern Civilization were briefly revealed, the male-female relations in the mentioned societies were tried to be revealed in the light of the sources. In the third and last part of our thesis, the relations between men and women in the Ancient Western societies are discussed in detail.

We believe that this study will set an example for similar studies to be carried out in the future.

Keywords: Ancient East, Ancient West, woman, man, woman-man conflict.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. Adı Geçen Eser

a.g.m. Adı Geçen Makale

A.Ü.D.T.C.F.D. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Dergisi

c. Cilt

Ed. Editör

M.Ö. Milattan Önce

M.S. Milattan Sonra

s. Sayfa

TTK Türk Tarih Kurumu

TÜBİTAK. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere, toplumların oluşumunda ailelerin son derece önemli bir yeri vardır. Aile denilen yapı ise anne, baba ve çocuklardan meydana gelmektedir. Günümüzdeki çekirdek ailelerin görüntüsü kabaca böyledir. Ancak günümüzden binlerce yıl önce yaşayan aileler sayısal olarak çok daha kalabalık idiler. Çünkü bu geniş aile yapısından anne, baba ve çocukların dışında büyük anne, büyük baba ve hatta amcalar, halalar ve kuzenler aynı çatı altında yaşayabiliyorlardı. Demek ki, çoğu eskiçağ toplumlarında geniş aileler söz konusu idi. Böylesine kalabalık ailelerin ve dolayısıyla bu tip ailelerin oluşturduğu toplumların birçok sorunları olduğu da muhakkaktır. Bu sorunların başında cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çekişmesi gelmektedir. Gerçekten tarihin erken dönemlerinden itibaren kadınlarla erkekler toplum içerisinde sürekli bir çatışmanın odağı olmuş gibi görünmektedirler. Bu durumu özellikle yasa metinlerinde bütün çıplaklığı ile görmek mümkündür.

İşte biz Yüksek Lisans Tezi olarak kaleme aldığımız “Antik ve Klasik Kaynaklar Işığında Eskiçağ Toplumlarında Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi” başlıklı çalışmamızda bu konuyu bütün ayrıntıları ile gözler önüne sermeye çalıştık. Biz bu çalışmayı gerçekleştirirken doğrudan ya da dolaylı olarak bu hususlara temas eden bütün kitap ya da makalelerden yararlanma yoluna gittik. Çivi yazılı metinlerin de Türkçeye yapılmış tercümelerinden faydalandık.

Çalışmamız, Önsöz ve Giriş kısımları dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Eskiçağ kavramının ne olduğunu açıkladıktan sonra Eskiçağ’ın zaman ve mekân bakımından sınırlarını belirledik. Bu kısımda ana hatlarıyla Eskiçağın kaynaklarının ne gibi özelliklere sahip olduğunu da ifade etmeye çalıştık.

Tezimizin Birinci Bölümü’nde Kutsal Kitaplar başta olmak üzere, Antik ve Klasik Kaynaklara dayanarak evrenin, erkeğin ve kadının yaratılışı üzerinde durduk.

Tezimizin İkinci Bölümünde ise Eski Doğu’da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi konusunu ele aldık. Bu bölümde önce Mezopotamya sonra da Mısır, Anadolu ve İran gibi Eski Doğu medeniyet merkezlerinin tarihi geçmişlerini kısaca

gözler önüne serdikten sonra bu coğrafyalarda yaşayan kadın-erkek çekişmesine temas ettik. Ancak aktardığımız bütün bilgileri muhakkak surette kaynaklara dayanırdık.

Tezimizin Üçüncü ve son bölümünde ise Eski Batı dünyasında cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çekişmesini yine kaynakların ışığında gözler önüne sermeye çalıştık. Bu kısımda ağırlıklı olarak Ege ve Yunan dünyası ile Roma dünyasını ele aldık.

Çalışmamız sonuç kısmı ile sona ermektedir. Bu kısımda çalışmamızın önemli kısımlarını vurgulamak amacıyla kısa bir özet verdikten sonra, ulaştığımız sonuçları maddeler halinde sıralama yoluna gittik.

Çalışmamızı gerçekleştirirken yararlandığımız bütün kitap ve makaleleri de Kaynakça kısmında yer verdik.

Bu tezin meydana getirilmesinde en başından en sonuna kadar bana her türlü desteği veren, sürekli olarak beni motive eden, cesaretlendiren Danışman Hocam Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ'e en içten saygılarımı ve şükranlarımı arz ediyorum. Çünkü onun uyarıları ve katkıları olmasaydı böyle bir çalışmayı gerçekleştiremezdik.

Bu arada hocamdan sonra bana en büyük desteği sağlayan ve her zorlukta yanımda duran ve sürekli olarak moralimi yüksek tutmaya çalışan canım annem Hülya KÖR'e bütün içtenliğimle teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın, ileride benzer konular üzerinde çalışma yapmayı düşünen Eskiçağ sevdalısı arkadaşlarıma rehberlik edeceğine yürekten inanıyorum.

Sevcan KÖR

HAZİRAN 2021/SİNOP

GİRİŞ

Eskiçağ Kavramına ve Kaynaklarına Kısa Bir Bakış

Antikite olarak isimlendirilen Eskiçağ ya da İlkçağ, diğer tarihi devirlerin aksine yer ve zaman açısından farklılıklar göstermektedir.¹ Gerçekten Eskiçağ, tarihi devirlerin başlangıç noktası olarak kabul edilen yazının keşfi ile M.Ö. 3200’lerde başlamakta, M.S. 7. ve hatta 8.yüzyıllara kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır.²

Eskiçağın zaman bakımından sınırlarını bu şekilde belirledikten sonra, şimdi de söz konusu çağın coğrafi hudutlarını belirlemeye çalışalım. Bilim insanları, Eskiçağın mekânsal sınırlarını tespit etmeye çalışırken, daha ziyade Yunan ve Roma tarihindeki hadiseleri dikkate almışlardır. Onlara göre, Eskiçağın doğu sınırı Hindistan’daki İndus vadisidir. Batı sınırı ise Britanya olarak kabul görmektedir. En kuzeyde Tuna ve Ren nehirleri, en güneyde ise Büyük Sahra bulunmaktadır. Bu muazzam sahanın birbiriyle teması Akdeniz aracılığı ile mümkün olmuştur. Bir başka anlatımla, bütün bu medeniyetlerin ortak paydası, Akdeniz’dir. Bu yüzdendir ki, Eskiçağ tarihine Akdeniz Medeniyetleri Tarihi de denilmektedir.³

Ancak unutmamak lazımdır ki, insanlık tarihinde yazının icadından önceki uzun zaman dilimini kapsayan Prehistorik devirler de Eskiçağ tarihinin araştırma alanına dahildir. Bununla beraber, yazılı belgelerin değeri elbette ki inkâr edilemez.

Eskiçağ tarihine ait olan vesikalar, Orta, Yeni ve Yakınçağa ait olan vesikalardan oldukça farklıdır.⁴ Söz uçar yazı kalır tabiriyle insanlığın ortaya çıkardığı en önemli buluşlardan biri olan yazının keşfiyle üzerine yazı yazılacak olan araç-gereçler icat edilmeye başlanmıştır. İşte bu sebepten ötürü, Eskiçağlarda yaşayan kavimler, vesikaları kil tabletler, taşlar, papirüsler ve parşömenler üzerine yazmışlardır.⁵

Bununla birlikte insanların o devirlerde doğada kolayca elde edebildikleri düz yüzeyli objeler üzerine de yazılar yazdıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca üzerine yazı

¹ Bülent, İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, Bilim Teknik Yayınları, İstanbul 2013, s.15.

² Memiş, Ekrem, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, Ekin Yayınevi, Bursa 2006, s.5.

³ Memiş, Ekrem-C. Bülül, Eskiçağda Göçler, Ekin Kitabevi Yayını, 2. Baskı, Bursa 2019, s. 3-4.

⁴ Memiş, a.g.e. s.5.

⁵ Memiş Ekrem, Eskiçağda Mezopotamya, Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s.18.

yazmak için şu araç ve gereçler de kullanılmıştır: Sarp Kayalar, taş, mermer, hayvan kemikleri, ağaç kabukları, çanak ve çömlek parçaları, kurşun ve bronz levhalar.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Eskiçağ tarihinin yayıldığı bu geniş saha içerisinde ortaya çıkan ve gelişimini tamamladıktan sonra çöken medeniyetler, Eskiçağ tarihinin konusunu oluşturmaktadır. Buna göre Eskiçağ'ı, “Eski Doğu” ve “Eski Batı” olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz.

Tarihte yaşanmış olayları incelerken doğru bir sonuç elde etmek için, birtakım kaynaklardan, verilerden, belgelerden ve tarihe yardımcı olan bilim dallarından istifade etmek gerekir. Bu sebeple, Eskiçağ tarihinin vazgeçemediği temel bilimler vardır. Bu bilimler şunlardır:⁶

Kronoloji: Tarihi olayları sırasına göre düzenleyen ve onları inceleyen bir bilim dalıdır.

Filoloji: Diller arasındaki ilişkileri inceleyen, Eskiçağ tarihinin temel yapı taşlarından biridir.

Arkeoloji: Geçmiş dönemlere ait olan medeniyetlerin gün yüzüne çıkarılmasını sağlayan bir bilimdir.

Antropoloji: Arkeolojik kazılarda ele geçen insan kemiklerini inceleyen ve bunların genetik yapısı hakkında bilgi veren ırk bilimidir.

Paleografi: Eskiçağlardan günümüze ulaşmış olan belgeleri inceleyerek, tarihi devirlerin aydınlatılmasında yardımcı olan önemli bilim dallarından biridir.

Tarihi coğrafya: Tarih ile coğrafya arasında içiçe geçmiş, sıkı bir ilişki vardır. Eskiçağ tarihi araştırmalarında, olayların daha iyi anlaşılması ve açığa çıkarılmasında en önemli yardımcı bilim hiç şüphesiz Tarihi Coğrafya'dır.

Eskiçağ tarihinin kaynakları, üzerinde durulması gereken bir konudur. Tarih bilimi ile uğraşan herkesin ilk şart olarak kaynak bilgisini öğrenmesi gerekmektedir. Kaynak, tarihsel olaylar hakkında bilgi veren her türlü belge ve malzemeye verilen isimdir.⁷ Eskiçağ tarihinde kaynak kavramı, Eski Önasya ve Mısır' daki Eski Doğu kültürleri ile Helen-Roma uygarlıklarının tesir ettiği sahaları kapsamaktadır. Tarihi kaynaklar, başlıca

⁶ Memiş, a.g.e. s.9.

⁷ Memiş, a.g.e. s.9.

yazılı ve yazısız olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır.⁸ Yazılı kaynaklar yazının icadından sonraki döneme ait olan belgelerdir. Bu kaynaklar, kendi içerisinde de belli başlı gruplara ayrılmaktadır. Bunlar;

Edebi Kaynaklar,

Epigrafik kaynaklar (yazıtlar),

Papirolojik kaynaklar,

Nümizmatik kaynaklar (sikkeler).⁹

Yazısız kaynaklar ise, tarih öncesi döneme yani yazının icadından önceki döneme ait olan belgelerdir. Bunlar, genellikle taş ve madeni araç-gereçler, kabartmalar ve arkeolojik kazılarda ele geçmiş olan pek çok buluntular yazısız kaynaklara örnek olarak gösterilebilir.

Eskiçağ tarihinin zaman ve mekân bakımından sınırlarını belirledikten ve Eskiçağ tarihinin kaynakları hakkında ana hatlarıyla aktardığımız bilgilerden sonra, kutsal kitapların yanı sıra antik ve klasik kaynaklarda erkek ve kadının yaratılışına dair aktarılan bilgileri gözden geçirmeye çalışalım.

⁸ Memiş, a.g.e. s.9.

⁹ Memiş, a.g.e. s.10.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTSAL KİTAPLARA VE ANTİK-KLASİK KAYNAKLARA GÖRE ERKEĞİN VE KADININ YARATILIŞI

Mezopotamya, tarih boyunca verimli toprakları ve uygun iklim şartlarından dolayı pek çok kavmin ilgi odağı olmuş ve birçok kavme ev sahipliği yapmıştır. Bu kavimlerden biri olan ve M.Ö. 3500’lerde Güney Mezopotamya topraklarına göç eden Sümerler, M.Ö. 3200’lerde yazıyı keşfederek bu bölgede tarihi devirlerin başlamasına önayak olmuşlardır.¹⁰

Mezopotamya toplumlarında evrenin ve insanın yaratılış kuramı hakkında tam manasıyla yeterli bilgi olmamasına rağmen, o devirde yazının keşfedilmemesi nedeniyle bunların uzun yıllar sözlü kültür içerisinde yaşatılmış olması yüzünden ne yazık ki, onların evren anlayışları hakkındaki düşüncelerini tam olarak bilemiyoruz. Ancak Mezopotamya’da kâinatın yaratılışına dair görüşleri Sümer ve Babil geleneği olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu iki görüşün birleştiği nokta ise, “yoktan var olma” fikrinin bulunmayışıdır. Başlangıçta bir şekilsizlik, düzensizlik ve kaos hakimdir ve bunun düzene sokulmasının ardından evren, tanrılar, insanlar, bitkiler ve hayvanlar yaratılmıştır. Babil Yaradılış Efsanesi Enuma Eliş’te öncelikle tanrıların ortaya çıkışları, ardından evrenin nasıl meydana geldiği ve son olarak insanın yaratılışı ele alınırken; Sümerler’de ise, buna muadil bir şey yoktur.¹¹

Sümerler tarafından yazıya geçirilen “Gılgamış, Enkidu ve Yeraltı Dünyası” isimli bir Sümer şiiri, Sümer toplumunun kozmolojik alandaki düşüncelerinin en güzel örneğidir. Bu şiirin giriş kısmı şu şekildedir;¹²

*“Gök yerden uzaklaştıktan sonra,
Yer gökten ayrıldıktan sonra,
İnsanın adı konduktan sonra;*

¹⁰Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, Ekin Kitabevi Yayını,5. Baskı, Bursa 2020, s.23.; Ekrem Memiş- Cemil Bülbül, Eskiçağda Göçler, Ekin Kitabevi Yayını, 2. Baskı, Bursa 2019, s.13.

¹¹ Pınar Kurşun Cengiz, Yazılı Kaynaklar Işığında Eskiçağda Mitler (Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s.31-32.

¹² Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2006, s.20.; Samuel Noah Kramer, Sümerler, Çeviren: Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.80.

*An göğü ele geçirdikten sonra,
Enlil yeri ele geçirdikten sonra,
Ereşkigal Kur' un ödülü olarak ele geçirilip götürüldükten sonra.*

*O denize açıldıktan sonra, o denize açıldıktan sonra.
Baba Kur'a doğru denize açıldıktan sonra,
Enki'ye Kur'a doğru denize açıldıktan sonra.
Kur krala ufak taşlar fırlat
Enki'ye koca taşlar fırlattı;
Onun küçük taşları el kadar taşlar
Onun koca taşları, kamışların taşları,
Enki'nin gemisinin omurgası,
Saldıran kasırgaya benzeyen savaşta yenildi.*

*Krala karşı, geminin serenindeki sular,
Kurt gibi yutuyordu,
Enki'ye karşı, geminin ardındaki sular,
Aslan gibi vuruyordu.”*

Bu pasajda anlatılanlara göre, Mezopotamya panteonunun yaratıcısı olan Sümerler'de başlangıçta yer ve gök bir bütün halinde, iç içe, ayrılmadan yaratılmışken, daha sonra birbirinden ayrılarak insanın yaratılışı gerçekleşmiş ve yukarıda da adları zikredilen Tanrılar arasında yeryüzü ve gökyüzü paylaşılarak, aralarındaki bu çetin mücadelenin sonucunda evrenin yaratılışı Tanrıların etkin bir rol oynaması ile gerçekleşmiştir. Ancak bu destanda dikkat çeken husus, evrenin yaratılmasında harekete geçirici unsur olarak deniz/su gösterilmektedir.

Yunan ozanı Hesiodos ise, evrenin yaratılışı konusunda şöyle demektedir;

*“Khaos'tu hepsinden önce var olan,
Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak
Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olmypos'un
Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta
Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,
O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır.
Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini,*

*Khaos'tan Erebos ve Karanlık Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden.*

*Toprak bir varlık yarattı kendine eşit;
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi;
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u*

*Ve Koios'u, Hyperio'u, İapetos'u,
Theia, Rheia, Temis ve Mnemosyne'yi,
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'i.
Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O art düşünceli tanrı,
En belalı Toprak oğullarının.
Ve Kronos dış bile di yıldızlı babasına.*

*Sonra Toprak, Kyklopları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belalı Arges'i
-ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımını-
Her bakımdan tanrıya benziyordu bunlar
Ama tek bir gözleri vardı alınlarında.
Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında*

*Başka oğulları da oldu Gaia ile Uranos'un,
Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:*

Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.

Her birinin yüz kolu vardı,

Ve omuzlarında sarkan, korkunç,

Elli başı güçlü eklemleri üzerinde.

*Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü.*¹³

Tevrat'ın Tekvin bölümünde de yaratılış konusuna yer verilmiştir. Buna göre, evrenin ve insanın yaratılışı, altı gün içerisinde olmuştur. Tevrat'ta bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; Allah'ın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi ki ışık olsun ve ışık oldu. Ve ışığın iyi olduğunu gördü ve ışığı karanlıktan ayırdı. Ve Allah ışığa Gündüz ve Karanlığa gece dedi. Ve Akşam oldu ve sabah oldu birinci gün.

Ve Allah dedi: suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı ve kubbe altında olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı ve böyle oldu. Ve Allah kubbeye Gök, dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, ikinci gün.

Ve Allah dedi: Gök altındaki sular bir yere biriksin ve kuru toprak görünsün ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa Yer, dedi ve suların birikintisine Denizler, dedi; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: Yer ot, tohum veren sebze ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar hasıl etsin; ve böyle oldu. Ve yer ot, cinslerine göre tohum veren sebze, ve tohumu kendisinde olup, cinslerine göre meyve veren ağaçlar çıkardı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu, üçüncü gün.

Ve Allah dedi: gündüzü geceden ayırmak için gök kubbesinde Işıklar olsun; ve alametler için ve vakitler için, ve günler ve seneler için olsunlar; ve yer üzerine Işık vermek için gök kubbesinde ışıklar olarak bulunsunlar; ve böyle oldu. Ve Allah, daha büyük olan Işık gündüze hükmetmek için ve küçüğünü geceye hükmetmek için, iki büyük ışık yaptı; yıldızları da yaptı. Ve yer üzerine ışık vermek, ve gündüz ve geceye hükmetmek, ve ışığı karanlıktan ayırmak için, Allah onları göklerin kubbesine koydu; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu, dördüncü gün.

¹³ Hesiodos, Theogonia 120-150

Ve Allah dedi: Sular canlı mahlukların sürüleriyle kaynaşsın, ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar. Ve Allah büyük deniz canavarlarını, ve suların kendileriyle kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahluku, ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah: Semereli olun, ve çoğalın, ve denizlerde suları doldurun, ve karada kuşlar çoğalsın, diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu, beşinci gün.

Ve Allah dedi: yer, cinslerine göre canlı mahlukları, sığırları, ve sürünen şeyleri, ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarsın; ve böyle oldu. Ve Allah yerin hayvanlarını cinslerine göre, ve sığırları cinslerine göre, ve toprakta sürünen her şeyi cinsine göre yaptı; ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve Deniz'in balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hakim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, Onu Allah'ın suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı; ve Allah onlara dedi: Semereli olun, ve çoğalın, ve yeryüzünü doldurun, ve onu tabi kılın; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve yeryüzünde hareket eden her canlı şeye hâkim olun. Ve Allah dedi: İşte, bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebze, ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır; ve yerin her hayvanına, ve göklerin her kuşuna, ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim; ve böyle oldu. Ve Allah yaptığı her şeyi gördü, ve işte, çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, altıncı gün.”¹⁴

Görülüyor ki, Kitab-ı Mukaddes, yaratılış hadisesinin altı günde tamamlandığına dair bilgiler aktardıktan sonra, yedinci günden şöyle bahsetmektedir:

“Ve Gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu. Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi; ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı, ve onu takdis etti; çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o gün de istirahat etti.”¹⁵

Kitab-ı Mukaddes'in yaratılış ile ilgili verdiği bilgiler, Kur'an'da verilen bilgiler ile örtüşmektedir. Hatta her iki kutsal kitapta da Allah'ın insanı (Adem'i) kendi suretinde,

¹⁴ Tekvin I, 1-31

¹⁵ Tekvin I, 2-3

topraktan yarattığına ilişkin bilgiler aynıdır. Kitabı Mukaddes'in yaratılış bahsinde bununla ilgili şöyle denilmektedir:

“Rab Allah yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerlerin asılları bunlardır. Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu ve bir kır otu henüz bitmemişti; çünkü Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı; ve toprağı işlemek için adam yoktu; ve yerden buğu yükseldi, ve bütün toprağın yüzünü suladı. Ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah şarka doğru Adende bir bahçe dikti; ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve Rab Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı, ve bahçenin ortasında hayat ağacını, ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Ve bahçeyi sulamak için Adenden bir ırmak çıktı; oradan bölündü ve dört kol oldu. Birinin adı Pişondur; Kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır; ve bu diyar'ın altını iyidir; orada ak günnük ve akik taşı vardır. Ve ikinci ırmağın adı Gihon'dur; bütün Kuş ilini kuşatan odur. Ve üçüncü ırmağın adı Dicle'dir; Aşurun önünden akan odur. Ve dördüncü ırmak Fırat'tır. Ve Rab Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu. Ve Rab Allah Adama emredip dedi: bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün.¹⁶”

Eskiçağ tarihinin klasik kaynakları arasında yer alan Tevrat'tın yaratılış konusu ile başlaması, yaratılış hadisesinin ne kadar önemli ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu konu birçok noktada Kur'an'da verilen bilgiler ile de örtüşmektedir. Bu bilgileri içeren Kur'an ayetleri şunlardır:

El- Ankebut Suresi/ Ayet:19-20;

“Onlar görmediler mi ki, Allah yaratmaya nasıl başlıyor, sonra onu iade ediyor? Şüphesiz, bu Allah'a göre kolaydır. De ki; yeryüzünde gezip dolaşın da böylelikle yaratmaya nasıl başladığına bir bakın. Sonra Allah ahiret yaratmasını (veya son yaratmayı) da inşa edip yaratacaktır. Şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir.”

El- Enbiya Suresi/ Ayet :30

“İnkâr edenler, gök ile yerin (başlangıçta) tek bir bütün olduğunu, bizim onları sonradan birbirinden ayırdığımızı ve canlı olan her şeyi sudan yarattığımızı görmüyorlar mı? O halde onlar, hala inanmayacaklar mı?”

¹⁶ Tekvin, 2:1-17.

El- En'am Suresi/ Ayet:2:

“Sizi çamurdan yaratan, sonra bir ecel belirleyen O’dur.”

Es-Saffat Suresi/ Ayet:11:

“Ant olsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.”

Er-Rahman Suresi/ Ayet:14:

“Allah, insanı ateşte pişmiş gibi kuru bir çamurdan yarattı.”

Hacc Suresi/ Ayet 5:

“Ey insanlar! Şunu bilin ki, biz sizi topraktan, nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belirsiz bir lokma et parçasından yarattık.”

Görülüyor ki, Kutsal kitaplarda insanın yaratılışını konu eden bölümlerde çamurun değişiklik gösteren evreleri hakkında ilginç bilgiler aktarılmaktadır. Ayrıca yukarıda da üzerinde durduğumuz gibi, Sümerlerde ve hatta Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde tüm varlıkların sudan yaratıldığı dile getirilmektedir. Demek oluyor ki, insan ırkının yaratılışında toprak ve su gibi elementlerin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

1.1. KADININ YARATILIŞI

Semavi dinlerde Hz. Adem'in ilk insan olduğuna dair bir fikir birliği vardır. Ancak gerek Tevrat'ta gerekse Kur'an'da Adem'in ilk insan olduğuna ilişkin net bir ifadeye rastlanmaz. İnsanoğlu düşünebilen irade sahibi bir varlık olduğu için üstün kılınmıştır. Bu üstünlük özellikle erkek ırkında daha çok temayüz etmektedir.¹⁸ Böylece kadın tarih boyunca ataerkil toplumların hâkim olduğu bölgelerde erkeğin gölgesinde kalarak, yaratılışını, topluma karşı duruşunu ve hatta cinselliğini erkeğe göre şekillendirmek durumunda kalmıştır.¹⁹ İlk olarak Tevrat'ın yaratılış bahsinde anlatılanlara baktığımızda; kadının daha yaratılışından itibaren, erkeğe bağımlı, kusurlu ve eksik olduğu ortaya konulmaktadır.

¹⁷ Evin Bilge, “Kutsal Metinlerde Yaratılış”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt:15, sayı.1. 2013, s.155.

¹⁸ Musa Kaval, “İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi”, Akademik Bakış Dergisi, sayı:55, Mayıs-Haziran 2016, s.308.

¹⁹ İlknur Gürgen, “Hammurabi Kanunlarında ve Tevrat'ta Kadınla İlgili Hükümlerin Değerlendirilmesi”, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:16, sayı.4, Aralık 2018, s.338-340.

Kadının yaratılışı ile ilgili olarak son derece çarpıcı bilgiler aktaran Tekvin, 2/18-25’de şöyle denilmektedir: *“Ve Rab Allah dedi: adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah her kır hayvanını, ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı; ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi; ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlukun adı o oldu. Ve adam bütün sığırlara, ve göklerin kuşlarına, ve her kır hayvanına ad koydu; fakat adam için kendisine uygun yardımcı bulunmadı. Ve Rab Allah adamın üzerine derin bir uyku getirdi, ve O uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapadı; ve RAB Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi. Ve Adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik, ve etimden ettir; buna Nisa denilecek, çünkü o insandan alındı. Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak, ve karısına yapışacaktır, ve bir beden olacaklardır. Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu.”²⁰*

Görülüyor ki, kadının yaratılış amacı; Allah’ın kendi suretinde yarattığı Adem’in yalnız kalmaması, ona yoldaşlık etmesi içindir. Aynı zamanda onun bedeninden, onun bir parçası yani tamamlayıcısı olarak yaratılmıştır. Bu durumda varlık olarak kadının erkekten sonra yaratılması motifi, onun ikinci sınıf bir yaratık olduğu düşüncesini uyandırabilir.

Kadın, tanrının buyruklarına uymayarak, ilahi emri çiğneyerek Tanrı’nın ikaz ettiği yasak meyveyi hem kendi hem de eşine yedirerek ilk günahı işleyecek ve bunun sonucunda cennetten kovulacaktır. Böylece kadının erkeğe kötü bir hediye sunduğu için soyu düşman kılınmış ve cezalandırılmıştır. Artık bu olayla birlikte erkekler, hatasız kabul edilerek bitmeyen bir saltanat sürmüştür. Tevrat’ta bu hadise şöyle anlatılmaktadır:²¹

“Ve Rab Allah’ın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekarı ylandı. Ve kadına dedi: Gerçek, Allah: Bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi? Ve kadın yılanı dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz; fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvesi hakkında Allah, ondan yemeyin, ve ona dokunmayın ki, ölmeyesiniz, dedi. Ve yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. Ve

²⁰ Tekvin II, 18-25.

²¹ Tekvin III, 1-24

kadın gördü ki, ağaç yemek için iyi ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı; ve onun meyvasından aldı ve yedi; ve kendisi ile beraber kocasına da verdi; o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler; ve incir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan RAB Allah'ın sesini işittiler; ve adamla karısı RAB Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler.

Ve RAB Allah adama seslenip ona dedi: Nerdesin? Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi, ve yedim. Ve RAB Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı, ve yedim. Ve RAB Allah yılanı dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan, ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin; ve seninle kadın arasına, ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak, ve sen onun topuğuna saldıracaksın. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağır ile evlat doğuracaksın, ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır. Ve Ademe dedi: Karının sözünü dinlediğin, ve ondan yemeyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. Ve adam karısının adını Havva koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu. Ve RAB Allah Âdem için ve karısı için deriden kaftan yaptı, ve onlara giydirdi.

Ve RAB Allah dedi: İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye böylece RAB Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve adamı kovdu ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin şarkına Kerubileri, ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu. ”

Görülüyor ki kadın, Tanrı'nın emirlerine uymayarak, izin verilmeyen yasak meyveyi yer ve kocasına da yedirir. Tevrat'ta ölümsüz Adem'i kandıran kadına suça azmettirici gözüyle bakılır ve kadın ile yılan cezalandırılır ve lanetlenir. Ayrıca kadının kocasını hep arzulayacağı ve onun emrinin altında olacağı vurgulanır. Böylece Tevrat'ta kadın

her zaman erkeğe bağımlı, günah keçisi olarak kabul edilmiş ve ona menfi bir gözle bakılmaya başlanmıştır.

M.Ö.7.yüzyılda yaşadığı düşünülen ve atalarının Anadolu'dan Yunanistan'a göç ettiği anlaşılan Yunan öğretici şiirinin babası Hesiodos'un "*İşler ve Günler*" ve "*Theogonia*" adlı iki önemli eseri vardır. Ozan, "*İşler ve Günler*" adlı eserinde sıradan insanın, çiftçinin yaşamını bütün yönleriyle ele almaya çalışmıştır. "*Theogonia*" da ise; evrenin, tanrıların-insanların doğuşunu, kökenini ve varoluşlarını ele almaktadır.²² Hesiodos, *İşler ve Günler* adlı eserinde kadının yaratılışını şu sözlerle dile getirir:

*"Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri;
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,
Sonra bir yıl sırtüstü yatar,
Asar bırakırdı sabanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.
Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insanlardan,
O gün bu gündür dertlere boğdu insanoğlunu,
Zeus gizledi ateşini insandan,
Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu narthex kamışının içinde.
Kızdı bulutlar devşiren Zeus, dedi ki ona:
'İapetos oğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir bela,
Öyle bir bela salacağım ki insanlara,
Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belayı.'"
Böyle deyip kahkahayla güldü insanların, tanrıların babası,
Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:*

²²Memiş, a.g.e. s.30-31.

‘‘Bir parça toprak al, suyla karıştır’’ dedi.
 ‘‘İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
 Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
 Bedeni güzelim genç kızlara.
 Athena, sen de ona el işlerini öğret’’, dedi,
 ‘‘Renk renk kumaşlar dokumasını öğret.
 Nur topu Aphrodite, sen de büyüleriyle kuşat onu.
 İstekler, arzularla tutuştur onu.
 Yüz gözlü devi öldüren Hermeias, sen de
 Bir köpek yüreği, bir tilki huyu koy içine.’’
 Böyle dedi Zeus, onlar da yaptılar dediğini:
 Koca Hephaistos, topal tanrı hemen
 Bir kız biçimine soktu toprağı.
 Gökgözlü Athena süslü kuşasını sarıverdi beline,
 O canım Kharit’ler ve o güzelim Peitho
 Altın gerdanlıklar taktılar boynuna
 Hora’lar bahar çiçekleriyle donattılar saçlarını,
 Hermeias doldurdu göğsüne yalan dolanı,
 Uzaktan gürleyen Zeus’un oluyordu istediğı,
 Ses koydu içine o tanrılar kılavuzu
 Ve Pandora adını taktı.
 Pandora bütün tanrıların armağanı demekti,
 Çünkü bütün Olympos’lular insanların başına onu,
 Tanrıların babası kurunca bu düzeni,
 Epimetheus’a gönderdi Pandora’yı
 Kılavuz tanrı Hermeias’la.
 Epimetheus unuttu Prometheus’un dediğini:
 Zeus’tan armağan alma demişti ona Prometheus,
 Alırsan, ölümlüleri derde sokacaksın demişti.
 Armağanı aldı ve alınca anladı
 Başına bela aldığını.
 Eskiden insanoğulları bu dünyada

*Dertlerden, kaygılardan uzak yaşarlardı,
 Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları,
 Pandora açınca kutunun kapağını,
 Dağıttı insanlara acıları dertleri.
 Bir tek umut kaldı çıkmadık
 Kapağı açılan dert kutusundan.
 Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
 Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
 O gün bugündür insanların başı dertte,
 Toprak bela doludur, deniz bela dolu,
 Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
 Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
 Ölümlülerin çevresinde,
 Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
 Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar.
 Görüyorsun ya Zeus'un dileğine karşı konmaz.²³”*

Yukarıda görüldüğü üzere Hesiodos, Pandora efsanesinde; kadının yaratılışını uzun uzadıya anlatmıştır. Efsaneye göre, başlangıçta insan türü olarak yalnızca erkeklerin var olduğu ve bunların tanrı ve tanrıçalarla birlikte hastalıklardan, kederden uzak çok parlak ve mutlu bir çağ yaşadıkları anlatılmaktadır. Fakat daha sonra Prometheus'un, ateşi tanrılardan çalıp insanoğluna armağan etmesi üzerine, insanoğlu için yeni bir süreç başlamış olur. Tanrıların babası Zeus, kendisini aldatan Prometheus'a karşı insanları cezalandırmayı amaçlar. Bunun üzerine Zeus, ceza olarak demirci ustası Hephaistos'a toprağa su karıştırıp, içine insan sesi ve gücünü koyarak bir kadın yaratmasını önerir. Böylece Pandora, güzelliği ve zarafetiyle göz kamaştırarak, insanların başına gelmiş en büyük dert olmuştur. Ayrıca Hesiodos'un Yunan mitolojisine kazandırdığı bu eser, Tevrat'ta anlatılanlarla da benzerlik göstermektedir. Adem ile Havva'nın yaratılmasında olduğu gibi, kadın nasıl ki merakına yenik düşüp, erkeği kötülüğe sürükleyerek lanetlenmiş ise, burada da Prometheus'un yanlış davranışına karşılık bir ceza olarak kadın gönderilmiştir. Bu iki yapıtın ortak paydası: Kadın, hayatı zora sokan, kıskanç, bütün kötülüklerin tek sebebi görülen yaratıktır ve her kadının içinde potansiyel bir

²³ Hesiodos, İşler ve Günler, 40-105.

Pandora kutusu vardır. Yaratılış konusuna temas ettikten sonra, şimdi de Eski Doğu'da cinsel ayırım ve kadın-erkek çekişmesi konusuna temas edebiliriz.



İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ DOĞU'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

Bilindiği üzere, Eski Doğu'nun üç büyük medeniyet merkezinden biri olan Mezopotamya, sahip olduğu coğrafi konumu, verimli toprakları ve elverişli iklim şartları nedeniyle pek çok kavmin egemen olmayı arzuladığı bir yer olmuştur. Dolayısıyla biz bu bölümde Mezopotamya'nın siyasi tarihine ilişkin bilgileri ana hatları ile aktardıktan sonra, bu coğrafyada ortaya çıkmış devletlerin toplum düzenini sağlamak için çıkarmış oldukları kanunlarda geçen hükümleri gözden geçirerek, kadın-erkek çekişmesi konusuna temas edeceğiz.

2.1. MEZOPOTAMYA'NIN SİYASİ TARİHİ

Eskiçağ tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Mezopotamya, tarih boyunca muhtelif toplumların karışıp kaynaştığı ve büyük medeniyetlerin ortaya çıktığı bir coğrafyadır. Mezopotamya, Yunanca 'da “iki ırmak arası” anlamına gelmektedir.²⁴ Bu ırmaklar, Fırat ve Dicle isimleriyle anılırlar. Mezopotamya'ya hayat veren bu iki nehir, Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğarlar ve geçtikleri bütün coğrafyalara hayat verirler.²⁵

Daha öncede de ifade edildiği üzere; Mezopotamya, bulunduğu coğrafi konumu ve sahip olduğu iklim şartlarından dolayı, tarihin erken devirlerinden itibaren birçok kavmin istilasına maruz kalmış ve bu kavimler bölgede kurulan uygarlıklara önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bugüne kadar yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar göstermiştir ki, Mezopotamya'da Neolitik devirden itibaren muhtelif toplumların yaşadığına dair izler tespit edilmiştir. İnsanlık tarihi için önemli evrelerden biri olan Kalkolitik Devir, ya da

²⁴ Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.41.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.5; Bülent İplikçioğlu, Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, s.45.

²⁵ Murat Tekin, “Eski Mezopotamya'da Coğrafi Ve Etnik Yapı” Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2014, cilt:9, sayı.2. s.111-125.

Bakır -Taş Devri, MÖ. 6000-3000 yılları arasına tarihlenmekte olup, 4 aşamadan geçmiştir:²⁶

1-Prekalkolitikum: Hassuna Kültürü

2- Er Kalkolitikum: Ninive Kültürü

3-Orta Kalkolitikum: Samarra ve Tel Halaf Kültürü

4-Geç Kalkolitikum: El Ubeyd Kültürü

Sümerlerden önce Mezopotamya’da yazılı bir kültürü olmayan birtakım toplulukların yaşadığı anlaşılmaktadır. Batılı tarihçiler, Sümerlerden önce Mezopotamya’da yaşayan bu topluma, Sümerler öncesi halk anlamına gelen “*Presümerienler*” adını vermişlerdir. Bazı bilim insanları ise, Fırat boylarında yaşayan bu otokton halkı “*Protofiratlılar*” olarak isimlendirmişlerdir. Bahsi geçen bu halk grupları, kısa bir süre avcılıkla uğraştıktan sonra yerleşik hayata geçerek, küçük köyler kurmuşlar ve ziraatı başlatmışlardır. Nitekim Mezopotamya’nın gelişmesinde Sümerlerden önce bölgede yaşayan ve yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bu kavim gruplarının büyük katkıları olmuştur.²⁷

Mezopotamya’daki Neolitik ve Kalkolitik Devir kültürleri, birer köy kültürüdür. Bu köylerde, henüz siyasi birlik olmamasına rağmen insanlar, o dönemin imkansızlıklarında geliştirdikleri ticaret ağları sayesinde değerli taş ve madenleri komşu ülkelere satarak, kazanç elde etmeye çalışmışlardır. Ayrıca sulu tarıma da geçilerek, yaşam kalitelerini geliştirmişlerdir.²⁸

Kalkolitik devrin sonlarına doğru Mezopotamya’ya göçmen olarak gelen Sümerler, beraberlerinde “*çömlekçi çarkı, silindir mühür ve yüksek mabet*” gibi birtakım yeni kültür unsurları getirmişlerdir. Yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre, Orta Asya kökenli oldukları anlaşılan Sümerler, Mezopotamya’daki mevcut köy kültürünü şehir

²⁶ Ekrem Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Yayınevi, Bursa, s.29; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.17.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.42.

²⁷ Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.42.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.15.

²⁸ Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.42; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.30; Ekrem Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s. 30; Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.48

kültürüne dönüştürmüşlerdir. Bu cümleden olmak üzere, onlar Güney Mezopotamya topraklarında Ur, Uruk, Umma, Eridu, Şuruppak, Lagaş gibi şehirler kurmuşlardır.²⁹

Prof. Dr. Ekrem Memiş'in naklettiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Sümerlerde her kentin ayrı bir tanrısı vardı. Sümerler, bu tanrılar için tepeler üzerinde ziggurat adı verilen mabetler inşa ediyorlardı. Vatandaşlara ait evler ise, bu mabetlerin çevresinde kümeleniyordu. Ardından o kentte oturan bütün insanların katkılarıyla, kentin etrafına bir sur inşa ediliyordu. Sümerler'in inanışlarına göre, yeryüzündeki her şey tanrıya aitti idi. Ancak tanrıya ait olan bu mülkleri ve özellikle de toprağı, daha kullanışlı ve verimli bir hale getirmek gerekiyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için de bataklıkların kurutulması ve suların kanallarda toplanması şarttı. İşte bu yüzden ki, bütün kent halkı, imece usulü ile birlikte kanallar açıyor, birlikte toprağı ekiyor ve yetişen ürünleri el birliği ile topluyorlardı. Bu ürünler mabet depolarında muhafaza ediliyor ve rahip memurların denetiminde her ailenin ihtiyacına göre bu ürünler paylaştırılıyordu. İhtiyaç fazlası ürünler de komşu ülkelere satılarak, oralardan Mezopotamya'nın ihtiyaç duyduğu diğer maddeler temin ediliyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, Sümerlerde mabet hem dinin hem de ekonominin merkezi idi. Mezopotamya'da Sümerlerle başlayan ve “*emekte ve nimette müstereklik*” esasına dayanan bu yaşam biçimi, Batılı tarihçiler tarafından mabet sosyalizmi ya da bir diğer adıyla teokratik sosyalizm olarak isimlendirilmiştir.³⁰ Bir süre sonra bu rejimin şartlarının zorlaması sonucunda Sümerler, M.Ö. 3200'lerde yazıyı da keşfedeceklerdir. Yüzlerce işaretten oluşan ve hece esasına dayanan bu yazıya, çivi yazısı diyenler de yine Batılı tarihçilerdir. Çünkü onlar bu yazıdaki işaretleri çiviye benzettikleri için Sümerlerin keşfettiği bu yazıya çivi yazısı demeyi uygun bulmuşlardır. Sümerlerin keşfettiği çivi yazısı Mezopotamya'da yaşayan diğer bütün kavimler tarafından kullanılmakla kalmamış, bir süre sonra doğuda İran'dan batıda Anadolu ve Akdeniz'e kadar yayılarak bu coğrafyalarda yaşayan kavimler tarafından da yaklaşık üç bin yıl boyunca kullanılmıştır.³¹

²⁹ Ekrem Memiş-Cemil Bülbül, Eskiçağda Göçler, s.11.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.21.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.43.; M. Tekin, a.g.m. s.117.

³⁰ Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.22; Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.43.; Ekrem Memiş-Cemil Bülbül, Eskiçağda Göçler, s.12.

³¹ Füzûzan Kınal, “Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi” AÜDTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi, III, 4/5, Ankara 1967, s.10.

Sümerler, Mezopotamya'ya ayak bastıkları M.Ö. 4.Binyıl ortalarından M.Ö. 3.Binyıl ortalarına kadar şehir devletleri halinde yaşamışlar ve birbirleriyle yaptıkları kısır çekişmeler yüzünden merkezi bir devlet kurmayı başaramamışlardır. Ancak onların yapamadığını Sümerlerin üzerine gelen Sami kökenli Akkadlar başarmış ve dünya tarihinin bilinen ilk imparatorluğunu vücuda getirmişlerdir. Kurucu kral Sargon ve haleflerinin gerçekleştirdiği fetihler sonucunda Akkadlar, o günün bilinen dünyasına egemen olmuşlardır. Akkad İmparatorluğu, yaklaşık 200 yıl hüküm sürdükten sonra Gutiler tarafından M.Ö. 2150'lerde yıkılmıştır.³²

Akkad İmparatorluğu'nu yıkan Gutiler, Sümer kral listesinden öğrenildiğine göre, yaklaşık bir asır Mezopotamya'ya hâkim olmuşlardır. Guti istilasından sonra tarih sahnesinde boy gösteren III.Ur. Sülalesi, Sümerlerin Mezopotamya'da kurdukları son devlettir. Yaklaşık yüz yıl hüküm süren III. Ur sülalesi, Martu Göçleri sonucunda tarih sahnesinden çekilecektir. Bundan sonraki dönemde Amurrular (Martular) bütün Mezopotamya kentlerini ele geçirecekler, bölgede etkin güç olacaklar ve Amurru kökenli devletler kuracaklardır.³³

Amurru kökenli devletlerden biri de meşhur kanun koyucu Hammurabi'nin ataları tarafından kurulan Eski Babil Devleti'dir. Bu devlet yaklaşık üç yüz yıl tarih sahnesinde kaldıktan sonra Eski Hitit devleti krallarından Muşşili tarafından M.Ö. 1550'lerde yıkılacaktır.³⁴ Eski Babil Devleti'nin yıkılmasından sonra Mezopotamya coğrafyasında önce Kaslar'ın ve daha sonra da Asurluların egemen olduklarına tanık olunacaktır. Özellikle M.Ö. I.Binyıl Eski Yakındoğu dünyasının süper gücü konumundaki Asur imparatorluğu, M.Ö. 612 yılında Medler' in ve Babilliler 'in ortaklaşa hareket etmeleri sonucunda yıkılacaktır. M.Ö. 550 yılında Persler önce Med hâkimiyetine son verecekler, M.Ö. 539 yılında da Yeni Babil Krallığı'nı ele geçirerek Babil'i Pers imparatorluğunun bir eyaleti haline getireceklerdir.³⁵

³² Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.68-69; Okay Peşken, "Eski Mezopotamya'da Gutiler ve III.Ur Hanedanlığı Dönemleri", Eski Mezopotamya'nın Siyasi Tarihi, Değişim Yayınları, İstanbul 2020, s.69.

³³ Ekrem Memiş, "Amurru Göçleri ve İsin-Larsa Devri", Eski Mezopotamya'nın Siyasi Tarihi, s.85; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.105.; Ekrem Memiş-Cemil Bülbül, Amurrular (Araplar'ın En Eski Ataları), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elâzığ 2012, s.50-51.

³⁴ Ekrem Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.45-46.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.126.

³⁵ Ekrem Memiş, Eski İran Tarihi, s.33-34.

Mezopotamya'nın siyasi tarihini ana çizgileriyle gözler önüne serdikten sonra şimdi de Mezopotamya kökenli kanunlar ışığında, kadın-erkek ilişkilerini gözden geçirebiliriz.

2.2. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

M.Ö.19.yüzyılda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen yazılı tabletler, bizlere Mezopotamya'nın unutulmaya yüz tutmuş uygarlıkları hakkında yeni ve taze bilgiler sunmuşlardır. Bu bilgiler sayesinde başta Sümerler olmak üzere, Mezopotamya uygarlığına katkıda bulunmuş birçok kavim hakkında bilgi sahibi olma imkânı elde edilmiştir. Ayrıca çivi yazılı metinlerde yer alan bilgilerin de Tevrat'ta aktarılan bilgilerle büyük ölçüde benzeştiği tespit edilmiştir.³⁶

Daha önce de ifade edildiği üzere, Orta Asya'dan Mezopotamya'ya göçmen olarak gelen ve Mezopotamya'daki mevcut köy kültürünü şehir kültürüne dönüştüren Sümerler, yazıyı keşfettikten sonra hatıralarındaki her şeyi kayıt altına almışlardır. Yazının keşfinden yaklaşık sekiz asır sonra onlar gelenek hukukunu da yazılı hukuka dönüştürmeyi başarmışlardır.³⁷

Bugüne kadar hukukun pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar içerisinde en akılda kalıcı olanı, şudur: *“hukuk, toplum düzenini sağlamak için çıkarılmış ve devlet gücüyle güçlendirilmiş kurallar bütünüdür.”*³⁸ Mezopotamya'daki hukuki metinler, tabletler ve steller üzerine yazdırılmıştır. Mezopotamya'da kanunlar Sümerlerin egemen olduğu dönemlerde Sümerce, Amurru göçlerinden sonra ise, Akkadça olarak kaleme alınmıştır. Aşağıda Mezopotamya'da ortaya çıkan kanunlar, kronolojik sırayla şu şekildedir:³⁹

³⁶ Emin, Bilgiç, “” Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi”, A.Ü. DTCDF Dergisi, cilt: 21, Sayı: 3-4, Ankara 1963, s.119; Binnur Çelebi, Eskiçağda Kadın, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s.10.

³⁷ Yusuf Kılıç, Eskiçağ Aile Hukuku, Çizgi Yayınevi, Konya 2018, s.30; Ekrem Memiş, “Eski Yakın Doğu'da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular”, Oannes Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3/1, Mart 2021, s.8.

³⁸ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar), Ekin Yayınevi, Bursa 2017, s.246.; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.173.

³⁹ Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.174-175.

Sümerce Yazılı Kanunları 1-Urukagina Kanunları 2-Ur-Nammu Kanunları 3-Ana-İttişu Kanunlar 4-Lipit-İştur Kanunları	Akkadça Yazılı Kanunlar 1-Eşnunna Kanunları 2-Hammurabi Kanunları 3-Orta Asur Kanunları
--	--

Gerek Sümerce gerekse Akkadça olarak yazılmış olan kanunların belirli bir plan dahilinde oluşturuldukları görülmektedir. Bütün kanunlar prolog, maddeler ve epilog olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Her maddede mutlaka “*eğer*” kelimesiyle başlayan bir suç tasvir edilir, sonra bu suçun hangi ceza ile cezalandırılacağı belirtilirdi. Sümer kanunlarında cezalar daha ziyade maddi olduğu halde, Sami kavimlerin kanunlarında “*Talion*” denilen ‘*Kısasa kısas*’ prensibi hâkimdir.⁴⁰

Sümerler ile başlayan bu standart kanun yazım formülü daha sonraları Anadolu’daki Hititler tarafından da kullanılmıştır. Tevrat’ta yer alan İbrani yasalarında da aynı formülün uygulandığı görülmektedir.⁴¹ Ana hatlarıyla aktardığımız bu bilgilerden sonra şimdi Mezopotamya coğrafyasında meydana getirilen kanunları kronolojik sıraya göre gözden geçirebiliriz.

2.2.1. Urukagina Kanunları’nda Evlenme

Güney Mezopotamya’daki Sümer kent devletleri arasında hiç şüphesiz Lagaş’ın önemli bir yeri vardır. Bu devletin kurucusu Ur-Nanşe’dan, sonra sırasıyla Akurgal, Eannatum, Entemena, Enetarzi, Enliltarzi, Lugalanda isimli krallar iş başına gelmişlerdir.⁴² Bu son kral zamanında yönetimin halk üzerindeki baskısı daha da artmış, halk artık bu zulme dayanamayacak noktaya gelmiştir. Bu şartlar altında ortaya çıkan Urukagina, halkın önderi olarak mevcut yönetime karşı bir ayaklanma başlatmış ve Ur-Nanşe Sülalesi’ni devirerek, iktidarı ele geçirmiştir. Dünya tarihinin ilk ihtilalcisi olarak kabul edilen Urukagina (M.Ö.2375’ler), bozulan toplum düzenini yeniden tesis etmek amacıyla birtakım yasalar çıkarmıştır. Bazı bilim insanları, Urukagina’nın yazdırmış

⁴⁰ Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.175.

⁴¹ Bilgiç, a.g.m. s.108; Çelebi, a.g.e. s.11.

⁴² L.Gürkan Gökçek-Faruk Akyüz, “Sümer Kanunları”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırma Dergisi, cilt:9, sayı:1, s.2.

olduğu metinlerin yasa metinleri olmadığını bir reform paketi olduğunu öne sürmektedirler.⁴³

Kil tabletler üzerine yazılmış olan bu kanunların, prolog kısmında Urukagina, kendisinden önceki yönetim zamanında halkın ağır vergiler altında ezildiğini, hırsızlık ve cinayet olaylarının yaygınlaştığını, devletin can ve mal güvenliğini sağlayamadığını dile getirmiştir. Urukagina o kötü günleri, şöyle anlatmaktadır:⁴⁴ *“Tanrılarının sığırları krallara ait tarlaların sulanmasında kullanılıyordu. En iyi tarlalar kralın dostlarına veriliyordu. Semiz eşeği ve sığırı tapınak görevlileri alıyorlardı. Bu görevliler mahsulleri, kralın dostlarına taksim ediyorlardı. Herhangi bir toprağın görevlisi bir fakirin annesinin bahçesindeki ağaçları kendisi için kesiyor ve meyvelerini alıyordu. Mezara bir ölü gömülürse, tapınak görevlisi kendi içkisi için 7 testi bira, kendi yemesi için 420 ekmek ve 120 ölçek (sila) arpa, bir elbise, bir oğlak ve bir yatak alıyordu.”*

Urukagina bu bozuk düzene son vermek için birtakım önlemler almış, halkın sırtına yüklenen birçok vergiyi kaldırmış, bazı vergilerde de indirim gitmiştir. Urukagina yapmış olduğu yenilikleri şu sözlerle dile getirmektedir: *“Enlin’in savaşçısı Ningirsu, Urukagina’ya krallığı verdiği zaman o, eski adetleri yeniden tesis etti. Beyaz bir koyun, bir kuzu için (verilen) vergilere bakan müfettişi kaldırdı, din adamlarının saraya getirdikleri vergilere bakan müfettişi kaldırdı. Artık Ningirsu’nun toprakları içinde hiçbir müfettiş yoktur. Mezara bir ölü konulursa, tapınak görevlisi kendi içeceği olarak 3 testi bira, yiyecek olarak 80 ekmek, bir yatak ve bir oğlak alacaktır. Hiçbir yerde din adamları, artık fakirin anasının bahçesine zorla giremez. Kralın tebaasının eşeği doğurursa, onun beyi ona “bunu senden alacağım” derse eğer o, onunla satışta anlaşır, ona “istediğim parayı ver ”der. O*

*(Urukagina) böyle düzenledi ve Lagaşlıları hırsızlık, katil ve kuraklıktan kurtardı, hürriyeti yerleştirdi. Bundan böyle kimse dul ve yetimlere haksızlık yapamaz. Urukagina, Ningirsu ile bu antlaşmayı akdetti.”*⁴⁵

⁴³ Bilgiç, a.g.m. s.107. ; L.Gürkan Gökçek-Faruk Akyüz, a.g.m. s.2.

⁴⁴Füruzan Kınal, Eski Mezopotamya Tarihi, A.Ü. D.T.C.F. Yayını, Ankara 1983, s. 135; L.Gürkan Gökçek-Faruk Akyüz, a.g.m. s.2-3.

⁴⁵ Füruzan Kınal, a.g.e., s.135 vd.; L. Gürkan Gökçek-Faruk Akyüz, a.g.m. s.3-4.

Urukagina, kanunlarının epilog kısmında ise, Lagaşlıları sıkıntılarından kurtardığını, halkı hürriyetine kavuşturduğunu ve bundan böyle kimsenin kimseye haksızlık yapamayacağını ifade etmektedir.

Urukagina metninde, özellikle aile ve mülkiyet hukukuna ilişkin maddeler önemli ölçüde korunabilmiştir. Urukagina yasa metinlerde en dikkat çekici hükümler, kadın meselesi ve boşanma davaları idi. Urukagina'dan önce boşanmak isteyen erkek, saraya ve mabede ödeyeceği ağır vergiyi ödeyemediği için eşinin başka erkeklerle evlenmesine göz yumuyor ve böylece çok kocalı bir durum ortaya çıkıyordu.⁴⁶ Ancak Urukagina ile birlikte, boşanma davalarında erkeğin ödeyeceği vergi kaldırıldı ve çok eşliliğin önüne geçilerek, bu suçu işleyen kadınlara ordali (suya atılma) cezası uygulanmaya başlandı. Urukagina, talimatnamesinin 6. maddesinde bu hususta şöyle demektedir: ‘*Evvelce kadınlar ceza görmeden iki erkek tarafından sahip olunuyorlardı. Şimdi böyle kadınlar suysa atılırlar*’.⁴⁷

Görüldüğü üzere, Sümer toplumunda birden fazla erkekle birlikte olan kadınlara, ordali cezası verildiği halde birçok kadınla birlikte olan erkeklere herhangi bir yaptırım uygulanmamaktadır. Burada bir eşitsizlik söz konusudur. Kanun koyucular genellikle erkekler olduğu için yasalarda bile erkeklerin egemen olmasından yana bir tavır takınmışlardır. Anlaşılan odur ki, Urukagina yasalarında bir kadın-erkek eşliğinden söz etmek mümkün değildir.

2.2.2. Ur-Nammu Kanunları'nda Kanunları'nda Evlenme

Sümer kanunlarının ikincisi, III.Ur sülalesinin kurucusu Ur-Nammu'nun M.Ö. 21.yüzyılda çıkarmış olduğu kanunlardır.⁴⁸ Bu kanun metinleri 1956 yılında S.N.Kramer tarafından İstanbul arkeoloji müzesindeki çivi yazılı tabletler koleksiyonu arasında bulunmuş ve yayımlanmıştır. Ancak bu tabletler iyi korunamadıkları için kanun maddelerinin önemli bir kısmı okunamamaktadır. Bununla birlikte kadın-erkek ilişkilerini konu alan maddelerin bir kısmı hala okunabilmektedir.⁴⁹ Örneğin; Ur-

⁴⁶ Bilgiç, a.g.m. s.108. ; Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.176. ; Kılıç, a.g.e. s.32

⁴⁷ Memiş, a.g.e. s.176.

⁴⁸ Bilgiç, a.g.m. s.108. ; Kılıç, a.g.e. s.32.

⁴⁹ Kanun maddelerinin transkripsiyonları ve tercümeleri için bkz: Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, TTK Yayını, Ankara 2002, s.30-43

Nammu Kanunun 8.maddesinde evliliğin geçerlilik kazanabilmesi için resmi bir sözleşme yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir sözleşme tableti yoksa (dulla) beraber (kucağında) yatan adam para ödemeyecektir.”⁵⁰

Bu maddeden de anlaşılmaktadır ki, yazılı bir sözleşmeye dayanmayan evliliklerin hiçbir geçerliliği yoktur. Bu sebeple evliliklerin sözleşme ile garanti altına alınmasının ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

Öte yandan, evlenmek isteyen çiftler yani aile kurmak isteyenler, evlilik sözleşmesi yapmadan önce her iki tarafın aile büyüklerinin rızasını almak zorunda idi. Bütün Eski Yakın Doğu aile hukukunda, evliliğin ilk aşaması olarak nişan yapılmaktaydı. Damadın ailesi, kızın babasına belirli bir ücret öderdi. Ödenen bu nişan hediyesine Sümerce “*nig.mi.us.sa*” adı verilirken, Akkadça’da ise, “*tirhatum*” denilmektedir. Ayrıca erkek tarafının hediyesine karşılık, kız tarafı da “*şeriktu*” olarak isimlendirilen bir nişan hediyesi göndermektedir.⁵¹

Bu tarz aile modeline sahip olan tüm ataerkil düzende, evlilikler kadınların belli bir meblağ karşılığında satılması esasına dayanıyordu. Dolayısıyla evlenmeden önce kadının egemenlik hakları ailesinin erkek üyeleri üzerinde olurken, evlendikten sonra koca, kadının egemenlik haklarını aile büyüğü olarak babadan satın almaktaydı. Evlenir evlenmez kocasının otoritesi altına giren kadın, ne yazık ki bir birey olarak bağımsız ve hür değildir ve doğuşundan itibaren eksik görülmüştür.⁵²

Ücret ödendikten sonra, kız tarafı şayet verdiği sözden dönerse ya da başka biriyle evlendirilmek istenirse, bu gibi durumlarda başlık veren kişiye parası faizi ile birlikte geri ödenirdi. Kanunun 12.maddesinde bu olay şöyle açıklanmaktadır. “*Eğer bir damat adayı (gelini takip eden) kayınpederinin evine girerse kayınpederi (onun eşini) sonradan başka bir adama verirse getirdiği hediyelerin iki katını (kayınpederi) tartacaktır (ödeyecektir).*”⁵³

⁵⁰ M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e. s.40.

⁵¹ Kılıç, a.g.e. s.34.; Hasan Ali Şahin-Hülya Kaya Hasdemir “Eski Önyasa Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat ve Mal Paylaşımı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2015, Sayı 38, s.145.

⁵² Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.48.

⁵³ Kadriye, Yalvaç – Mebrure, Tosun, a.g.e. s.40.

Yukarıdaki kanun maddesinde ifade edildiği gibi, toplumun en küçük birimini oluşturan aileye ve aile değerlerine önem verildiği aşıkardır. Aynı zamanda evlilik kurumunun ciddiyetinin kavranabilmesi için maddi anlamda yaptırımlar uygulanmıştır. Bu cümleden olmak üzere, söz konusu kanunlarının 6.maddesinde “*Eğer bir adam, diğer bir adamın haklarını ihlal ederse ve genç bir adamın bakire eşine (muhtemelen nişanlısına) tecavüz ederse, onlar o adamı öldüreceklerdir.*”⁵⁴ denilmektedir.

Görüldüğü üzere, bir kadının kendi rızası dışında bir birlikteliğe zorlandığı durumlarda, suçlu olan taraf karşı taraftır yani erkektir. Suça verilen ceza ise ölümdür. Böylece günümüzden binlerce yıl önce yaşamış toplumlar da bile bekaret kavramı, hassas bir konu olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Eskiçağ toplumlarında bekâretin bozulması, yitirilmiş bir daha asla yerine konulamayacak bir değer olarak algılanmış ve bu suçun faili mutlaka ölümle cezalandırılmıştır.⁵⁵

Söz konusu kanunların 7.maddesinde ise şöyle denilmektedir: “*Eğer genç bir adamın karısı, kendi isteğiyle başka bir adamla (cinsel) ilişki kurarsa, onlar o kadını öldürecekler, erkek serbest bırakılacaktır.*”⁵⁶

Bu maddeden anlaşıldığı üzere, kadının zina suçunu, bir baskı olmaksızın, bile isteye yaptığı durumlarda, onun ölümle cezalandırılacağı açıkça ifade edilmiştir. Ancak ilginç olan şudur ki; kadının bu birliktelikte suç ortağı olan adama neden cezai uygulamamalar yoktu? Bunun cevabı çok manidar olmakla birlikte, bu soruya şöyle bir cevap verebiliriz. Bilindiği üzere, Eski Ön Asya toplumlarında ataerkil zihniyet yapısı yaygındı. Bu yüzden evli kadınların kocasını aldatması toplumda utanç ve aşağılayıcı bir fiil kabul edilirken, erkeğin meşru eşinin üzerine odalık veya cariye alması, normal kabul ediliyordu. Ayrıca yasalar da buna cevaz veriyordu. Bu şartlar altında, elbette ki, erkeğin kadın üzerindeki egemenliği de perçinlenmiş oluyordu.

Öte yandan Ur-Nammu Kanunları'nın 11.maddesinde, hukuki bir kanıt olmadan, evli kadına atılan iftiradan bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir ⁵⁷“Eğer bir adamın eşini zina ile (kucakta yatmakla) bir (başka) adam itham ederse nehre gidecek, temiz çıkarsa onu itham eden adam 1/3 mana gümüş tartacaktır.”

⁵⁴ Yusuf, Kılıç, a.g.e. s.35

⁵⁵ Çelebi, a.g.e. s.17.

⁵⁶ Kılıç, a.g.e. s.35.

⁵⁷ Mebrure, Tosun- Kadriye, Yalvaç, a.g.e., s.40-41

Görüldüğü üzere, Sümer toplumunda, yüz kızartıcı bir suç olarak kabul edilen zina konusunda, iftiraya uğrayan evli bir kadın, bir başka erkekle yakalanmasa bile, herhangi bir kanıta dayanmadan isteyen istediğini suçlayabiliyordu. Bu tür suçlamalarda kadın kocası için, nehre dalacak ve onun akıbetine yüksek yargıç görevini üstlenen nehir tanrısı karar verecektir. Eğer suçlanan kişi aklanırsa, iftirayı atan kişi belirli bir miktar tazminat ödeyerek kendini kurtaracaktır. Bu maddeden anlaşılmaktadır ki, Sümer toplumunda kadın tüm günahların merkezine oturtularak, tek suçlu kabul edilmiştir.

Ayrıca Ur-Nammu Kanunlarında üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer mühim olay ise; kölelerle ilgilidir. Toplumda sınıfsal farklılıklar olmasına rağmen, özgür bir insanla, köle sınıfından bir insanın evlenmesi ile ilgili hükümler vardır. Kanunun 5. maddesinde; “Eğer, bir adamın bakire kölesinin (bikrini) bir adam düşmanca bozarsa, adam 5 şekel gümüş tartacaktır(ödeyecektir).”⁵⁸denilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Sümerlerde sınıfsal farklılıkların olduğu açıktır. Ancak en dikkat çekici husus ise; bekâretini kaybeden bir köle söz konusu olduğunda namus meselesi çok önemli olmayıp, suçu işleyen kişi kölenin efendisine vereceği bir miktar meblağ ile paçasını kurtarmaktadır. Dolayısıyla kadınlık gururu incinmiş bir köle kadını yasalar korumayıp, onu bir eşya gibi değersiz görmektedir.

Ana-İttusu Kanunlarında evlenme hadisesi, Ur-Nammu kanunlarıyla neredeyse birebir benzeştiği için ayrı bir başlık altında ele almayacağız.

2.2.3. Lipit-İştar Kanunları’nda Evlenme

III.Ur Sülalesinin çöküşünden sonra, Mezopotamya’nın hâkim güçlerinden biri olan Sümerler’in izini silmeye çalışan Sami halklar, daha sonra bu bölgede siyasi gücü ellerine geçirerek pek çok şehir devleti kurmuşlardır. Bu şehirlerden biri ve hatta en önemlisi İsin şehri idi. Eski Babil’in güçlü kralı Hammurabi ‘den yaklaşık olarak yüz elli yıl önce yaşamış olan İsin şehrinin 5.kralı Lipit- İştar, MÖ.ca.1920’lerde Mezopotamya’da bazı reformlar gerçekleştirme düşüncesiyle kendi adıyla anılan kanunlar çıkartmıştır.⁵⁹ Kral Lipit-İştar ve sülalesi Sami kökenli olduğu halde, İsin

⁵⁸ Mebrure, Tosun – Kadriye Yalvaç, a.g.e., s.40

⁵⁹ Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.179.

şehrinde yaşayan halkın çoğunluğunun Sümerli olması ve Sümerlilik şuurunun hala canlı ve taze olmasından dolayı kanunlar, Sümerce olarak kaleme alınmıştır.

Daha önce yazılan kanunlar gibi, Lipit-İştar kanunları da üç bölümden oluşmaktadır ve kendinden sonra yazılan Hammurabi Kanunları ile de birtakım benzerlikler arz etmektedir.⁶⁰

Özellikle bu kanunun, prolog ve epilog kısımları Hammurabi Kanunları ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Kanunlarının prolog kısmında Lipit-İştar, yönetme yetkisini tanrılardan aldığını ve Sümerler ile Akkadlar arasında adaleti tesis edeceğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda tanrılardan aldığı güçle insanları hoşnut kılacağını belirtmektedir. Prolog kısmının sonlarına doğru, tebaası arasında eşitliği gözeticeğine de vurgu yapmaktadır.⁶¹

40 maddeden oluşmakta olan Lipit-İştar Kanunları'nın okunabilen maddeleri, gemi kiralama, gayrimenkul mülkiyeti, köle mülkiyeti, hayvan kiralama, amme hukuku ve aile hukukuna ilişkin olarak evlenme, boşanma ve evlatlık alma gibi hükümleri kapsamaktadır.⁶²

Lipit-İştar Kanunları yakından incelediğinde Ur-Nammu Kanunları'nda yer alan bazı hükümlerle büyük ölçüde benzerlikler gösterdiği hemen fark edilecektir. Kanunnamede en geniş yer aile hukukuna ayrılmıştır. Buradan anlaşıldığına göre, Mezopotamya'da evliliğin başlıca nedeni; soyun devamı ve miras paylaşımıdır. Aile kurumunun başlangıcı olarak kabul edilen nişan hadisesi, çeşitli aşamalardan ve belirli kurallardan oluşmaktadır. Öncelikle her iki tarafın aile büyüklerinin rızası alındıktan sonra nişanlama süreci başlar ve erkek tarafı gümüş ve çeşitli hediyelerden oluşan bir armağan paketi hazırlamaktadır.⁶³ Evlilik sürecinde oluşabilecek her bir soruna karşı kanunlarda bazı yaptırımlar ve uygulamalar vardır. Örneğin kanunun 29.maddesi, bu konuya netlik kazandırmaktadır. Buna göre; *“Eğer bir damat kayınpederinin evine girer, damatlık*

⁶⁰ M.Tosun, “Sümer, Babil ve Asur’lularda Hukuk, Kanun, ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler”, Belleten, C. XXXVII, S.148, Ankara, s.567.

⁶¹ Bilgiç, a.g.m. s.110.; Kılıç, a.g.e. s.38.

⁶² Bilgiç, a.g.m. s.110.; Ekrem Memiş, a.g.e. s.180.

⁶³ Kılıç, a.g.e. s.39; Nazan, Sünbül, “Eski Mezopotamya Hukukunda Aile ve Evlilik”, Oannes Uluslararası Eskiçağ Araştırmaları Dergisi, cilt:2 s:1 s.100-113.

hediyesi yaparsa, sonra (evden) onu kovalarsa ve eşini düşmanına verirlerse götürdüğü damatlık (nişanlılık) hediyesini ona geri verecekler, eşini düşmanı almayacaktır.”⁶⁴

Yukarıda bahsi geçen kanun maddesinden anlaşıldığına göre, kız tarafının nişan akdini bozması durumunda yani verdiği sözden cayması durumunda ise, kız tarafı verilen başlık parasını iade etmek zorundadır. Eski Mezopotamya’da bu gibi caydırıcı hükümler vasıtasıyla tarafların sözlerinden dönmesi engellenmeye çalışılmıştır. Amaç, aile birliğini korumak ve ciddiye almaktır.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, Mezopotamya’daki evliliklerin asıl amacı, soyun devamlılığını sağlamaktır. Bu sebeple kadının, kocasına çocuk doğurmaması önemli bir eksiklik olarak kabul edilmekte idi. Şayet kadın kısır ise, erkek hafif meşrep kadınlardan çocuk sahibi olabiliyordu. Nitekim kanunnamenin 27. ve 28.maddelerinde; *“Eğer bir adamın karısı ona çocuk doğurmazsa, bir sokak kadını (fahişe) ona çocuk doğurursa, bu sokak kadını için arpa tayını, yağ tayını ve onun elbise tayınını ona temin edecektir. Sokak kadının ona doğurduğu çocuklar onun varisleridirler. Fakat karısı yaşadıkça sokak kadını ilk karısı ile birlikte evde oturmayacaktır.”⁶⁵*

Öte yandan kanunun devam eden kısmında ise, *“Eğer bir adam ilk karısından yüzünü çevirdiyse (kadın), evden çıkmadıysa kıymetli eş olarak evlendiği karısı ikinci karıdır, ilk karısına bakacaktır.”⁶⁶*

Daha önce temas ettiğimiz gibi, erkeklerin birkaç tane odalıkları olabiliyordu. Fakat burada en ilginç olan, ilk eş kocasının evinden gitmediği sürece, onun tüm bakımıyla ve ihtiyaçlarıyla ikinci eşin ilgileneceğinin vurgulanmasıdır.

Yine kanunun 26.maddesinde şöyle denilmektedir; *“Eğer ilk karısı ölürse karısından sonra cariyesini karılığa alırsa ilk karısının çocukları onun varislerdir. Cariyenin efendisine doğurduğu çocuklar çocuk gibidirler, evde yetişeceklerdir.”⁶⁷*

Yazılı belgelerden anlaşılaçağı üzere, Sümer toplumunda olduğu gibi, Sami orijinli toplumlarda da halk birtakım sınıflara ayrılmıştır. O çağlarda, erkekler bazı şartlarda ikinci bir kadınla evlenebiliyorlardı. Ayrıca yukarıda bahsi geçen kanunun 26.

⁶⁴ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e. s.68.

⁶⁵ M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e. s.67-68.

⁶⁶ M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e. s.68.

⁶⁷ M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e. s.67.

maddesinde zikredilen “*çocuk gibidirler*” ifadesi ile meşru eşten mi yoksa cariye veya odalıklardan dünyaya gelen çocukların mı kast edildiği tam olarak anlaşılamamaktadır.

2.2.4. Eşnunna Kanunları’nda Evlenme

Hammurabi döneminden önce, Akkadça olarak kaleme alınmış kanunların ilkidir.⁶⁸ Dicle’ye katılan Diyala Nehri’nin doğusundaki Eşnunna şehrinin yakınlarında Tell Abu Harmal (Şaduppum) kazılarında iki çivi yazılı tablet halinde bulunan kanunların hangi Eşnunna kralı tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinmese de MÖ. 18. yüzyılın başlarında kral Daduşa zamanında yazdırıldığı tahmin edilmektedir.⁶⁹

Iraklı Bilgin Taha BAQIR tarafından fark edilen bu iki kanun metni, 1948 yılında Goetze tarafından neşredilmiştir. Bu kanunların, prolog ve epilog kısımları bulunamamıştır.⁷⁰

61. maddeden oluşan Eşnunna Kanunları’nda, ağırlıklı olarak finansal konulara yönelik hükümler yer almaktadır. Ayrıca aile hukukuna ilişkin hükümlerin yanı sıra borçlar hukuku, köle hukuku, ziraat ve hayvan zararlarıyla ilgili hükümleri de içermektedir.⁷¹ Eşnunna Kanunları’ndan anlaşıldığı üzere, Mezopotamya şehirlerindeki halk belirli sınıflara ayrılmıştır. Bunlar; hürler, Muşkenular ve kölelerdir.⁷²

Eşnunna Kanunları’nda, aile hukukuna ve evliliğe ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır. Evlilik ile ilgili maddeler incelendiğinde, evliliğin diğer toplumlarda olduğu gibi, bir sözleşme metni ile gerçekleştiğini, aksi taktirde sözleşme metnine dayanmayan evliliklerin geçerli olamayacağı ifade edilmektedir. Bunun yanında bazı maddelerden anlaşıldığına göre, başlık parası verildikten sonra, kadının kimseye verilmemesi gerektiği dile getirilmektedir. Buna göre söz konusu kanunun 27. ve 28. maddelerinin tercümesi şöyledir;⁷³

⁶⁸ E. Memiş, “Eski Yakın Doğu’da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular”, s.15; Belkıs Dinçol, Eski Önasya Topluluklarında Suç Kavramı ve Ceza, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, s.7.

⁶⁹ Aylin Durmuş, “Eski Doğu ve Eski Batı Topluluklarında Karşılaştırılmalı Kadın Profili (Mezopotamya, Anadolu ve Yunanistan Toplulukları)” Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2014, s.17; E. Memiş, a.g.e., s.15; B. Dinçol, a. g.e., s. 7.

⁷⁰ Bilgiç, a.g.m. s.112. ; Kılıç, a.g.e. s.42.

⁷¹ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e. s.72.; Memiş, a.g.e. s.181; E. Memiş, a.g.m., s.15.

⁷² Memiş, a.g.e. s.181.; Kılıç, a.g.e. s.43

⁷³ M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e. s.82.

27.madde; “Eğer bir adam, bir adamın kızını anasına babasına sormaksızın ve anasına babasına sözleşme özeti ve sözleşme yapmaksızın alırsa (kız) adamın evinde bir yıl otursa dahi onun karısı değildir.”

28.maddede; “Eğer mukavele özetini veya mukaveleyi babasına ve anasına yaptıysa ve onu aldıysa zevcedir. Başka bir adamın koynunda yakalanırsa ölecektir, yaşamayacaktır.” denilmektedir.

Görüldüğü üzere, evliliğin geçerli sayılabilmesi için aile büyüklerinin onayının alınması önemlidir. Bunun yanında evliliğin resmîlik kazanmasında sözleşme metninin gerekliliği ve önemi vurgulanmıştır.

Kanunun 31.maddesinde ise; “Eğer bir adam, bir başka adamın kadın kölesinin birkini bozarsa 2/3 mana gümüş tartacaktır, kadın köle sahibinindir”.⁷⁴

Daha önceki sayfalarda da değindiğimiz gibi, Eskiçağ toplumlarında bekaretin önemine Eşnunna Kanunları’nda da bir kez daha vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Fakat ilginç olan şudur ki, bekâreti bozulan kimse, bir kadın köle ya da dul bir kadın olduğunda, namus meselesi söz konusu değildir. Köle, efendisinin malıdır. Dolayısıyla bekâretini kaybeden kadın olmasına rağmen, efendisi bu olayda kazançlı çıkmaktadır. Çünkü kadın kölenin sahibi, yasal olarak belirlenmiş belirli bir miktar parayı alarak maddi kazanç elde etmektedir. Nitekim böyle bir toplum yapısında, erkeklerin kaybedecek bir bekaretleri olmadığı gibi, erkeklik egosundan kaynaklanan sahip olma duygusu o zamanlardan günümüze süregelen en büyük hastalıktır.

Yukarıda bahsi geçen 31.maddede, köle bir kadının bekâretinin bozulması durumunda kadını kirleten adama nasıl bir yaptırım uygulandığına ilişkin hükme yer vermiştik. Buna karşılık hür bir kadına yapılan tecavüz olayında, yasaların suçu işleyen kişiye nasıl bir ceza vereceği. Kanunun 26. maddesinde şöyle dile getirilmektedir;⁷⁵ “Eğer bir adam, bir adamın kızına başlık parası verirse ve bir başkası anasına babasına sormadan onu zorlayıp birkini giderirse, bir can davasıdır, ölecektir.”

Kanunun 17.maddesinde ise; nişanlı çiftlerden biri hayatını kaybederse, damat tarafının ödemiş olduğu başlık parası iade edilecektir. Kanunun 18.maddesinde ise,

⁷⁴ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.82.

⁷⁵ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.82.

içgüveylik meselesinden bahsedilmektedir. Kayınpederinin evinde kalan adamın karısının ölmesi durumunda, getirdiği malların nasıl paylaşılacağı anlatılmaktadır.

Buna göre, 17. ve 18. maddelerin tercümeleri şu şekildedir. 17.madde; *“Bir adamın oğlu,*

kayınpederinin evine başlık getirirse ve eğer ikisinden biri kaderine giderse (ölürse) gümüş, sahibine dönecektir.”

18.madde ise; *“Eğer (erkek), kadını alır (onunla evlenir) ve onun (kayınpederinin) evine girerse, daha sonra gelin kaderine giderse (ölürse), (damat) bütün getirdiğini (evden) çıkarmayacaktır.”*⁷⁶

2.2.5. Hammurabi Kanunları’nda Evlenme

Eski Babil Devleti’nin önemli şahsiyetlerinden biri olan 6. kral Hammurabi, kırk üç yıllık saltanatı boyunca Mezopotamya’daki pek çok şehir devletini kendisine bağlayarak, onları otoritesi altına almıştır.⁷⁷

Hammurabi gerek sosyal gerekse siyasal anlamda yapmış olduğu reformların yanında, kendisinden önce yazılmış olan kanunları ve yasa metinlerini bir araya getirerek, 282 maddeden oluşan ünlü yasalarını meydana getirmiştir.⁷⁸

Hammurabi ’ye asıl ününü kazandıran bu kanunlar, 2,25 metre yüksekliğinde, siyah diyorit taşı üzerine yazılmış olup, 1901-1902’de Fransız arkeolog topluluğunun yürüttüğü kazılarda, Elam’ın başkenti Sus şehrinde bulunmuştur.⁷⁹

Hammurabi tarafından yazdırılan bu 282 maddelik yasa metninin prolog ve epilog kısımları da tam olarak ele geçmiştir. Bütün kanun maddeleri, *“şum-ma”* yani *“eğer”* kelimesi ile başlamakta ve her maddede bir suç tasvir edilmekte ve ardından bu suça verilecek ceza tayin edilmektedir. Kanunun prolog kısmında, Hammurabi’nin Tanrı

⁷⁶ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.81.

⁷⁷ Mevrure Tosun, “Hammurabi’nin Toprak Kanunları”, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1963, cilt:21, sayı:3-4, s.3.

⁷⁸ M.Tosun- K. Yalvaç, a.g.e. s.3.; E. Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s. 182; Kılıç, a.g.e. s.62.; Elif Genca, “Eski Mezopotamya’da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve İsrail Hukuku), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.29

⁷⁹ Âdem Işık, “İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş”, Mavi Atlas, 2018, cilt:6, sayı:2, s.63.

Marduk'un emriyle, halka doğru yolu göstererek, memlekette adaleti tesis ettiği ve halkın koruyucusu olarak tanrılar tarafından seçildiği, verilen görevi tam anlamıyla yerine getirdiği vurgulanmaktadır. Epilog kısmında ise Hammurabi, kanunlarına riayet edilmesini, yasa metninin yazılı olduğu stele zarar verilmemesini halkından ve kendisinden sonra iktidara gelecek olan haleflerinden istemektedir.⁸⁰

Hammurabi Kanunları'nın genel olarak ele aldığı konular, mahkemeye karşı işlenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, çeşitli arazi ve ev işleri, ticaret ve alış-veriş, evlilik ve aile mülkiyeti, evlatlık edinme, taarruz ve kısas, meslek adamlarına ait suçlar, ziraat konuları, kira ücretleri ve esirler- köleler ile ilgili hükümlerdir.⁸¹

Hammurabi Kanunları'nı Mezopotamya'nın diğer önemli topluluğu Sümerler'in meydana getirdiği kanunlardan ayıran nokta ise, bütün Sami toplumlarında olduğu gibi “göze göz, dişe diş” yani “*Talion*” esasına dayanmasıdır.⁸² Biz bu maddeler içerisinde sadece çalışmamızın konusu olan kanun hükümlerine yer vereceğiz.

Eski Babil Sülalesi, Sami kökenlidir. Bu sebeple Babil gelenekleri, kadın-erkek ilişkilerinde olduğu gibi, aile hukukuna ilişkin maddelerde de etkili olmuştur. Babil toplumunda baba evin reisidir, bütün söz hakkı ona aittir ve ondan sonra aile içerisinde varis olan kişi, ailenin en büyük erkek evladıdır. Eski Babil'de kadın erkeğin gerisinde kalmış ve dolayısıyla kız evlatlar göz ardı edilmiştir. Gerçekten, CTV, 44, 13'te: “*kadın kız çocuk doğurursa üzülür, erkek çocuk doğursa sevinir*” denilmektedir. Bu da kız ve erkek çocuklar arasındaki eşitsizliği görmemiz açısından önemlidir. Ayrıca kadın erkek çocuk doğurmazsa, kocası başka bir kadınla evlenme hakkına sahiptir.⁸³

Evlilik işlemleri, tüm Mezopotamya kavimlerinde olduğu gibi, Eski Babil toplumunda da öncelikle kızın anne ve babasının rızası alındıktan sonra, erkek tarafından kız tarafına belirli bir miktar başlık parasının verilmesinin ardından, iki aile arasında karşılıklı yapılan sözleşmeye dayanıyordu. Evlilikte hediyeleşme esasen evliliğin bir nevi maddi temellere dayandığının göstergesidir.⁸⁴ Yazılı sözleşme metnine

⁸⁰ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.9; E. Memiş, a.g.m. s. 16.

⁸¹ Bilgiç, a.g.m. s.114.; K. Yalvaç- M. Tosun, a.g.e. s.86.

⁸² Memiş-Bülbül, Amurrular (Araplar'ın En Eski Ataları), s.63.; Y. Kılıç- Suzan Akkuş Mutlu “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, Turkish Studies, Vol:8/7, Summer 2013, p.283-297, s.287.

⁸³ K. Yalvaç, “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi 1965, cilt:23, sayı:1-2, s.36.

⁸⁴ N.Sünbül, a.g.m. , s.; 100-113. ; Y.Kılıç, a.g.e. , s.65-67.

dayanmayan evliliklerde ise, kadın eş olarak kabul edilmiyor ve boşanma durumlarında herhangi bir tazminat alamıyordu. Böylece sözleşme metniyle iki tarafın hakları garanti altına alınmıştır ve ilerde ortaya çıkabilecek herhangi bir sorun karşısında mağduriyetlerin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Ayrıca kadının hakları yasalar aracılığıyla korunmuştur.⁸⁵ Bir başka deyişle, evliliğin sözleşme tabletiiyle, kanunlar huzurunda yasallık kazanması gerekiyordu. Eğer bu şartlar sağlanmazsa evlilikler geçerli değildir. Kanunun 128.maddesi, bu duruma netlik kazandırmaktadır. “Eğer bir adam, bir kadın alır (fakat) sözleşmesini yapmazsa, o kadın zevce değildir (sözleşme yapmadığı için karısı sayılmaz).”⁸⁶

Yukarıdaki kanun maddesinden anlaşılaçağı üzere, Eski Mezopotamya’da evlilikler sözleşme yoluyla yasallık kazanmıştır. Buna benzer hükümlerin, Sami kanunların ilki olan Eşnunna Kanunları’nın 27.maddesinde de ifade edildiğini hatırlatmakta fayda görüyoruz.⁸⁷

Hammurabi Kanunları’nın 159. maddesinde ise; nişanlanma evresinden sonra, evlenme gerçekleşmeden erkek, sözünden dönerse, verdiği hediyeler ve başlık parası kayınbabasına aittir. Kanunun tercümesi bakacak olursak; ⁸⁸ “Eğer, kayınpederinin evine nişanlık hediyesi getiren ve başlık veren bir adam, ikinci bir kadına göz koyduysa ve kayınpederine kızını almayacağını söylediye, kızın babası ona getirilen her şeyi alıkoyacaktır.”

Öte yandan kızın babası erkek tarafına “kızımı sana vermeyeceğim” deyip nişan akdini bozarsa, işte o zaman damadın vermiş olduğı başlık parasının iki katını karşı tarafa iade etmek zorundadır. Dolayısıyla Mezopotamya’da böyle bir uygulamanın amacı; verilen sözler yerine getirilmezse, işlerin iyice çıkmaza sokulup, evliliğin ciddiyetine halel getirmemek için yasalar bunu belirli şartlara bağlamışlardır.⁸⁹

⁸⁵ M.Tosun – K.Yalvaç, a.g.e., s.197. ; Koray, Toptaş ‘‘ Akkadça Çivi Yazılı Belgelerde Çeyiz ‘‘, Belleten, Ağustos 2019, cilt: LXXXIII, sayı:297, s.407-426.

⁸⁶ M.Tosun – K.Yalvaç, a.g.e., 197.

⁸⁷ M.Tosun –K. Yalvaç, a.g.e., s.82.; Eşnunna kanunun 27.maddesinde; “Eğer bir adam, bir adamın kızını anasına babasına sormaksızın ve anasına babasına sözleşme özeti ve sözleşme yapmaksızın alırsa (kız) adamın evinde bir yıl otursa dahi onun karısı değildir.”

⁸⁸ M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.201.

⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz: K. Yalvaç-M. Tosun, a.g.e. s.201.

Esasen Hammurabi Kanunları'nın özüne sirayet eden tek eşliliiktir. Ancak bazı özel durumlarda yani kadının hasta ve kısır olması durumunda çok eşlilik kaçınılmazdı.⁹⁰ Erkeğin, yeni evleneceği kadın, ilk karısına ömür boyu bakmakla yükümlüdür.⁹¹ Söz konusu yasaların 149. maddesinde ise: ⁹² “*Eğer o kadın, kocasının evinde oturmaya razı olmazsa, babasının evinden getirdiği çeyizi (kocas) ona tam olarak teslim edecek ve (kadın) gidecektir.*” Bu maddede, kadının mağduriyetini önlemek maksadıyla çeyizi iade edilmiştir. Aynı zamanda meşru zevceye, ikinci kadınla birlikte oturup oturmama hakkı tanınmıştır.

Mezopotamya'nın inanç sisteminde, aktif bir rol oynayan din kadınlarının evlenme, miras hukuku kanunlarda güvence altına alınmıştır. Çoğunlukla Sümerce ideogramlarla gösterilen din kadınlarının yapmış oldukları görevleri ve rütbeleri hakkında Hammurabi kanunları net bilgiler vermektedir.⁹³

Kanunun bazı maddelerinde, tapınaklarda çalışan kadınlar arasında belirli bir hiyerarşik sıranın mevcut olduğu görülmektedir. Bu sıralama şu şekildedir;⁹⁴

1-NİN.DİNGİR.RA. (Akk.entum)

2-LUKUR (Akk.naditum)

3-SAL.ZİKRUM

4-NU. GİG (Akk.gadişum)

5-NU.BAR (Akk.kulmaşitum)

6-ŞU.GE/İ (Akk.şuge/itum)

Böylece Eski Mezopotamya'da kadının hem sosyal hem de dini hayattaki yerinin gözler önüne serilmesi açısından bu sıralama oldukça önem arz etmektedir.

⁹⁰ Y. Kılıç-H. Hande, Duymuş “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, TSA, sayı:1, Nisan 2009, s.341.; İlknur, Gürgen, “ Hammurabi Kanunları’nda ve Tevrat’ta Kadınla ilgili Hükümlerin Değerlendirilmesi”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:16, sayı:4, s.341.

⁹¹ M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e.s.200.; Hammurabi Kanunun 148.maddesi; “Eğer bir adam bir kadınla evlenir, kadını ağır bir hastalık yakalarsa, ikinci biriyle evlenmeye karar verip evlenirse, ağır hastalığa tutulan karısını boşamayacaktır (o kadın) yaptığı evde oturacaktır. Sağ kaldıkça bakacaktır.”

⁹² M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e. s.200.

⁹³ Kılıç, a.g.e. s.73.; Y. Kılıç-H. Hande Duymuş, a.g.m. s.162-163.

⁹⁴ Tosun -Yalvaç, a.g.e., s.273-276.

Mezopotamya’da din kadınlarının mabede kapatılmadıklarını ve hatta bazılarının evlenebildiklerini kanunlar aracılığı ile öğrenmekteyiz.⁹⁵

Hammurabi Kanunları’nda kocası ölmüş bir kadının yeniden evlenip, evlenemeyeceği hususu ele alınmıştır. Buna göre 177.maddede; *“Eğer çocukları küçük olan dul bir kadın, ikinci bir eve girmeye karar verdiğyse, yargıçların izni olmadan girmeyecektir. İkinci bir eve girdiğinde yargıçlar, önceki kocasının evinin durumunu inceleyecekler, önceki kocasının evini sonraki kocasına ve o kadına emanet edeceklerdir. Eve bakmak, çocukları büyütmek, malı para karşılığı vermemek hakkında (kadın) bir tablet düzenletecektir. Dul kadının çocuklarının malını satın alan kimse gümüşünü (parasını) kaybedecek, mal sahibine dönecektir.”*⁹⁶

Burada dikkat çeken şey, kocası ölmüş dul bir kadının, eğer küçük yaşta çocukları varsa tekrardan evlenebilmesi için belirli şartları yerine getirmesi gerekir. Keza çocukların hakları yazılı bir belge ile koruma altına alınmazsa, kadının yeniden evlenmesi mümkün değildir.⁹⁷

Öte yandan kocanın uzun zaman ortadan kaybolması, yokluğunda ve bu zaman dilimi içerisinde kendisinden haber alınmadığı durumlarda hukuki yollarla evliliğin bozulması mümkündür. Ancak Hammurabi Kanunları’nda kişinin kaybolmasına sebep olan şeyler tüm ayrıntıları ile irdelenerek bir karara bağlanırdı.⁹⁸ Yani kanunlar, erkeğin gönüllü mü yoksa gönülsüz mü ortadan kaybolduğunu birbirinden ayırmak için olayı derinlemesine incelemektedir. Buna göre; erkeğin istemeden, zora koşularak götürülmesi, savaşta esir düşmesi gibi durumlarda, erkek evine tekrar dönerse, kaybettiği her şeyi geri alma hakkına sahiptir.⁹⁹

Eski Babil toplumunda, kadının sadakatsizliğine karşı hüküm verecek olan kişi kocasıdır. Çünkü kocası, onun tüm özlük haklarını vermiş olduğu başlık ile babasından devralmıştır. Kadın artık kendi ailesinden çıkarak, kocasının ve onun ailesinin otoritesi

⁹⁵ Tosun-Yalvaç, a.g.e., s.203.

⁹⁶ Tosun-Yalvaç, a.g.e. s.203

⁹⁷ Recai G. Okandan, “Hammurabi Meselesi”, İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt:17, sayı:1-2, s.290.; Rüstem Kadri Septioğlu -Yüksel Arslantaş, “Çivi Yazılı Hukuki Belgelere Göre Mezopotamya’da Kadın”, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, Cilt:XII, sayı:1-2, Elazığ 2016, s.21-22. ; Y.Kılıç, a.g.e. s.66.

⁹⁸ Y.Kılıç, a.g.e., s.70.

⁹⁹ Rüstem Kadri, Septioğlu -Yüksel, Arslantaş, a.g.m., s.22. ; Y.Kılıç, a.g.e., s.70-71.

altına girmiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla kadının evlilik dışı bir cinsel birliktelik yaşadığında sonu genelde ölümle biten cezalar verilmiştir. Buna göre kanunun 129.maddesinde; *“Eğer bir adamın karısı, başka bir erkekle yatarken yakalanırsa, onları bağlayıp suya atacaklar. Eğer kadının kocası karısını yaşatırsa, kral da kölesinin yaşatacaktır.”*¹⁰¹

Görülüyor ki, evli olan kadının başka bir adamla yakalanmasında, onun akıbetini kanunlar kocaya bırakmıştır. Zina yapan kadına toplumun tutumu aynı iken, erkeğin zina yapmasına ise göz yumulmuştur. Cinsler arası bu ayrımcı tavrı takınan hukuk sistemi, var olan ataerkil düzenin eşitsizliğini yine ortaya koymaktadır.

2.2.6. Eski Asur’da Evlenme

Mezopotamya’nın başat güçlerinden biri olan Asur’un, evlilik hukukuna yönelik kapsamlı bilgileri Kültepe tabletlerinden öğrenmekteyiz. Yerleşim merkezlerinde bulunan yazılı belgelerden anlaşıldığına göre, Asur çağında kanun stellerinin mevcut olduğu kesin olarak bilinmektedir. Aslında Eski Asur Çağı’na ait belgelerin önemli bir kısmının Anadolu’da bulunduğunu söylesek pekte yanlış olmaz.¹⁰²

Anadolu’ya ticaret yapmak için gelen Asur tüccarlar, Orta Anadolu’nun önemli merkezlerinde sayıları kırktan fazla *“karum”* ve *“wabartum”* adı verilen ticaret merkezleri kurmuşlardır.¹⁰³ Kayseri Kültepe’de yapılan kazılarda binlerce yazılı vesika bulunmuştur. Bu vesikalar Asur çivi yazısı ve Eski Asur lehçesiyle yazılmıştır.¹⁰⁴

Keşfedilen belgeler arasında aile hukuku ve özellikle evlilik hukukuna ilişkin belgelerin muhtevasına baktığımızda, evlilik sürecinin ilk evresini oluşturan nişanlanma dönemine ilişkin bilgileri aktaran yazılı belgeleri, yakından incelemek gerekir. Ancak Asurlular’ın evlilik öncesi gelenekleri hakkında net bilgiler yoktur. Yazılı belgelerin

¹⁰⁰ Binnur, Çelebi, a.g.e., s.21-22.

¹⁰¹ M.Tosun – K.Yalvaç, a.g.e., s.198.

¹⁰² E.Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.74. ; Y.Kılıç, ‘Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu’, TSA, yıl:9, sayı:1-2, s.37.

¹⁰³ Sebahattin Bayram, “New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Texts”, Archivum Anatolicum 3, 1997, s.62-64; E. Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s. 209-210.

¹⁰⁴ Sebahattin Bayram, “Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri” AÜDTCF Dergisi, cilt:36, sayı:1-2, 1993, s.1. E. Memiş, a.g.e., s.74.; Hüseyin, Sever, Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “Kima awat naruaım” Tabiri ve Değerlendirilmesi, AÜDTCF Dergisi, cilt:34, sayı:1-2, s.252-253.; Cem, Karasu, “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:15, sayı:3, s.45.

verdikleri bilgilere göre, Asur'da gelin ve damadın çok genç yaşta nişanlandıkları görülmektedir.¹⁰⁵

Ancak bugüne kadar neşredilmiş Kültepe tabletleri arasında aile hukukuna dair bilgiler içerisinde nikah akdi konusunda herhangi bir belge bulunamamıştır. Bunun sebebi muhtemelen nişanın aile arasında ve dar bir çevrede gerçekleştirilmiş olması olabilir. Fakat Kültepe'de bulunan bir belgede nişanın şahitler huzurunda ve mahkeme zaptıyla bozulduğuna dair resmi bir kayıt bulunmuştur.¹⁰⁶

Elimize geçen Kt 88/k 625 numaralı metin¹⁰⁷, nişan akdinin bozulmasını konu alan bir mahkeme zaptıdır. Bu metinde, Amur-İştar adlı genç, şahitler huzurunda mahkemeye başvurarak, kendisine vaat edilen nişan hediyesi olan kemerin verilmediğini ve bu yüzden başka bir Asurlu kız ile evleneceğini bildirerek, nişan akdinin bozulmasını talep etmektedir. Yazılanlardan anlaşıldığına göre, Asur Ticaret Kolonileri Çağında diğer Mezopotamya kavimlerinde olduğu gibi, kız tarafının nişan döneminde yerine getirmesi gereken bazı sorumlulukları olduğu vurgulanmaktadır. Her ne kadar nişanlılık süreci ile ilgili yeterli bilgiler aktarılmamış olsa da tabletlerden erkeğin nişandan vazgeçmesi durumunda mahkeme onayıyla erkeğin lehine sonuçlar doğuracak kararlar çıktığı anlaşılmaktadır. Bu da yasa koyucuların erkeğin lehine hükümler içeren maddeler vasıtasıyla her daim erkeğin yanında yer aldıklarının ve kadını ikinci plana attıklarının bir göstergesidir.

Eski Asur Çağı'nda evlilik ve boşanma hakkındaki bilgilerimizin tamamını Kültepe'de ortaya çıkan yazılı metinlerden öğrenmekteyiz.¹⁰⁸ Ele geçen metinlerde yalnızca Asurlu erkek ile Anadolu kadının evliliğine yer verilmemiş, aynı zamanda Asurlu bir kadınla Asurlu bir erkeğin evliliklerini konu alan durumlar da aktarılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan Kapadokya-Kültepe tabletleri arasında, yerli Anadolu bir erkekle, Asurlu bir bayanın evliliğini konu olan metinler bulunmamaktadır. Asur toplumunda,

¹⁰⁵ Kemal, Balkan, “Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması”, Belleten, cilt:LI, sayı:200, Ağustos 1987, s.418-422.; N. Sünbül, a.g.m. s.5.; Y. Kılıç, a.g.e. s.104.

¹⁰⁶ Hüseyin, Sever, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı” Belleten, cilt:LVI sayı: 217, Aralık 1992, s.670-671.

¹⁰⁷ Sever, a.g.m. s.670-671.

¹⁰⁸ Hasan Ali Şahin – Hülya Kaya Hasdemir, “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat ve Mal Paylaşımı, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:38, yıl:2015/1, s.145.; Hatice Gül Küçükbezi “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler”, S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, s:26, yıl:2011, s.1-25.

daha önceki Mezopotamya'daki kavimlerde olduğu gibi “başlık parası” uygulamasının halen devam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda Eski Mezopotamya'da tüm topluluklar için evlilik kurumu oldukça önemliydi ve bunu hukuki yollarla resmileştirdiklerine daha önce değinmiştik.¹⁰⁹

İki Asurlu çiftin evlenmesine ait Kt 84/k 281 numaralı metinde¹¹⁰ muhtemelen babaları ölmüş bir ailede, erkek kardeşlerin evlenme yaşına gelmiş kız kardeşlerini kocaya verdikleri ve bunun karşılığında başlık parası aldıkları, ancak bu başlık parası yüzünden kardeşler arasında birtakım anlaşmazlıkların yaşandığı anlatılmaktadır. Metnin tercümesi aynen şöyledir: “1-4) *İllia, Enah –ili ve Ennum Aşşur’a hassaten Enah-iliye söyle, Ah-Şalim şöyle diyor: 5-6) Bir kız kardeşimizi kendi hesabına kocaya verdi. 7) İkinci (kız kardeşimizi) Şu-Laban (kocaya) verdi. 8-11) Hiştasuşar’ı Belanum ve ben hissemiz olarak (kocaya) vereceğiz. 12-14) Şuhartum’un (küçük kızı olan) kocaya sen vermemelisin! 15-17) (Eğer) verecek olursan, onların üçüne ait masrafı sen kendinden karşılayacaksın. 18-21) Hissem (olan) 2 mina 8 ½ şegel gümüşü Elali’nin limum’luğundan itiazen muvafakat ettiğin için aldın.’’*

EL I’de 1 numaralı metin¹¹¹ ise; Asurlu Adad-damiq ile Asurlu İştâr-Nada’nın kızının evliliğini konu almaktadır. Metnin tercümesi şöyledir: “1-4) *Titinatal’ın oğlu, Enanatum’un mührü, İli-imitti’nin oğlu Şuşu’en’in mührü, Pilah-İştâr’ın oğlu Adad-damiq’in mührü 5-7) Adad-damiq, İştâr-Nada’nın küçük kızını eş olarak aldı. 8-12) İkinci bir kadınla evlenmeyecek. Eğer ikinci bir kadınla evlenirse 1 mina gümüşü ödeyecek. 13-18) Eğer 2 aya kadar o (koca) buraya geri dönmezse, ayrıca kendi karısı hakkında sorgu sual yapmazsa, (kadını) ikinci kocaya verecekler! Kardeşlerimin herhangi bir hukuki bağılılığı olmayacaktır.’’*

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, Adad-damiq ile Asurlu İştâr –Nada’nın kızı şahitler huzurunda evlenmişlerdir. Eğer evliliğin bitirilmesi için bir neden yoksa Adad-damiq’in ikinci bir kadınla evlenmesi yasaklanmıştır. Fakat erkeğin, meşru eşinin yanına cariyeye almasına engel değil. Metinde asıl üzerinde durulması gereken nokta; erkeğin eşiyle

¹⁰⁹ Y. Kılıç, a.g.e., s.108-109.

¹¹⁰ Esma, Öz, “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’nun Etnik ve Sosyal Yapısı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.47.; Yusuf, Kılıç, a.g.e., s.109.

¹¹¹ Esma, Öz, a.g.t. s.49.

ilgilenmemesi ve verilen süre zarfında arayıp sormaması durumunda kadın boşanmış kabul edilir ve ikinci bir evlilik yapma hakkı tanınır.¹¹²

2.2.7. Orta Asur Çağı'nda Evlenme

Orta Asur Çağı'na ait belgeler incelendiğinde, bu belgelerin nerdeyse çoğu şekil olarak Eski Babil devrine ait belgelerle benzerlik göstermektedir. Dil açısından değerlendirdiğimizde ise, Eski Asur belgeleri gibi, Sümerlerin tesirinden uzaktır.¹¹³ Eski Mezopotamya'da, Hammurabi Kanunları'ndan sonra en önemli kanun metinlerinden biri de Orta Asur Kanunları'dır. Bu kanunların muhtemelen MÖ1450-1050 yılları arasında yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. 9 tabletten oluşan Orta Asur Kanunları, 1903-1914 yıllarında Almanlar tarafından Asur'da yapılan kazılarda çıkartılmıştır.¹¹⁴ MÖ. 1100'lerde Asur kralı I. Tiglat-Pileser tarafından birtakım ilavelerle kopya ettirilmiştir. Fakat daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde; Asur krallarının isimlerini de ihtiva eden bu kanun tabletlerinin tek bir kral tarafından yazdırılmadığı anlaşılmaktadır.¹¹⁵

59 maddeden oluşan ve Hammurabi kanunlarının tesiri altında kalan bu yasaların, ne yazık ki prolog ve epilog kısımlarına ait bir iz bulunamamıştır. Ele geçen kanunların başlıca konusu; kadınlar ile ilgili suçlar ve kadınların mülkiyet hakları ile ilgilidir.¹¹⁶

Aile ve ceza hukukuna ait belgelerin yer aldığı bu kanunlarda, kadınların Orta Asur Çağı'nda ticarete iştirak etme hakkına sahip olmadığı ve ayrıca borçlanma gibi meselelerde rehin olarak alındığı ve kanunlarda kendilerine hakaret edilmesine müsaade edildiği ifade edilmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla kadınların, toplum içerisindeki pozisyonları düşünüldüğünde, erkek üstünlüğünün hâkim olduğu ve kadınların ikinci plana itildikleri görülmektedir.

Orta Asur Kanunları evlenme, boşanma ve miras gibi aile hukukuna dair konulara değinerek, Asur toplumunun iç yüzünü net olarak görmemize yardımcı olmuştur.

¹¹² Kılıç, a.g.e. s. 112.

¹¹³ Emin Bilgiç, "Çivi Yazılı Hukuki- İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevalar" Belleten, Ekim 1947, Cilt: XI, sayı:44, s.592.

¹¹⁴ Tosun, a.g.m. s.576.; Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.184.; Genca, a.g.t. s.40.

¹¹⁵ Bilgiç, a.g.m. s.114.; Tosun, a.g.m., s.576-577.

¹¹⁶ Bilgiç, a.g.m. s.114.; Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s.185.; Tosun, a.g.m. s.577.

¹¹⁷ Bilgiç, a.g.m. s.593.

Bilindiği üzere, Eski Mezopotamya hukuk geleneğinde, damat, kız tarafına bir miktar başlık parası vererek, evliliğin ilk aşaması gerçekleşmiş olurdu. Daha sonra aralarında sözleşme tableti imzalayarak, evliliklere yasallık kazandırılırdı. Orta Asur Kanunları'nın 30. ve 31. maddelerinde Mezopotamya'daki diğer toplumlarda olduğu gibi evliliğe giden yolda gerçekleştirilen adetlerden bahsedilir. Bunlar kanunun 30.maddesinde; *“Eğer bir baba, oğlunun kayınpederinin evine nişan hediyesini getirse...”* diye başlar. 31.maddede ise; *“Eğer bir adam, kayınpederinin evine nişanlık hediyesi götürürse...”*¹¹⁸ ifadeleri ile başlar.

Ayrıca kanunun 31. maddesinde damadın kız tarafına verdiği nişan hediyesinden sonra, gelinin ya da damadın ölmesiyle işler değişmektedir. Eğer ölen gelin ise, kızın babası, diğer kızlarından birini damada verecektir. Zira günümüzde bazı bölgelerde hala bu uygulamalar devam etmektedir. Kanunun 31.maddesi; *“Eğer bir adam kayınpederinin evine nişanlık hediyesi götürürse ve eşi (aday olan) ölürse, kayınpederin başka kızları varsa, kayınpeder isterse kızını, ölmüş kızının yerine evlenmeye verecek, yine isterse verdiği gümüşü alacaktır. Tahılı, koyunları, yenmiş şeyleri ona (geri) vermeyeceklerdir. Yalnız gümüşü kabul edecektir.”*¹¹⁹

Ölen kişi damat ise, gelini, ailenin en büyük oğluna ya da on yaşında olan erkek çocuğa verirler. Çocuksuz dul kalan kadının, kayınbiraderleri yoksa kayınbabası ile evlenmesine yasalar karşı çıkmaz. Dolayısıyla Orta Asur Çağı'nda, Babil ve Hitit toplumlarının yanı sıra İbrani toplumunda da levirat uygulamasına şahit oluruz. Bu uygulamada amaç tamamen ekonomik olup, aile servetinin dışarıya aktarımını engellemektedir¹²⁰. Kanunun 33. ve 43.maddelerinde levirat uygulaması açıkça ortaya konulmaktadır. Gerçekten, kanunun 33. maddesi; *“Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa, kocası ölmüşse ve çocukları varsa, onların (çocuklarının) evleri içinden istediği birinde oturacaktır. Eğer çocuğu yoksa kayınpeder, gönlünün istediği oğluna onu verecektir. Eğer isterse kayınpederine karılık için ona kendini verecektir. Eğer kocası ve kayınpederi ölmüşse, çocuğu yoksa, o bir duldur, istediği yere gider.”*¹²¹

¹¹⁸ Tosun-K. Yalvaç, a.g.e. s.250.

¹¹⁹ Tosun- K. Yalvaç. a.g.e. s.250.

¹²⁰ Kılıç, a.g.e. s.116.; Mehmet Ali, Şahin – Hülya, Kaya Hasdemir, a.g.m. s.151.

¹²¹ Tosun -Yalvaç, a.g.e.s.251.

Orta Asur Çağı'nda aile hukukunda, diğer dönemlerdeki evliliklerden farklı olarak ilk defa kanunun 32.maddesinde, nişan hediyesi alan kadının, daha evlenmeden kocasının borç, suç ve günahından sorumlu tutulmasıdır. En ilginç olan şey, kocanın tüm suçlarının kadın tarafından omuzlanıp, sorumlu tutulmasıdır.¹²² Kadının tüm kabahatinde erkek sorumlu tutuluyor muydu? Ne yazık ki bununla ilgili herhangi bir kanun maddesi bulunmamaktadır.

Öte yandan, evlilikte kadınların bazı sorumlulukları vardır. Bunlardan biri, evli kadının başını örtmesidir. Çünkü bekar olan kadınların başı açıktır. Diğer bir husus ise kadının sadakatidir. Çünkü kadın evlenmesi ile birlikte kocasına ve onun ailesine karşı sorumludur. Bunlara dikkat etmediğinde ağır cezalar verilmektedir.¹²³

2.3. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA BOŞANMA

Boşanma: Yasal olarak gerçekleşen bir evlilikte karı kocanın mahkeme kararıyla birbirinden ayrılmasına denir.¹²⁴

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, evlilikler tıpkı bir alışveriş gibi bir sözleşmeye dayanıyordu. Dolayısıyla evliliğin gerçekleşmesinde uygulanan yasal anlayışın, evliliğin sonlandırılmasında da geçerli olduğunu kanunlar yoluyla anlamaktayız. Fakat çivi yazılı belgeler, evliliğin sonlandırılmasına neden olan şeyleri, doğrudan ortaya koymada yetersiz olsa da hukuki belgeler ve kanun metinlerinden, kadının çocuk doğuramaması (kısır olması), evliliğin ihmal edilmesi, sadakatsizlik gibi aile birliğini zedeleyen durumlar boşanmaya sebep olmaktadır.¹²⁵

Öyle ki Sümerli kanun koyucu Urukagina, MÖ.2375'lerdeki talimatnamesinde, kadın meselesine geniş yer vermiştir. Urukagina'dan önce karısından boşanmak isteyen erkeklere yüklenen ağır nafaka dolayısıyla boşanamadıkları ve karısının birden fazla erkekle evlenmesine mâni olmadıklarını daha önceden belirtmiştik. Fakat Urukagina talimatnamesinin 6.maddesinde boşanmalarda erkeğin ödeyeceği ağır vergiler ve kadının birçok erkekle evlenme uygulaması kaldırılmıştır.¹²⁶

¹²² Tosun -Yalvaç, a.g.e. s.250.

¹²³ Tosun -Yalvaç, a.g.e. s.252.; Aylin Durmuş, a.g.t., s.24.

¹²⁴ Y. Kılıç, a.g.e.

¹²⁵ N.Bülül, a.g.m. s.103.

¹²⁶ Erdemir, a.g.e. s.17.

Eski Mezopotamya'daki boşanma hadisesinde kadın ve erkeğe uygulanan yaptırımlar farklılık arz etmektedir. Eğer kadın boşanmak isterse, mutlaka geçerli bir gerekçe ortaya koymak zorundadır. Aksi taktirde, koca karısını terk edebilir ve boşanma bedeli veya çeyizini kocasına bırakmaya mecbur kalabilirdi. Aynı zamanda kanunlar kadının, masum olduğunu ispat etmesi için adalet tanrısı olarak kabul edilen nehre atılırdı. Öte yandan, erkek herhangi bir sebep ortaya koymadan boşanma talebinde bulunabiliyordu. Böyle durumlarda kadına verilen cezalar çok ağır olurken, erkek genelde belirlenen miktarda boşanma bedeli ödeyerek cezadan kurtulurdu.¹²⁷

Görülüyor ki, Eskiçağlardan itibaren kadın her alanda, hak ettiği değeri görmemiş, erkeğin gerisinde kalmıştır ve çoğu zaman bunu canıyla ödemiştir.

Şimdi de Ur-Nammu Kanunları'ndaki boşanma hadiselerinde kadın ve erkeğe uygulanan yaptırımlara temas edeceğiz.

2.3.1. Ur-Nammu Kanunları'nda Boşanma

Sümer kanunlarını incelediğimizde, aile hukuku açısından evlenme kadar boşanma olaylarıyla da karşılaşmaktayız. Dolayısıyla evlenme ile boşanma hadisesi de sözleşme ile kesinleşmektedir. Ur-Nammu Kanunları'nın boşanma ile ilgili hükümlerinde, erkek her zaman kanunun asıl öznesi olurken, kadın arka planda kalmıştır. Nitekim kanunun 6.,7. ve 8. maddelerinde¹²⁸ şöyle denilmektedir:

Kanunun 6.maddesi, "Eğer bir adam eşini (kız olarak aldığı) boşarsa 1 mana gümüş tartacaktır."

7.madde; "Eğer dul olarak aldığı kadını boşarsa ½ mana gümüş ödeyecektir."

8.maddede ise; "Eğer bir sözleşme tableti yoksa (dulla) beraber (kucağında) yatan adam para ödemeyecektir."

Buna göre; kadının dul veya bakire olması, boşanmalarda önemlidir. Boşanmalarda kadının, daha önceden evlenip evlenmediğine bakılarak, nafakası ona göre ayarlanmaktadır. Dolayısıyla bakire olan kadının değeri, dul bir kadına göre daha yüksektir. Kanunun 8.maddesinde ise, evliliklerde iki taraf arasında sözleşme yapılmadığı takdirde, yasalar o evliliği geçersiz saymakta ve evlilik akdinin

¹²⁷ N. Sünbül, a.g.e. s.103.; Kılıç, a.g.e. s.46.

¹²⁸ Tosun-Yalvaç, a.g.e., s.40.

bozulmasıyla birlikte, erkeğin kadına karşı sorumlu olmadığı ve karşılığında bir nafaka verilmeyeceği belirtilmektedir.

Netice olarak, Sümer toplumunda boşanmalar da hukuk yoluyla garanti altına alınmıştır. Dolayısıyla aile müessesesi belirli kalıplar üzerine kurulmuş, ihlal edenler ise cezalandırılmıştır.

2.3.2. Ana- İttuşu Kanunları'nda Boşanma

Bilindiği üzere, Sümer dilinde yazılan Ana-İttuşu kanunlarının IV. sütun 1.ve 8.maddelerinde boşanma ile ilgili olarak şöyle denilmektedir.¹²⁹

1.madde; “Eğer bir kadın, kocasından nefret edip, sen benim kocam değilsin derse, onu (kadını) nehre atacaktırlar.”

8.madde ise; “Eğer koca karısına, sen benim karım değilsin derse, gümüşten ½ mana tartacaktır.”

Bu maddelere göre; 1.maddede, kadın kocasından boşanmak istediğinde, yargıç görevinde olan nehre atılır ve genellikle bu girişiminin cezasını canıyla öderdi. Ayrıca, 8.maddede, işlenen suç bir önceki madde ile aynı olmasına rağmen, cinsler arasında cezalar farklılık göstermektedir. Yine ataerkil düzenin eşitsizliği gözler önüne serilmektedir.

2.3.3. Lipit-İştar Kanunları'nda Boşanma

Bilindiği üzere, Sami asıllı bir kral olan Lipit-İştar, toplumun ihtiyaçlarına göre bir kanun hazırladı. Bu kanunlarda, evlilik akdinin bozulmasına ilişkin sadece 30.madde karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen kanun maddesi; *“Eğer karısı olan genç bir erkek, bir sokak kadınına alırsa, sokak kadınına dönmemesini hakimler emrederlerse, ondan sonra ilk karısını boşarsa ona nafaka olarak gümüş verecek (yine de) o sokak kadınıyla evlenmeyecektir.”*¹³⁰

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığında göre, Sümer toplumunda erkeklerin, sokak kadınlarıyla evlenmesi kati bir şekilde reddedilmiştir. Ayrıca, karısından boşanan erkek, ona nafaka vermek zorundadır.

¹²⁹ M.Tosun -K. Yalvaç, a.g.e., s.48.

¹³⁰ M.Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.68.

2.3.4. Eşnunna Kanunları'nda Boşanma

Akkadça yazılmış ilk kanun olma özelliğine sahip olan Eşnunna Kanunları'nda boşanma ile ilgili yalnızca tek bir madde bulunmaktadır. Kanunun 59.maddesinde şu hükümler yer almaktadır: *“Eğer bir adam, çocuk doğurttuğu karısını boşar ve ikinci bir kadınla evlenirse, erkek evinden ve eşyasından ayrı düşürülecek sonra..... gidecektir.”*¹³¹

Mezopotamya'nın geleneksel ceza hukukuna göre, yasalar genellikle kadına ağır cezalar verse de çocuğunu, karısını ve evini terk eden kocanın da her şeyden mahrum edildiği anlaşılmaktadır. Bu madde ile kadının haklarının korunmaya çalışıldığı açıkça gözlemlenebilmektedir.

2.3.5. Hammurabi Kanunları'nda Boşanma

Eski Mezopotamya'nın en uzun kanun metni Eski Babil Sülalesi'nin 6.kralı Hammurabi 'ye aittir. Bu kanunlarda evlilik ve boşanma hükümlerine geniş yer verilmiştir. Sami kökenli bir krallık olan Babil'de, boşanmak isteyen çiftlerin yerine getirmekte yükümlü oldukları bazı şartlar vardır. Örneğin; bir erkeğin karısını boşayabilmesi için karısının kısır olması, eşinin hastalıklı olması ve kadının kocasına olan sadakatsizliği dikkate alınmaktadır.¹³²

Ayrıca Eski Babil toplumunda erkeğin üstün konumda olmasından dolayı, boşanmalar genellikle erkek tarafından istenir ve *“sen benim karım değilsin”* şeklinde telaffuz etmesiyle gerçekleşirdi. Bununla birlikte kadının, kocasına aynı şekilde *“sen benim kocam değilsin”* diyerek reddetmesi ve bundan kurtulması söz konusu bile olamazdı. Böyle istekte bulunan kadınlara, nehre atılma cezası veriliyordu. Kadının yargılanması şöyledir; cezanın uygulanması için nehre gidilir, kadın nehre atılır, suçlanan kişinin suçlu olup olmadığı nehir tanrısının inisiyatifine bırakılır. Eğer suçlu ise, nehir onu zapt eder. Fakat suçsuz ise, onu su üstüne çıkarır ve kadının temiz

¹³¹ M.Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.85.

¹³² Y. Kılıç, “Eski Mezopotamya ve Anadolu Topluluklarında Kadının Sosyal Durumu” s.33.

olduğuna inanılırdı. Ayrıca bu yargılama işlemi tapınakta çalışan görevliler tarafından yapılmaktaydı.¹³³

Daha önce bahsi geçen Ana-İttuşu Kanunları'nda suya atıla cezası olduğu gibi¹³⁴ Hammurabi kanunlarının 142.ve 143.maddelerinde de benzer bir durum söz konusudur. Maddeler sırasıyla şöyledir:

“Eğer bir kadın, kocasından nefret edip sen beni karılığa alamazsın derse, onun kayıtları, bölgesinden incelenecek. Eğer o kadın (evine ve kendine) dikkatli ise (evini ve iffetini koruyorsa) ve kabahati yoksa ve kocası (evinden) çıkmaya düşkünse (evini ihmal edip, sokağa çıkmaya düşkünse) onu çok küçültüyorsa, o kadının kabahati yoktur çeyizini alıp babasının evine gidecektir.”

“Eğer (kadın kendini ve evini) gözetmezse ve sokağa düşkünse evini dağıtıyor, kocasını küçük düşürüyorsa o kadını suya atacaklardır.”¹³⁵

Yukarıdaki maddeden anlaşıldığına göre, çiftlerin birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Kocanın, karısına ve evine gereken özeni göstermediği durumlarda kadın, haklılığını ispat ederse, babasının evinden getirdiği çeyizi alarak boşanabilmektedir. Şayet, erkek haklı olursa, kadına ölüm cezası verilmektedir.

Hukuki metinlerde yer alan hükümlerde, evlilikte çocuk sahibi olunmaması yani kadının kısır olmasından dolayı aile soyunun devamlılığının sağlanamaması, Mezopotamya'da görülen en yaygın boşanma nedenidir ve erkeğe ikinci bir evlilik hakkı tanımaktadır.¹³⁶ Kanunun 138.maddesi bu durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Buna göre; *“Eğer bir adam kendisine çocuk doğurmayan karısını bırakırsa (boşarsa), başlığı kadar gümüşü ona verecek ve babasının evinden getirdiği çeyizi ona tam olarak verecek ve onu (öyle) boşayacaktır.”¹³⁷*

Hammurabi kanunlarında boşanma esnasında kadının sosyal pozisyonunna da dikkat edilirdi. Bu konuya temas eden kanunun 137.maddesinde şu ifadeler geçmektedir;

¹³³ Gülriz, Kozbe, “Mezopotamya'da Kadın Olmak”, Aktüel Arkeoloji, Temmuz 2020.; H.Hande Duymuş Florioti, “Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit ve Cezalandırma Yöntemi: Suya Atılma”, cilt:32, sayı:54, s.31.

¹³⁴ Detaylı bilgi için bkz: M. Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.44-48.

¹³⁵ M.Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.199.

¹³⁶ N. Sünbül, a.g.e., s.105.

¹³⁷ M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.199; E. Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.49.

“Eğer bir adam ona çocuk doğuran bir şugitum’u veya ona çocuk temin eden bir naditum’u boşamaya karar verirse, o kadına çeyizi geri verilecek ve tarlanın, bahçenin, mal ve mülkün yarısı ona verilecek (o da) evlatlarını büyütecektir. Çocuklarını büyüttükten sonra, çocuklarına verilen maldan varismiş gibi, bir hisse kendisine verilip, gönlünün istediği gibi bir kocaya varacaktır.”¹³⁸ denilmektedir.

2.3.6. Eski Asur Çağı’nda Boşanma

Bilindiği üzere, Asur ve Anadolu arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerle ilgili belgelerin yanı sıra, Asurlu tüccarların bıraktığı evlenme, boşanma ve miras taksimiyle ilgili belgeler de mevcuttur.

Kt n/k /444 numaralı belge Asurlu tacir Aşşur-taklaku ile yerli Anadolulu Şakriuşwa’nın boşanmalarıyla ilgilidir: “Şakriuşwa, Aşşur-taklaku’nun karısıdır. Koca ve karısı boşandılar, biri diğerine herhangi bir konuda hiçbir şekilde itirazda bulunamayacak(tır). O kadının (yani: Şakriuşwa’nın) fiyatı (yani: nafakası/tazminatı) konusunda hiçbir (şekilde) itiraz edilmeyecektir. Şakriuşwa ister bir yerliye (yani: Anadolulu bir erkeğe) isterse Asurlu tüccara, gönlünün istediği bir yere gidecek ve Aşşur-taklaku ise gönlünün istediği bir hanımla evlenecek(tır). Biri diğerine onun tazminatı konusunda itiraz edemeyecek(tır). Tanıklar: Wahanaşna’nın oğlu Alulu’nun huzurunda, Dalaş’ın oğlu Şatahşu’nun huzurunda, Anina’nın huzurunda, (Asurlu) İdi-Aşşur’un huzurunda, Uşman-ahşu’nun huzurunda (yazıldı).”¹³⁹

Görülüyor ki, yerli kadınla Asurlu bir erkeğin boşanmasında taraflar arasında bir eşitlik söz konusudur. Eski Asur Çağı’ndan önce ortaya çıkan kanun metinlerinde cinsiyet ayrımı vardı ve kadın boşanmak istediğinde bazı şartları yerine getirmek zorundaydı. Ancak bu dönemde kadına da boşanma hakkı tanınmıştır.

Taraflar arasında gerçekleşen bir diğer boşanma metni ise şudur; “Dakuna’nın mührü, Şahişiga’nın mührü, Zuzu’nun mührü, Darhaşiat’ın mührü, rabi şariqi (tapınakta dinî olarak) ekmek? dağıtanların? başı Nakilieit’in mührü, Şuhurbia’nın mührü: Talia, Udgaria’nın kızı Haşuşarna’yı boşadı. Eğer Talia eşi Haşuşarna üzerinde hak iddia edecek olursa, 2 Mana (yaklaşık 960 Gr.) gümüş ödeyecek ve miras

¹³⁸ M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.198.

¹³⁹ Cem Karasu, “Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, s.49.

hakkından mahrum kalacak(tır). Eğer (baba) Udgaria ve Hašušarna, Talia üzerinde hak iddia edecek olursa, (aynı şekilde) 2 Mana gümüş ödeyecekler ve miras hakkında mahrum kalacaklar(tır)''¹⁴⁰

2.3.7. Orta Asur Çağı'nda Boşanma

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Orta Asur Kanunları 9 tabletten oluşmaktadır. Bu kanunların konusu; kadınların işlediği suçlar ve kadın haklarıdır. Kanun hükümlerini incelediğimizde, boşanmaya sebep olan olaylar bütün ayrıntısı ile aktarılmamış, yalnızca kocanın, karısını boşadığını tek bir taraftan ele alarak belirtmiştir. Ayrıca boşanma sonrası erkeğin ödeyeceği parayla ilgili iki tutarsız madde bulunmaktadır.¹⁴¹

37. ve 38. maddelerin tercümesi şöyledir;¹⁴²

37.madde: “Eğer bir adam karısını terk ederse, canı isterse ona bir şey verecektir, canı istemezse bir şey vermeyecektir. (Kadın) boş olarak çıkacaktır. Hiçbir şey almayacaktır.”

38.madde: “Eğer bir kadın babasının evinde oturuyorsa ve kocası onu terk ettiyse (boşadıysa), ona koyduğu (taktığı) takıları geri alacaktır. (Fakat) getirdiği başlığa yaklaşamayacak (dokunamayacaktır). Kadın serbest bırakılmıştır.”

2.4. ESKİ MEZOPOTAMYA'DA MİRAS

Miras, kan bağı yoluyla ölen kişinin yakınlarına bırakmış oldukları mal ve mülke denilmektedir. Miras hukukunda, ölen kişiden kalan her şeye “tereke” adı verilmektedir. Ancak burada önemli olan, servetten ölen kişinin borçları varsa, o borçları ödedikten sonra, kalan malların hak sahibine devredilmiş olmasıdır.¹⁴³

Tüm toplumlarda olduğu gibi, Eski Mezopotamya toplumunda da aile, özel mülkiyet anlayışının oluşmasıyla sadece soyun devamlılığını sağlayan bir kurum olmaktan çıkıp, aynı zamanda karşılıklı çıkarlar gereğince, birtakım örfi ve yazılı kurallara uyarak miras aktarımını sağlayan bir birim olmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Karasu, a.g.m. s.50.

¹⁴¹ Kılıç, a.g.e. s.123.; H.A. Şahin-H.Kaya Hasdemir, a.g.m. s.150.

¹⁴² Tosun –Yalvaç, a.g.e. s.251.

¹⁴³ Kılıç, a.g.e., s.56-57

¹⁴⁴ Sünbül, a.g.m. s.110.

Sümerlere ait olduğu bilinen URUK IV tabakasında bulunan piktografik ve Cemdet-Nasr III. ve II. tabakalarında ele geçen yarı piktografik ve bugün tam olarak anlaşılmayan ancak içerdiği rakamlardan iktisadi ve idari içerikli olduğu tespit edilen vesikalara göre, özel mülkiyet anlayışının ilk defa Sümerler tarafından ortaya çıktığını söyleyebiliriz.¹⁴⁵

Eski Mezopotamya’da kız çocukları, varis olarak mirastan pay alamıyorlardı. Ancak onlar da toplumda sahip oldukları statüye göre, mirasçı olabiliyorlardı. Kızlar evlenirken başlık parası ve baba evinden çeyiz aldıkları için, bunlar onların mirası olarak kabul edilmekteydi.¹⁴⁶

Nitekim, erkek çocuk yoksa doğrudan kız evladın varis olduğu görülse de, Eski Mezopotamya toplumlarında kızların mirastan pay almaya çalışması engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bunun için ya bir erkek çocuk evlat edinilir ya da kızla evlenmek suretiyle eve giren damat (içgüveyi) evlat edinilmekteydi. Böylece her şey kızın kocasının lehine gerçekleşerek, ailenin bütün malı damadın eline geçmekteydi.¹⁴⁷

Kadınlara miras olarak verilen mal ve mülk şunlardır; yiyecek, giyecek, takı ve süs eşyaları, ev eşyaları, nadiren toprak ve büyükbaş gibi taşınabilir ve taşınamaz mallar üzerinden çeyiz verilmekteydi.¹⁴⁸

Şimdi de Sümerce ve Akkadça olarak kaleme alınmış hukuki metinlerde geçen miras aktarımına ana hatlarıyla bir göz atalım.

2.4.1. Urukagina Talimatnamesinde Miras

Sümerce yazılmış ilk kanun metni olan Urukagina talimatnamesinde, özel mülkiyet kavramına dair bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla kanun metninde her ne kadar doğrudan miras konusuna temas edilmese de Sümerler’de özel mülkiyet anlayışının var olması, mirasın uygulandığı fikrini desteklemektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Bilgiç, “Çivi Yazılı Hukuki – İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, s.576.; Y. Kılıç, a.g.e., s.57.

¹⁴⁶ Sünbül, a.g.m. s.110.

¹⁴⁷ Kadriye, Yalvaç, “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi” s.32.; N. Sünbül, a.g.e. s.110.

¹⁴⁸ Sünbül, a.g.e., s.110. ; Toptaş, a.g.m. s.408.

¹⁴⁹ Sünbül, a.g.m. s.110.

Mülk sahibinin ölümünden sonra malın paylaşımında sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için, miras aktarımının kanunlarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Özel mülkiyet kavramının, desteklenmesi, Lagaşlı Urukagina'nın iktidarında başlamıştır. Öyleyse miras kavramının yazılı hukuka dayanarak temellerin atılması ve uygulamaya konulması MÖ.24. yüzyılda başlamıştır.¹⁵⁰

2.4.2. Ur-Nammu Kanunları'nda Miras

Ur-Nammu kanununda miras paylaşımıyla ilgili doğrudan bir madde bulunmamaktadır. Fakat kanunun aile hukukuyla alakalı maddelerinde, evlilikten önce damadın, kız tarafına ödemek zorunda olduğu tirhatumdan ve evlilik akdinin bozulmasıyla birlikte kadına verilen nafakadan bahsedilmesi, miras hukuku uygulamasının bir işareti olarak kabul edilebilir.¹⁵¹

2.4.3. Lipit-İştar Kanunları'nda Miras

İsin kralı Lipit-İştar'a ait kanunlarda miras hukukuna temas eden önemli maddeler vardır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, kanunlar ortaya çıktıkları toplumdan etkilendikleri ve erkekler tarafından yazıldığı için bu kanunlarda ataerkil izler görmek çok normaldir. Dolayısıyla Lipit-İştar Kanunları'nda mal- mülk paylaşımıyla ilgili hükümlerde erkeğin ön planda olduğunu ve ailenin reisi baba ölünce servetin erkek çocuklar arasında eşit bir şekilde paylaşılması uygun görülürken, kız çocuklarına evlenirken verilen çeyizden dolayı baba mirasından pay verilmediği görülmektedir.¹⁵²

Öte yandan erkek evladın, mirastan pay alabilmesi için, meşru bir evlilikten dünyaya gelmiş olması şarttı. Bu hususu daha iyi anlayabilmek için kanunun 25,26. ve 27.maddelerine bakılmasında fayda vardır.¹⁵³

25.madde; *“Eğer bir adam bir kadın alırsa (evlenirse), (kadın) ona çocuk doğurursa çocukları hayatta ise ayrıca bir cariye efendisine, çocuk doğurursa baba, cariye ve çocuklarına özgürlüklerini verirse cariyenin çocukları efendisinin çocukları ile evi bölüşmeyeceklerdir.”*

¹⁵⁰ Kılıç, a.g.e., s.57-58.

¹⁵¹ Kılıç, a.g.e., s.58.

¹⁵² Kılıç, a.g.e.s.59.; Gülriz, Kozbe, a.g.m., s.2.

¹⁵³ Tosun -Yalvaç, a.g.e., s.66-67.

26.madde; “Eğer ilk karısı ölürse, karısından sonra cariyesini karılığa alırsa ilk karısının çocukları onun varisleridir. Cariyesinin efendisine doğurduğu çocuklar çocuk gibidirler evde yetişeceklerdir.”

27.madde ise; “Eğer bir adamın karısı ona çocuk doğurmuşsa bir sokak kadını (fahişe) ona çocuk doğurursa, bu sokak kadını için arpa tayını, yağ tayını ve onun elbise tayınını ona temin edecektir. Sokak kadının ona doğurduğu çocuklar onun varisleridir. Fakat karısı yaşadıkça sokak kadını ilk karısı ile birlikte evde oturmayacaktır.”

Kanun maddelerine göre, meşru zevcenin çocukları ile cariyeden doğan çocuklar arasında statü farkı açıkça görülmektedir. Özellikle 26.maddede geçen “çocuk gibidirler” ibaresinden bu farkı net olarak görebiliriz. Dolayısıyla kanunlar ilk eşin ve çocukların haklarını garanti altına alırken, diğer kadınlardan doğan çocuklar için bunu söylemek mümkün değildir. Kanunun devam eden maddelerinde ise, adamın karısından çocuğu olmayıp sokak kadınından olması durumunda kanun buna da bir çözüm bulmuş ve o çocukların mirastan pay alacağını fakat sokak kadınının meşru eş ile aynı çatı altında yaşamayacağını belirtmiştir.

2.4.4. Eşnunna Kanunları’nda Miras

Akkad Devleti zamanında ortaya çıkan Eşnunna Kanunları’nda miras ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Buna göre kanunun 1b ve 38.maddelerinde miras aktarımı hakkında şu ifadeler yer almaktadır.

1b maddesi: “Mirastan (henüz hissesini) almamış bir adamın oğluna veya bir köleye güvenilmeyecektir.”

38.madde: “Eğer (kardeşi olan) ortaklardan biri hissesini verirse (satarsa, satacak olursa) ve kardeşi satın almayı arzu ederse dışarıdan bir kimsenin alacağı (fiyatın) ortasını (yani yarısını) ödeyecektir.”¹⁵⁴

2.4.5. Hammurabi Kanunları’nda Miras

Eski Babil’in meşhur kralı Hammurabi tarafından çıkarılan kanunlarda, iktisadi içerikli mukaveleler ve mektuplara göre özel mülkiyet kavramının son derece gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mukavelelerde genel olarak arazi, bağ, ev alım satımı, kiralama ve her çeşit ticari mallarla ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Özel mülkiyet anlayışı özellikle

¹⁵⁴ Tosun –Yalvaç, a.g.e. s.80-83.

Hammurabi zamanında kökleşmiştir. Çünkü kanunun birçok maddesinde özel mülkiyet kavramına temas eden hükümler oldukça fazladır.¹⁵⁵

Eski Babil toplumunda sözleşme tabletleri ile aile hukuku resmîlik kazanır. Evlilik sözleşmesinden sonra kız tarafının erkek tarafına götürdüğü hediyeler kızı miras olarak kalmaktadır. Ayrıca çeyiz kızın babasının takdirine kalmış bir durumdur. Çeyizin miktarına aileler arasında yapılan istişareler sonunda karar verilir. Eski Babil devrinde kızı verilen çeyize baktığımızda, özel takılar, ev eşyaları, çiftlik hayvanları, mutfak eşyaları, köleler gibi hediyeler bulunmaktadır.¹⁵⁶

Hammurabi Kanunları'nın çeyizle ilgili olan 150.maddesinde, *“Eğer bir adam karısına tarla, bahçe, ev veya mal hediye eder, belge düzenlerse, kocasından (ölümünden) sonra çocuklar hak iddia etmeyeceklerdir. Anne terekesini sevdiği çocuğuna verecek, başkasına vermeyecektir.”*¹⁵⁷

Görülüyor ki, bir kadının mirastan pay alabilmesi için herhangi bir belge düzenlenmişse, mirasçı olabiliyordu ve kocasından kalan mülkü de yalnızca sevdiği bir çocuğuna verebilme hakkına sahipti.

Eski Babil'de kadınların yalnızca tek bir miras hakları vardır. O da çeyizleri ve başlık parasıydı. Kadın eğer kocasından önce ölürse, çeyizi çocuklarına kalmaktadır. Hammurabi Kanunları'nın 162.maddesi buna açıklık getirmektedir. Adı geçen kanun maddesinde; *“Eğer bir adam bir kadınla evlenirse, ona çocuk doğurursa ve o kadın kaderine giderse (ölürse), baba çeyiz üzerinde hak iddia etmeyecek, çeyiz çocuklarındır.”*¹⁵⁸ denilmektedir.

Kanunların devam eden 163. ve 164.maddelerinde ise¹⁵⁹ bir önceki maddenin tam tersidir. Baba evinden çeyiz alan kadın, eğer çocuğu olmadan ölürse, kadına ait olan çeyizin tekrardan babasına döneceğini, kocasının çeyiz üzerinde herhangi bir hak iddia etmeyeceği vurgulanmaktadır.

Bilindiği üzere, Eski Mezopotamya'da kız çocuklarının mirastan pay almaları, sahip oldukları statüye göre değişmekteydi. Tapınaklarda görevli olan kadınların miras

¹⁵⁵ Bilgiç, a.g.m. s.583-584.;Kılıç, a.g.e. s.90-91.

¹⁵⁶ Toptaş, a.g.m., s.407-426.

¹⁵⁷ Tosun- K.Yalvaç, a.g.e., s.200.

¹⁵⁸ Tosun- K.Yalvaç, a.g.e., s.201.

¹⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz, Tosun- Yalvaç, a.g.e. s.201.

durumu ile ilgili önemli bilgileri içeren Hammurabi Kanunları'nın 178. ve 182. maddelerinde üç farklı din kadınından bahsedilmektedir. Örneğin Hammurabi Kanunları'nın 178. maddesinde bir entum, bir naditum ve SAL. ZİKRUM'un babası, çeyiz verirken bir vesika yazmamışsa, baba servetinden pay alamayacağı belirtilmektedir. Babanın ölmesiyle birlikte tüm servet erkek evlatlara intikal etmekteydi.¹⁶⁰ Ancak erkek kardeşler, rahibe kadının hissesinin değeri kadar ona arpa, yağ, yün tayını vereceklerdir. Eğer kardeşleri rahibe kadının hissesinin değerinin vermezlerse, kadın baba mirasından hissesini alacak ve işletmesi için istediği kişiye verecekti. Fakat kadın yaşadığı sürece kendisine ait olan malı kullanabilecekti.¹⁶¹

Hammurabi Kanunları'nın 180. maddesinde; *“Eğer bir baba ister manastır naditumu ister SAL. ZİKRUM olan kızına evlenirken çeyiz vermezse, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde), baba evinin malından bir varis gibi hisse alacak. (Fakat bu hissedenden) yalnız yaşadığı sürece faydalanabilecek, kendinden sonra (mal) kardeşlerininindir.”*¹⁶²

Hammurabi Kanunları'nın 176. maddesinde ise, önemli bir konu üzerinde durulmaktadır. Bu madde sınıfsal farklılıkların olduğunu yani köle bir adamla, özgür bir kadının evlilikleri ile ilgilidir. Kocasını ölen kadının çeyiz ve mülk aktarımının nasıl ve ne şekilde olacağına dair hükümler yasalarda netlik kazanmıştır.

Madde 176 a'da: “Eğer saraya ait bir köle veya bir muşkenum'a ait bir köle bir bey kızı ile evlenirse, onunla evlendiği zaman, baba evinin çeyizi ile birlikte, saray kölesinin veya muşkenum'un kölesinin evine girdikten ve birleştikten sonra ev yaptılar, mal edindilerse ve sonra sarayın veya muşkenum'un kölesi kaderine gittiye (öldüyse) beyin kızı çeyizini alacaktır. Fakat kocasının ve onun, birleştikten sonra edindiklerini ikiye bölecekler, kölenin sahibi yarısını alacak, beyin kızı da yarısını çocuklar için alacaktır.”

¹⁶⁰ M.Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., 203; Y. Kılıç- H. Hande Duymuş, “Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)”, s.170.

¹⁶¹ Y. Kılıç, a.g.e, s.94-95.; M.Tosun- K.Yalvaç, a.g.e., s.203.

¹⁶² M.Tosun-K.Yalvaç, a.g.e., s.204.

*Madde 176 b'de ise; "Eğer beyin kızının çeyizi yoksa, kocası ile birleştikten sonra edindiklerini ikiye böleceklerdir. Yarısını kölenin sahibi alacak, diğer yarısını da çocukları için beyin kızı alacaktır."*¹⁶³

2.4.6. Eski Asur Çağı'nda Miras

Bilindiği üzere Asurlu tüccarlar başta Kaniş şehri olmak üzere Anadolu'da pek çok ticaret merkezi kurarak iki yüz yıl, nesilden nesile ticari faaliyetlerini devam ettirerek bölgenin zenginliklerini sömürmüşlerdir. Hatta daha önceki konularda bahsettiğimiz gibi, Anadolu kadınlarla evlendiklerini belgeler sayesinde biliyoruz.¹⁶⁴

Asurlu tüccarların bıraktığı vesikalarda Anadolu toplumu hakkında önemli bilgilerin yanı sıra, Eski Asur toplumunun aile hukuku ve tüccarlar arasındaki bazı mektuplar, hukuki protokol yazışmaları ve vasiyetnameler dışında dönemin miras anlayışına ışık tutan önemli belgeler de mevcuttur. Vesikalarda geçen ve miras aktarımıyla ilgili olan ifadelerden, Eski Asur'da daha çok tüccarların ölümünden sonra, aile fertleri ile yapılan yazışmalarla bu konu halledilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁵

Asurlu tüccarlardan kalan vasiyetnamelerde, bazılarında doğrudan doğruya miras aktarımına geçilirken, bazılarında ise, mirasa konu olan tüm malların gümüşe dönüştürülüp, mal paylaşımın gümüş üzerinden olacağına ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Miras üzerinde hakkı olanların, özellikle eş ve rahibe kızın ayrıcalıklı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ailenin en büyük oğlu, diğer kardeşlerine oranla mirastan daha fazla pay almaktadır.¹⁶⁶

Bu hususta üzerinde duracağımız ilk belge ICKI'de 12a, b'dir.¹⁶⁷ Metnin tercümesi şöyledir:

"İli-bani evinin kaderini (vasiyetini) şöyle belirledi (yaptı). 2-10) 1 talent 12 mina kalayla ilgili Menanum'un oğlu Şu-İştari'deki tablet, 1 ½ talent bakırla ilgili Şalimanum'un oğlu İli-re'i'deki tablet, 1 ½ mina gümüşle ilgili İbni-ili ve oğlu Ennum-Aşşur'daki tablet (olmak üzere) bütün bu (alacağına dair) tabletler rahibe kızım

¹⁶³ M.Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.203.

¹⁶⁴ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.73-75.

¹⁶⁵ İrfan, Albayrak, "Kültepe'den Yeni Bir Vasiyetname", Archivum Anatolicum, 2000, Cilt:4, sayı:1, s.1.

¹⁶⁶ Albayrak, "Kültepe'de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu'da Miras Anlayışı", s.140.

¹⁶⁷ Albayrak, a.g.m., s.140.

Ahatum'undur. 10-12) Geriye kalan ister Asur'daki isterse Anadolu'daki tabletlerim olsun oğullarımın hepsinindir ve rahibe kızımın (payı) onlara geri kalmıştır. 15-19) Kaniş'teki ev karım Lamassi'nindir. Oğullarımdan kimse Lamassi'ye karşı hukuken itiraz etmeyecekler. 20-23) Kaniş'teki tabletlerimden 1 ½ mina gümüşle ilgili kaçak tabletimi Lamassi'ye verecek. 24-26) İya ve İkuppia yılda altışar mina bakırı kızım Ahatum'a verecekler. 26-28) Oğullarımın hepsi borcuma karşı duracaklar. 28-31) Bir kardeş diğeri olmaksızın ister Asur'da isterse kırsalda (Anadolu'da) tabletlerimi açmayacak. 31-33) (Oğullarım) kurbanlarının göğüs etinden Ahatum'a verecekler. 33-34) Mührümü İya alacak. 34-37) Vasiyetimin uygulayıcısını yemine sevk eden, mirastan çıkarılacaktır. Ayrıca borcu kendi ödemek zorunda olacaktır. 37-40) İkuppia'nın tuttuğu 1 mina takdis gümüşümle, İya ve İkuppia ticaret yapacaklar. 40-43) Kızım Ahatum'un takdis (gümüşü) de onlarındır. Onlar (için) bağıştır. Buzizi'nin oğlu... 'nın huzurunda Aşşur- taklaku'nun oğlu... 'ın huzurunda."

Görülüyor ki, Asurlu kolonist, ölmeden önce vasiyetname hazırlatarak, ortaya çıkacak olan karışıklıkları önlemeye çalışmıştır. Tablette mirasın İli-Ba'nın karısı Lamassi, rahibe kızı Ahatum ve iki oğlu arasında taksim edilmektedir. Tablette en dikkat çeken husus, Hammurabi kanunlarında olduğu gibi Eski Asur döneminde de din kadınlarına mirastan pay verilirken biraz daha özen gösterildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁸

Kayseri Kültepe'de yapılan kazılarda ele geçen ve miras paylamışına ilişkin önemli bilgiler içeren diğer bir vesika Kt.o/k 196,c'dir.¹⁶⁹ Vasiyetnamede miras paylaşımında kadının ön planda olduğu görülmektedir. Ayrıca Anadolu toplumunda kadına verilen değer ve cinsler arası eşitlik fikri Asur toplumunu da etkilemiştir.

Konumuzla ilgili olan diğer bir metin ise, Kt. v/k 77'dir. Metinde babası ölen Asurlu kızın, mirastan kendine ait olan hisseyi almak için, Asur'da bulunan erkek kardeşine baskı yaptığı görülmektedir. Bu durum üzerine erkek kardeş, ağabeylerine mektup yazarak Asur'a gelmelerini istemektedir. Metnin tercümesi şöyledir: "6-7) Buradaki kız kardeşimiz beş defa şehre geldi (ve) 8) o şöyle söyledi: 8-9) "Babamızın vasiyetini işiteyim". Ben onu oyaladım. 10-15) Ben dedim ki büyük kardeşlerimiz gelsinler ve

¹⁶⁸ Albayrak, a.g.m., s.141.

¹⁶⁹ Albayrak, a.g.m.142.

gümüşün Anadolu'da olan bir şeşel'i (dahi) toplansın (babamızın tüm serveti toplansın). Babamızın tüm vasiyetini hepimiz işitmek istiyoruz.''¹⁷⁰

2.4.7. Orta Asur Çağı'nda Miras

Orta Asur toplumunun miras aktarımına ilişkin bilgilerimizi kanun maddelerinde geçen hükümlerden öğrenmekteyiz. Kanunlara gelecek olursak, Orta Asur Çağı'nda kadınların, tıpkı Hammurabi Kanunları'nda olduğu gibi, baba evinden aldıkları çeyizi ve takıları miras olarak çocuklarına bırakılırdı. Orta Asur Kanunları Tablet A ,madde 29'da yer alan ¹⁷¹ “Eğer bir kadın kocasının evine girerse, çeyizini babasının evinden getirdiği her şeyi veya (gelin) geldiğinde kayınpederinin ona verdikleri evlatlarına serbest olacaktır (açık tutulacaktır). Kayınpederinin evlatları (kayınbiraderler) (mala) yaklaşmayacaklardır. Eğer kocası ... evlatlarına istediğini verecektir.”

Ayrıca Orta Asur Kanunları'nda dul kalan kadınların miras meselesine dair bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim kanunun 46.maddesinin tercümesi şöyledir: “Kocası ölen bir kadın, kocasının ölümünde evinden çıkmazsa, eğer kocası ona hiçbir şey yazıyla yazmamışsa çocuklarının evinde istediği yerde oturacaktır. Kocasının çocukları onu besleyeceklerdir. Onun yiyeceği ve içeceğini sevdikleri bir geline yapıldığı gibi onu koruyacaklardır. Eğer adamın sonraki karısı ise ve kendi evlatları yoksa kocasının çocuklarından biriyle beraber oturacak, müştereken onun geçimini temin edeceklerdir. Eğer kendi oğulları varsa ve önceki eşinin oğulları onu beslemeye razı değillerse, kendi çocuklarından birinin yanında oturacaktır. Onu besleyecek olanlar kendi evlatları olacak ve onların işlerini yapacaktır. Eğer kocasının oğulları arasından onunla evlenen biri varsa, ona bakacak olan onunla evlenen olacaktır. Kendi çocukları onu beslemeyeceklerdir.”¹⁷²

Orta Asur Kanunları Tablet A, 25.ve 26 maddelerine göre;¹⁷³ “Eğer bir kadın, babasının evinde oturuyorsa ve kocası ölmüşse kocasının kardeşleri (miras) bölüşmedilerse ve kadının çocukları yoksa kocasının ona taktığı kaybolmamış olan (var olan) ve kocasının kardeşlerinin bölüşmedikleri takıları alacaklar. Geri kalanları tanrı

¹⁷⁰ Y. Kılıç, a.g.e., s.130.

¹⁷¹ M.Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.250.

¹⁷² Tosun-K. Yalvaç, a.g.e., s.254.

¹⁷³ Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.250.

(önünde) el değiştirecek (tanrı önüne serecekler), ondan sonra açıklayıp edip alacaklar. Ne nehre gidecekler ne de yemine zorlanacaklar.’’

Kanunun devam eden maddesinde ise; *“Eğer babasının evinde oturan ve kocası ölmüş olan bir kadın, kocasının taktığı bütün takıları eğer kocasının çocukları varsa çocuklar alacaklardır, eğer kocasının çocukları yoksa kadın alacaktır.’’*

Anlaşıldığı üzere, kocası ölmüş olan ve babasının evinde yaşayan dul kadın, kocası hayatta iken kendisine vermiş olduğu hediyeleri almaktadır. Ancak geriye kalan miras, ölen kocanın kardeşleri arasında paylaşılacaktır ve kadın bu olaya tepki göstermeyecektir. Ayrıca Babil toplumunda kadının mirası çocuklarına kalmakta idi. Benzer durum Asur toplumu için de geçerlidir. Dul kadının hediyelerinin pay edilebilmesi erkek çocuklarının varlığına bağlıydı.

Eski Mezopotamya’daki kanunlar erkeğe çok eşliliğin önünü açarak, sokak kadını veya cariyelerle cinsel ilişkide bulunmasına bir kısıtlama getirmemiştir. Bu sebepten dolayı erkek, meşru zevcesinden doğan çocuklarının yanı sıra diğer kadınlardan olan çocuklara da sahipti. Ancak meşru eşten doğan çocuklar baba servetine varis oldukları halde, cariyeye ve sokak kadınlarından olan çocukların durumu bazı şartlara bağlıydı. Kanunun 41.maddesinde bu durum şöyle açıklanmaktadır: *“Eğer bir adam eşirtusunu örtmek isterse 5 veya 6 arkadaşı oturtup, onların önünde onu örtecek “ o benim karımdır” diyecek, o, onun karısı olacaktır. Adamların önünde örtülmeyen ve kocası “bu karımdır” denilmeyen eşirtu, eş değildir. Eşirtu’dur. Eğer adam ölürse, örtülü karısının evlatları yoksa eşirtuların evlatları (öz) evlattır ve hisselerini alacaklardır.”* ¹⁷⁴

Şimdi de öncelikle Eski Mısır’ın siyasi tarihine yönelik bilgiler aktardıktan sonra, Mısır toplumunda cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkisine yönelik bilgiler aktaracağız.

2.5.ESKİ MİSİR’DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

2.5.1. Eski Mısır’ın Siyasi Tarihi

Bir önceki konumuzda olduğu gibi çalışmamızın bu kısmında da eski Mısır’ın siyasi tarihine yönelik kısa bilgiler aktardıktan sonra, asıl konumuz olan kadın-erkek ilişkisinde temas edeceğiz.

¹⁷⁴ Tosun- K. Yalvaç, a.g.e., s.253.

Su, hayatımızın özü, refah ve bereketin simgesidir. İşte bu yüzden insanoğlu tarihin en eski devirlerinden itibaren, yerleşim yeri olarak genellikle su kaynaklarına yakın olan yerleri tercih etmiştir.¹⁷⁵ Bu sebeple suyun önemi düşünüldüğünde nasıl ki, ilk yerleşime ev sahipliği yapan Mezopotamya toplumları, Fırat ve Dicle nehirleri etrafında kurularak gelişimini tamamladıysa Mısır medeniyeti de aynı şekilde Nil havzası etrafında kurulmuştur.¹⁷⁶

Gerçekten Nil, Mısır medeniyetinin varoluşunda en etkili ve en belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Tarihin Babası olarak kabul edilen Halikarnassos'lu (Bodrum) Herodotos, günümüzden yaklaşık ikibin beş yüz yıl önce Nil'in Mısır için önemini şu sözleri ile ifade etmiştir: “*Mısır, Nil'in bir armağanıdır.*”¹⁷⁷

Gerçekten Nil Nehri, Mısır toplumuna verilmiş büyük bir nimettir. Dolayısıyla Herodotos'un aktarmış olduğu bu fikir, kesinlikle abartılmış olamazdı. Çünkü eskiçağın en köklü uygarlıklarından biri olan Mısır'ın; ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda gerçekleştirmiş olduğu olumlu veya olumsuz tüm atılımlarda şüphesiz Nil Nehri'nin önemli bir katkısı vardı.¹⁷⁸ Zira Nil'in asıl mucizesi, her tarafı çöl olan bu kadim topraklara hayat verdiği gibi, yılın belli dönemlerinde yükselerek taşması ve her yıl bu döngüyü devam ettirmesidir.¹⁷⁹

Böylece ülkeyi baştan başa saran bu nehir, hiç yağmur yağmayan kurak ve tamamen çöllerle kaplı olan Mısır'ın önemli ölçüde su ihtiyacını karşılayacak ve beraberinde getirmiş olduğu zengin alüvyonların su ile birleşmesi ile Mısır çiftçisinin topraktan üç, dört kat ürün alarak, karlı çıkmasını sağlamaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Taner Yıldırım-Ahmet Altungök “Nil, Fırat ve Dicle Su Yollarının Ortaçağ Dünyası Açısından Önemi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2015 cilt:25, sayı.1, s.317-336. ; Cemil Bülbül-Ezgiğül Doğan, “Eski Yakındoğu’da Nehirler ve Kentler”, Asia Minor Studies, 2016, cilt:4, sayı.8, s.29

¹⁷⁶ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.56 ; Bülbül-Doğan, a.g.m. s.29

¹⁷⁷ Memiş, a.g.e. s.56 ; Mehmet Ali Kaya, İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, s.70.

¹⁷⁸ Memiş, a.g.e. s.56.

¹⁷⁹ Memiş,a.g.e. s.56. ; Afet İnan, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, TTK, Ankara 1992, s.5.Esma Şahin, “Klasik Türk Metinlerinde Nil Nehri”, Divan Edebiyatı Araştırma Dergisi 19, İstanbul 2017, s.275-32.

¹⁸⁰ Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma, Dost Yayınevi, Ankara 2013, s.25.; Turgut Yiğit, Eski Mısır Tarihi Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2019, s.13.; E. Memiş, a.g.e. s.56.; Esma Şahin, a.g.m. s.276.

Mısır tarih ve medeniyetinin oluşumunda etkili olan iki faktör vardır. Bunlardan ilki yukarıda değindiğimiz üzere, Nil nehridir. İkincisi ise, güneştir.¹⁸¹ Gerçekten güneşin Mısır üzerindeki tesiri çok önemlidir. Çünkü yaz kış güneşin eksik olmadığı bu memlekette insanlar, her şeyin gökte başladığını tasavvur ederek ona ilahi bir kuvvet tezahür etmişlerdir.¹⁸²

Bir mitolojiye göre, onlar güneşin ilk doğduğu günü yaratan olarak kabul etmişlerdir. Çöllerle kaplı ıssız yeryüzünde, bu ruhani güç, bolluk ve bereket saçarak, insanlar bitkiler ve hayvanlar üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır.¹⁸³ Bunun içindir ki, güneş sembolü hem dini hem de edebi eserler üzerinde temsil edilmektedir. Maddi ve manevi olarak insan hayatını etkileyen güneş, kâinatın tek hâkimi, adaletin ve hakkın sembolü olarak ilahlaştırılmıştır.¹⁸⁴

Yukarıda da değindiğimiz üzere, Mısır uygarlığının temelinde en büyük rolü oynayan Nil ve güneşti. Bu ikilinin hayat verici özelliği sayesinde Mısır uygarlığında tarih öncesi devirler sırasıyla yaşanarak yerleşime sahne olmuştur.

Tarih öncesi devirlerin en eskisi olan Paleolitik dönemle ilgili olarak Mısır'da yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen buluntular, Eski Yakın Doğu'nun diğer merkezlerine göre son derece az ve yetersizdir.¹⁸⁵ Paleolitik devrin sona ermesi ile birlikte Mısır'da Mezolitik Devir yaşanmıştır. Bu devirde insanlar, avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Mezolitik Devir 'den sonra yaşanan geçiş dönemine ise Neolitik Devir adı verilmektedir.¹⁸⁶ M.Ö.5000-3500 yılları arasına tarihlenen bu devirde, üç önemli yenilik göze çarpmaktadır ki, bu yenilikler şunlardır:¹⁸⁷

1. Ziraatın Keşfi
2. Yerleşik Hayat
3. Seramik Üretimi.

¹⁸¹ A. İnan, a.g.e. s.27.; E. Memiş, a.g.e. s.57.

¹⁸² A.İnan, a.g.e. s.227.

¹⁸³ A.İnan, a.g.e. s.228.

¹⁸⁴ A. İnan, a.g.e. s.8.; Memiş, a.g.e. s.57-58.; E. Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.72.

¹⁸⁵ Yiğit, a.g.e. s.23-24.

¹⁸⁶ Yiğit, a.g.e. s.25.

¹⁸⁷ E. Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.73. ;E. Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.58.

Neolitik Devir'den sonraki geçiş aşamasını ise, Kalkolitik Devir teşkil etmektedir Bu dönemde taş aletler yanında az da olsa bakır kullanılmıştır. Ayrıca bu devir, Neolitik Devrin bir devamı olmakla birlikte, Neolitik dönemde karşımıza çıkan özelliklerin gelişerek serüvenini devam ettirdiği bir süreçtir.¹⁸⁸

Kalkolitik Devrin sonlarına doğru, Aşağı ve Yukarı Mısır arasında tam anlamıyla siyasi birlik sağlanmıştır. Yazılı ve arkeolojik verilere göre, bu devirde köylerin büyüyerek, küçük şehirlere dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu küçük şehirler, kendi aralarında verdikleri çetin mücadeleler sonucunda birleşerek eyaletleri meydana getirmişlerdir. Eski Yunanlılar, bu eyaletlere “*Nom*” adını verirken, Mısırlılar ise, “*Sepat*” demişlerdir.¹⁸⁹ Bu nomların yani kent devletlerinin her birinin ayrı bir tanrısı ve simgesi bulunmaktadır.¹⁹⁰ Nomların başında, başkanlar bulunurdu. Nom başkanı yalnızca fiziki olarak değil aynı zamanda maddi açıdan da güçlü olmak zorundaydı. İşte Mısır'da, M.Ö.4.bin yılın sonlarına doğru gerçekleştiği kabul edilen nom başkanları arasındaki hakimiyet mücadelesini Menes kazanarak, Aşağı ve Yukarı olmak üzere ikiye ayrılmış olan Mısır'ı tek bir çatı altında birleştirmeyi başarmıştır.¹⁹¹

Ayrıca neredeyse bu tarihlerde, Mısır'da yazı keşfedilmiş ve böylece prehistorik devirler sona ermiştir.¹⁹²

Mısır'da ilk siyasi birliği gerçekleştiren kişinin kim olduğu konusunda kaynaklar yersiz ve net bir bilgi vermemiş olsa da Herodotos'un ve Manetho'nun aktarmış oldukları bilgilere göre, Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştiren ilk kralın Menes olduğu kabul edilmektedir. Menes, Memfis şehrinin de kurucusudur. Ayrıca adı geçen firavun, Torino papirüsü ve Abidos Kral Listesi'nde de ilk kral olarak anılmaktadır.¹⁹³

Mısır'da III. ve IV. sülaleleri içerisine alan döneme Eski Krallık (M.Ö.2800-2400) adı verilmektedir. Bu sülaleler zamanındaki firavunların, Aşağı ve Yukarı Mısır'da merkezi otoriteyi kuvvetlendirdikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten bu devirde, Mısır gerek siyasi gerekse gitti ekonomik anlamda atılımlar gerçekleştirmiştir. III. Sülale firavunları

¹⁸⁸ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.58. ; Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.75. ; Yiğit, a.g.e. s.27.

¹⁸⁹ İnan, a.g.e. s.49 ; Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.58. ; Yiğit, a.g.e.30.

¹⁹⁰ Memiş, a.g.e. s.58.

¹⁹¹ İnan, a.g.e. s.59 ; Memiş, a.g.e. s.59. ; Yiğit, a.g.e. s.28-29.

¹⁹² Yiğit, a.g.e. s.28.

¹⁹³ İnan, a.g.e. s.60. ; Memiş, a.g.e. s.59 ; M.A.Kaya, a.g.e. s.73 ; Yiğit, a.g.e. s.31.

zamanında tarım, sanat, matematik, astroloji gibi alanlarda gelişmeler olmuştur. Ayrıca İmhotep, basamaklı piramitlerin temelini atarak, bu dönemde eşsiz yapıların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Eski Krallık neredeyse 500 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde, özellikle Mısır inanç sisteminde ölümden sonra tekrar bir yaşamın olacağı düşüncesi inşa edilmiştir. Üstelik bu muhteşem yapılar, firavunların bir simgesi ve Mısır ülkesinin ekonomik anlamda zenginliğinin bir göstergesidir¹⁹⁴

III.Sülale'den sonra gelen IV. Sülale zamanı en büyük komplekslerin ve en büyük mimari yapıların oluşturulduğu bir dönemdir. “*Ehram Kuramlar Sülalesi*” olarak bilinen ve M.Ö.2700-2500 yıllarını kapsayan bu sülale zamanında fetihlerle birlikte ekonomik anlamda Mısır en parlak dönemini yaşamıştır. IV. Sülale firavunlarının yapmış oldukları piramitler hala hatırlandığı için bu döneme “Piramitler Çağı” da denilmektedir.¹⁹⁵

Gelenekselleşen piramit inşası ile tanınan Mısır'da, özellikle Keops, Kefren ve Mikerinos adlı firavunlara ait olan piramitler, bugün “Dünyanın Yedi Harikası”ndan biri olarak ayakta kalan yapıtlardandır. Herodotos'un aktardığı bilgilere göre, bu firavunlar despot ve zalimdir.¹⁹⁶ Keops (Mısır dilinde Khufu) IV. sülalenin ikinci firavunudur. Kaç yıl iktidarda kaldığı net olarak bilinmese de bu firavun zamanında Libya ve Sina'ya seferler yapılmış ve Sina Yarımadası'ndaki madenler işletilmiştir. Eski Krallık dönemi firavunlarından Mikerinos zamanında, ekonomik anlamda ortaya çıkan sıkıntılar, sosyal ve siyasal anlamda da olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Heliopolis rahiplerinin ülke içerisindeki yetkinliklerinin artmasına paralel olarak siyasi nüfuz da elde etmeye başlamışlardır. Nitekim V. Sülale ile birlikte Mısır İmparatorluğu dinsel açıdan yeni bir görünüm kazanmış ve teokratik devlet anlayışını benimsemişlerdir.¹⁹⁷

VI.Sülale ile birlikte Mısır'da merkezi otorite iyice zayıflamış ve bu durumu fırsata çevirmek isteyen nom beyleri, güçlerini artırarak bağımsızlık hareketine girişmişlerdir. Böylece siyasi istikrarın iyice bozulduğu Mısır'da, tarım yapılamamış, açlık baş göstermiş ve ülke içerisindeki küçük çaplı çekişmeler sonucunda ülke gitgide yoksulluğa sürüklenmiştir. Zengin ve bereketli toprakları sayesinde ilk dönemlerde

¹⁹⁴ Memiş, a.g.e. s.59. ; Yiğit, a.g.e. s.45-55

¹⁹⁵ Memiş, a.g.e. s.60.

¹⁹⁶ Memiş, a.g.e. s.60. ; Yiğit, a.g.e. s.52.

¹⁹⁷ Memiş, a.g.e. s.60 ; Yiğit, a.g.e. s.56-59.

kendi halkına yetecek kadar ürünü sağlayan Mısır Devleti, Nubya'ya Libya'ya, Doğu Akdeniz'e seferler yapamamıştır. Fakat memleket içindeki birliği sağladıktan sonra, komşu ülkelerle kendilerinde bulunmayan malları değiştirerek ticari ilişkilerde bulunmuştur.¹⁹⁸

Ara dönemin son bulup, M.Ö. 2050-1580 yılları arasında Mısır'da siyasi birliğinin sağlanmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Bu döneme Orta İmparatorluk Devri adı verilmektedir. Bu dönem, XI. Sülale ile başlayıp XII. Sülale ile sona ermektedir.¹⁹⁹

Altın çağı olarak kutsanan Eski İmparatorluk dönemi kadar olmasa da Orta Krallık zamanında Mısır firavunları ülkenin refah ve istikrarı için tarım alanında yeni projeler ve uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Eskiden olduğu gibi, piramit yapma geleneğine geri dönülerek, tıp, edebiyat gibi alanlarda ise ilerlemeler kaydedilmiştir. Orta Krallık zamanında, başta Fenike olmak üzere Ege ülkeleri ile aktif bir ticaret ağı kurulmuştur. Tüm bunlar bize gösteriyor ki, bu iki sülale zamanında, Mısır'da siyasi ve ekonomik anlamda bir kalkınmanın olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

Orta İmparatorluğu'nun en güçlü kralı olan III. Amenemhet'in ölmesi ile birlikte, Mısır'da tıpkı selefleri zamanında olduğu gibi, aşama aşama çöküşlerin ve karışıklıkların baş gösterdiği bir kaos dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, kısa sürelerle on iki firavun iktidara gelmiştir.²⁰¹ XIII. sülale ile başlayıp, XIV. sülale ile sona eren bu dönem, Mısır tarihinde, II. Ara Devir olarak adlandırılmaktadır.²⁰²

Bu dönemde Mısır'da ortaya çıkan ekonomik çöküntü, salgın hastalıklar ve siyasi iktidarsızlıklardan yararlanan Hiksoslar, M.Ö.1680'de memleketin kontrolünü ele geçirmişlerdir²⁰³. Arkeolojik kanıtlardan anlaşıldığına göre, Hurrilerle akraba oldukları öne sürülen Hiksoslar'ın Ön Asya'dan Mısır'a gelmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Fakat bu kavmin, Ön Asya'nın neresinden ve hangi sebeple Mısır topraklarına geldiğine dair net bir bilgi elimizde yoktur.

¹⁹⁸ Memiş, a.g.e. s.60 ; İnan, a.g.e. s.76. ; Yiğit, a.g.e. s.69-70.

¹⁹⁹ İnan, a.g.e. s.77. ; Yiğit, a.g.e. s.71.

²⁰⁰ Memiş, a.g.e. s.61. ; Yiğit, a.g.e. s.74.

²⁰¹ Freeman, a.g.e. s.39.

²⁰² Yiğit, a.g.e. s.85.

²⁰³ E. Memiş-C. Bülbül, Eskiçağda Göçler, s. 85.

Yaklaşık bir asır (M.Ö.ca.1680-1586) Mısır'a yerleşerek kontrolü ele geçiren Hiksoslar, XV. ve XVI. Sülaleleri kurmuşlardır. Eski Mısır dilinde “heqa khasut” yani “yabancı krallar” olarak bilinen Hiksos ismine Mısırlı rahip Manetho “çoban krallar” ismini vermiştir.²⁰⁴

Mısır deltasında ilk defa geniş çaplı istila hareketini Hiksoslar gerçekleştirmişler. Ancak bu uygarlık hakkında doğrudan bilgi veren belgeler oldukça azdır. XIII ve XIV. sülalelerin ortadan kalkmasına neden olan Hiksoslar, Aşağı Mısır'daki Avaris kentini kendilerine yönetim merkezi yaptılar.²⁰⁵

Diğer taraftan Hiksoslar, beraberlerinde Mısır'a birtakım yenilikler getirmişlerdir. Bunların başında özellikle yeni savaş metot ve teknikleri gelmektedir. Bu yenilikler öncelikle, demir ve bronzdan düz kılıç, eğri pala, kama, geniş ve uzun uçlu mızraklar ile iki tekerlekli harp arabalarıdır. Gerçekten, o zamana kadar Mısır'da at bilinmekteydi, fakat çift atın koşulu olduğu iki tekerlekli hafif harp arabalarını Mısır'a kazandıran Hiksoslar olmuştur.²⁰⁶ Böylece, Hiksoslar'dan önce bölgesel bir devlet olan Mısır, bu yabancı hakimlerin getirdiği yenilikleri kullanarak hem askeri hem de kültürel anlamda o dönemin süper güçleri arasında yer almayı başarmışlardır.²⁰⁷ Dolayısıyla Hiksoslar devri, Mısır'ın askeri anlamda birtakım yeniliklere sahne olduğu önemli bir dönemdir.²⁰⁸

Bu arada Teb'de Hiksos hakimiyetine karşı yeni bir sülale ortaya çıkmıştır. XVIII. Sülaleyi oluşturan bu krallar, başlangıçta Hiksos kralları ile iş birliği yapmaktaydı. Fakat daha sonra Teb kralları örgütlenerek uzun mücadeleler sonucunda önce Memfis'i, ardından da Avaris kentini kuşatarak, Mısır'da egemenlik kuran Hiksosları kovmayı başarmışlardır. İşte Mısır'ın sosyal hayatını derinden etkileyen Hiksos istilacılarını Mısır'dan kovarak, ülkeyi yabancıların egemenliğinden kurtarıp bağımsızlığına kavuşturan XVIII. Sülale firavunları olmuştur.²⁰⁹

²⁰⁴ Memiş, a.g.e. s.61. ; İnan, a.g.e. s.90. ; E.Memiş-C.Bülbül, Eskiçağda Göçler, s.256.

²⁰⁵ Memiş, Eskiçağda Yaşamış Büyük Aşklar, s.61. ; Yiğit, a.g.e. s.88.

²⁰⁶ İnan, a.g.e. s.94. ; Yiğit, a.g.e. s.89. ; Freeman, a.g.e. s.44. ; E.Memiş, Eskiçağda Yaşamış Büyük Aşklar, s.61-62. ; Memiş-Bülbül, a.g.e. s.289.

²⁰⁷ Yiğit, a.g.e. s.90.

²⁰⁸ Freeman, a.g.e. s.44.

²⁰⁹ Memiş, Eskiçağda Yaşamış Büyük Aşklar, s.62. ; Yiğit, a.g.e. s.91. ; İnan, a.g.e. s.94-95.

XVIII. Sülale krallarından I.Ahmose'nin Hiksoslar'a karşı kazandığı zaferle birlikte, Mısır'da bir kez daha siyasal birlik sağlanmıştır. Yeni İmparatorluk Dönemi (M.Ö.1580-1085) XVIII. ve XIX. sülaleler zamanını kapsamaktadır.²¹⁰

Mısır uygarlığının ve gücünün doruklara ulaştığı bu dönemde, devlet yapısı içeride tamamen monarşik bir kimliğe bürünürken, dış ilişkilerde ise Önasya devletleri ile bazen savaş bazen de barış yolları denenmiştir. Bu arada Yeni Krallık zamanındaki firavunlar, Nubya topraklarında denetimi sürdürürken, Suriye ve Filistin'i fethederek buraları Mısır'a bağlamışlardır. Yeni İmparatorluk döneminde, Mısır yönetimi merkezileştirilmiş, siyasi, ekonomik ve askeri yönlerden devlet yapısı iyice güçlendirilmiştir.²¹¹ Özellikle Amarna Çağı'nda (M.Ö.1400-1350) Mısır, Önasya'ya açılmış ve o dönemin süper gücü haline gelmiştir. Bu çağda zamanın öteki büyük devletleri olan Hitit, Babil, Mitanni ve Asur Devletleri ile iyi ilişkiler kurulmuş ve çeşitli konularda diplomatik yazışmalar yapılmıştır.²¹²

Amarna Çağı'nda Eski Yakın Doğu toplumları ile uluslararası alanda ilişkiler kurulmuştur. Dolayısıyla bu çağı aydınlatan ve Amarna arşivinde bulunan yaklaşık 400 civarındaki mektuptan anlaşıldığına göre, bu devrin diploması dili Akkadça'dır.²¹³ Amarna Çağı'nın siyasi manzarasına esasen III.Amenofis ve onun ölümü ile tahta geçen oğlu IV.Amenofis (M.Ö.1370-1350) şekil vermiştir.²¹⁴ Amarna Çağının yaşandığı zaman diliminde Mısır'da şöyle bir tablo oluşmaktadır: Amarna Çağı'nın XVIII. sülale firavunlarından III.Amenofis'in tahta çıkmasıyla başladığı anlaşılmaktadır. Bu firavun zamanında Mısır memleketi, en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Gerçekten, iyi bir idareci ve cömert bir devlet adamı kimliğine sahip olan III. Amenofis, dönemin diğer büyük devletlerinden Asur, Babil ve Mitanni kralları ile canlı ve yoğun diplomatik ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bu firavun, iktidarının 38. yılında ölünce, tahta oğlu IV.Amenofis geçmiştir. Adı geçen firavun on yedi yıl tahta kalmış, onun zamanında Mısır'da önemli değişiklikler meydana gelmiştir.²¹⁵ Daha babası hayatta iken Mısır dininde bir reform yapma düşüncesine sahip olan IV.Amenofis, tahta çıkar çıkmaz ilk iş

²¹⁰ Yiğit, a.g.e. s.92. ; Memiş, a.g.e. s.62. ; İnan, a.g.e. s.99. ; Freeman, a.g.e. s.45.

²¹¹ Memiş, a.g.e. s.62. ; İnan, a.g.e. s.100 ; Yiğit, a.g.e. s.92.

²¹² Y.Kılıç-Cemal Yılmaz, "Eski Yakın Doğu'nun Diploması Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", Akademik Tarih ve Düşünce, Haziran 2020 Dergisi, cilt:7, sayı:2, s.884.

²¹³ Memiş, a.g.e. s.62. ; Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.882.

²¹⁴ Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.884.

²¹⁵ Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.884-885.

olarak “*Atonisme*”adı verilen tek tanrılı bir din kurmuştur. Bu yeni din, Mısır'ın geleneksel çok tanrılı dinini yasaklayarak ve iki büyük güneş tanrısı olan Ra ile Aton'u birleştirerek tek bir din halinde yüceltme esasına dayanıyordu. Aynı zamanda firavun, bu yeni din için, Teb şehrini terk ederek, Aton inancının merkezi olarak Akhetathon (Aton'un Ufku) adında bir kent kurmuş ve burayı başkent yapmıştır. Bu monoteist dini uygulamaya koyan firavun, ismini de “*Ahkenaton*” olarak değiştirmiştir.²¹⁶

Bu dinin yayılabilmesi için firavun geniş çaplı çalışmalar başlatmıştır. Öncelikle eski tapınaklar kapatılarak kamulaştırılmış ve kapatılan alanların yerine pek çok mabetler inşa edilerek rahiplere geniş haklar tanınmıştır. Ancak çok geçmeden din değişikliğinin yarattığı kargaşa ile hazine tüketilmiş, orduya yeterli önem verilmemiştir. Bunun sonucunda fetihler durmuş ve dış ticarete gerekli ganimeti elde edemeyen devlet zayıflamaya başlamıştır.²¹⁷

Bu kaos ortamından yararlanmak isteyen Amon ve öteki tanrıların rahipleri, gitgide güçlenerek, halkı Akhenaton reformuna cephe almaları için kışkırtmaya başlamıştır.²¹⁸ Nihayet din ve siyaset alanında bir ayaklanma başlamıştır. Fakat her ne kadar ayaklanmayı bastırmak için mücadeleler verilmiş olsa da, Mısır'ın iç dinamikleri çoktan sarsılmış durumdaydı.²¹⁹ Din alanındaki reformun tam anlamıyla kabul edilememesinin verdiği olumsuzluklar devam ederken, birde IV.Amenofis'in erken ölümüyle ülkedeki karışıklıklar yeniden artmaya başlamıştır. Firavun'un ölümünden sonra Mısır tahtına küçük yaştaki Tuthankamon geçmiştir. Tecrübesiz bir kralın tahta geçmesi elbetteki Amon rahipleri için iyi bir fırsattı. Çünkü ülke IV. Amenofis'in yapmış olduğu din değişikliği yüzünden çalkalanırken, güçlü bir otoritesi olmayan Tutankamon'u Amon rahipleri bir kukla gibi kullanıp, devlet merkezini yeniden Teb'e taşıtmışlardır. Kısa süre iktidarı elinde bulunduran firavunun ölmesiyle XVIII.Sülale sona ermiştir.²²⁰

Ülke ekonomik ve siyasi anlamda parçalanmış bir haldeydi. Nihayet soylu bir aileye mensup olmayan başkomutan Horemhep Mısır tahtına geçmiş ve ülkenin kaderini

²¹⁶ Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.885. ; İnan, a.g.e. s.108. ; Memiş, a.g.e. s.63. ; Füzuran Kınal, “Amarna Çağında Mısırın Önasya Münasebetleri” A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1943, cilt:2, sayı:1, s.99.

²¹⁷ Memiş, a.g.e. s.63.

²¹⁸ Memiş, a.g.e. s.63.

²¹⁹ Memiş, a.g.e. s.63, Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.884.

²²⁰ İnan, a.g.e. s.110. ;Memiş, a.g.e. s.63.

değiştirmiştir.²²¹ XIX. Sülalenin kurucusu olarak kabul edilen Horemhep zamanında gerek ülke yönetiminde gerekse orduda birtakım önlemler alınarak, yeni düzenlemeler yapılmıştır. Horemhep, IV.Amenofis'in Ahketaton kültürünün izleri ortadan kaldırmak için, heykeller ve diğer yapıları parçalatmış ve böylece IV.Amenofis'in din alanındaki reformu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²²²

XIX.Sülale firavunları, Kuzey Suriye, Nubya, Libya ve Filistin'e seferler düzenleyerek ekonomik anlamdaki gerilemelerini kapatmak istemişlerdir. Kuzey Suriye de sahip olduğu stratejik ve ticari önemi nedeniyle, uzun yıllar büyük devletler arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. İşte bu sebepten ötürü, Mısır ve Hitit orduları, M.Ö. 1296 yılında Kadeş kenti yakınlarında karşı karşıya gelmişlerdir. İki devlet arasındaki barış ise, M.Ö.1280 yılında gerçekleşmiştir.²²³

MÖ.13. yüzyılın sonları ile 12.yüzyılın başlarında bazı Balkan kavimleri, Ege ve Akdeniz kavimlerini de yanlarına alarak yeni bir göç hareketinin başlamasına neden olmuşlardır. Mısır her ne kadar bu göç hareketinin karşısında sağlam bir şekilde durmaya çalışsa ekonomik açıdan dibe vurduğu gibi, insan kaynaklarını da büyük ölçüde kaybetmiştir. Egeli kavimler karşısında başarılar elde eden Merneptah (MÖ.1236-1223) ve III.Ramses (MÖ.1198-1167) adlı firavunlardan sonra tahta geçen firavunlar ülkeyi iyi yönetemediklerinden dolayı memleketin hemen hemen her yerinde isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuşlardır. Nihayet, III.Ramses tarafından vergiye bağlanan Egeli kavimler bu kargaşa dönemini fırsat bilerek isyan etmiş ve bağımsızlıklarını elde etmeyi başarmışlardır.²²⁴

Mısır memleketi bundan sonraki yaklaşık binelli yıllık ömrünü, iç karışıklıklar ve yabancıların isyanları ile tamamlayacaktır. Bu dönem, MÖ.1085-30 yıllar arasındadır. Artık Mısır, pek çok yabancı devletin hakimiyeti altında yaşamaya maruz kalacaktır.²²⁵

Mısır İmparatorluğu'nun siyasi tarihini ana hatlarıyla ele aldıktan sonra şimdi de, Mısır'da cinsiyet ayrımı ve kadın erkek çekişmesine temas edebiliriz.

²²¹ Yiğit, a.g.e. s.124. ; İnan, a.g.e. s.112. ; Memiş, a.g.e. s.63.

²²² Memiş, a.g.e. s.63. ; Yiğit, a.g.e. s.124-125. ; Kılıç-Yılmaz, a.g.m. s.887.

²²³ Memiş, a.g.e. s.64. ; Yiğit, a.g.e. s.129.

²²⁴ Memiş, a.g.e. s.64.

²²⁵ Memiş, a.g.e. s.64.

2.5.2. Eski Mısır’da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi

Eskiçağ’ın kadim uygarlıklarından biri olan Mısır’da aile ve toplum yaşantısında, cinsiyet ayrımı ön planda bulunmayıp, kadın ve erkek bir birey olarak temel alınmaktaydı.²²⁶ Bu çerçevede Mısır’da kadınların erkeğin yanında yeri ve konumu, diğer Önasya toplumlarıyla kıyaslandığında daha özgürlükçü ve iyi olduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle heykeller ve duvar resimlerinde, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı ilgili ve şefkatli oldukları tasvir edilmiştir.²²⁷ Toplum içerisinde yer alan kadınlar tıpkı erkekler gibi, büyük saygıyla karşılanmışlardır. Onlar ister anne ister eş olsun, siyasi, sosyal, idari ve dini alanlarda aktif rol oynamışlardır.²²⁸ Hatta Mısırlılar açısından büyük bir ehemmiyet arz eden inanç sisteminde kadınlar “*kutsal bir varlık*” olarak tanımlanmaktaydı.²²⁹

Orta Krallığın sonları ile Yeni Krallığın başlarında kadınların, toplumdaki saygınlığında bir canlanma olmuştur. Gerçekten, III.Tutmosis’in iktidarı zamanında, kraliyet mensubu kadınlara verilen önemin artmasıyla onlar toplumsal hayata etkin bir katılım sağlamışlardır.²³⁰

Yeni İmparatorluk zamanında Ani adlı bir kadın, oğluna şu nasihatlerde bulunmuştur: “*Anne ve babanın eline su dök. Annene bol ekmek ver ve onu seni taşıdığı gibi taşı. O senin büyük yükünü kaldırmıştı ve seni üç sene müddetçe emzirmiştir. O, seni okuyup yazman için, mektebe koymuş ve sana evden ekmek ve bira getirmiştir.*” Metnin devamında ise; “*Sen de evlendiğin zaman, annenin ekmeklerini düşün, öyle ki, o seni takbih etmesin ve Tanrı’ya elini kaldırıp, sesini (şikâyet ederek) duyurmasın.*”²³¹

Eski Mısır medeniyetinde sıradan halktan ziyade, daha çok soylu kişilerin evliliklerine yönelik bilgiler aktarılmıştır. Mısır’daki hukuk anlayışı, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını belirleyerek, aile kurumunu düzenlemeye

²²⁶ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e. s.25. ; Muhsin Haji Azeez Babila, “Eski Mısır’da Kadın”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, cilt:13, sayı:1, s.132.

²²⁷ Memiş, a.g.e. s.65. ; H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.25.

²²⁸ Babila, a.g.m. s.132. ; H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.25.

²²⁹ Memiş, a.g.e. s.65. ; H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.25.

²³⁰ Mukadder Sipahioğlu, “Antik Mısır’da kadınların Dini Görevleri ve Unvanları” Archivum Anatolicum, 2020.

²³¹ İnan, a.g.e. s.276. ; Freeman, a.g.e. s.67. ; Memiş, a.g.e. s. 65.

çalışmıştır.²³² Bu dönemde çiftlerin birbirlerine karşı hak ve görevleri önceleri sözlü kurallara dayanırken, daha sonraları yazının keşfedilmesiyle, yazılı metinlerle yeniden düzenlenmiştir. Dolayısıyla düzenlemelerdeki temel amaç; evliliği sağlam temeller üzerine inşa ederek, kalıcı ve sorunsuz olarak sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, evlilik kurumuna dini motifler ilave edilerek, kutsallık atfedilmiştir.²³³

Sıcak bir iklime sahip olan Mısır'da kız ve erkek çocuklar, erken yaşlarda olgunlaşırlar. Ayrıca o dönemlerde ömür süresinin kısa olması sebebiyle, evlilikler kızlar için 13-15 yaş arasında iken, erkeklerin evlilik için yaş ortalamasının 15-20 civarında olduğu düşünülmektedir.²³⁴

Mısır toplumunda evlilikler kutsallık kazandığı için, bazı edebi metinlerde anne ve babanın gençleri evliliğe özendirdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda anne ve babalar çocuklarının cinsel kimliğinin farkına varır varmaz, erken yaşlarda evlenmelerini pek çok açıdan faydalı görmüşlerdir.²³⁵

Eskiçağda Mısır'ın gelenek ve göreneklere neticesinde, Kraliyet Ailesi arasında encest ilişkisi alışlagelmiş bir olaydı.²³⁶ Fakat bu olay, halk yani yönetilen tabaka arasında değil, genellikle yöneticiler arasında gerçekleşmekte idi. Mısır'da böyle bir gelenek neden vardı? Bu sorunun cevabı son derece basittir. Çünkü Mısır firavunları, kendilerini Tanrı-Kral olarak kabul ettikleri ve ailelerinin de bir kutsallık taşıdıklarını düşündükleri için, kutsal kanı bozmamak amacıyla kendi kız kardeşleri ile ve genellikle de ablaları ile evlenmişlerdir. Bu tür evlilikler bahsettiğimiz üzere, sadece hanedan soyundan gelenlere uygun görülmüş ve halk içerisinde neredeyse hiç uygulanmamıştır.²³⁷

Encest evlilikler, daha çok dini ve siyasi temellere dayanmaktaydı. Hanedan mensupları arasında gerçekleşen siyasi evliliklerin yegâne nedeni; firavunların en sevdikleri veya firavun soyundan gelen eşlerinden doğmuş olan çocukları varis olarak tayin etmek arzusu idi. Bazen de kendilerine varis olarak, kız çocuklarını bile seçtikleri

²³² Babila, a.g.m. s.133. ; H.P.Erdemir, a.g.e. s.25.

²³³ Babila, a.g.m. s.133. ; H.P.Erdemir, a.g.e. s.25.

²³⁴ Freeman, a.g.e. s.67. ; Memiş, a.g.e. s.65. ; H.P.Erdemir, a.g.e. s.27.

²³⁵ Babila, a.g.m. s.134.

²³⁶ Memiş, a.g.e. s.65.

²³⁷ Memiş, a.g.e. s.65. ; H.P.Erdemir, a.g.e. s.27.

görülmektedir. Bu durum, mirası aynı kandan ve aynı soy içerisinde koruma düşüncesinden kaynaklanmış olsa gerektir.²³⁸

Evlilik, her toplumda farklı bir anlam taşımaktadır. Eski Mısır'da evlilik, kızı isteme merasiminden hemen sonra gerçekleşmez. Çünkü çiftlerin birbirlerini daha iyi tanımaları için aile arasında söz merasimi gerçekleşir ve daha sonra evlilik yapılırdı. Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi, Mısır'da da sözlenme merasiminden sonra, ailelerden birinin evlilikten vazgeçmesi durumunda evliliği istemeyen taraf, diğer aileye o güne kadar yapılan masrafların karşılanması için belli bir miktar meblağ öderdi.²³⁹

Mısır'da yaşayan kadınlar, Mezopotamya ve Roma medeniyetlerine nazaran daha fazla hakka sahiptir. Gerçekten günümüzden binlerce yıl öncesine dayanan bu medeniyette, kadınların hakları yazılı bir sözleşme ile koruma altına alınmıştır. İşte kadınların evlilikte imtiyaz sahibi oldukları belki de en önemli şey, bu evlilik sözleşmesi idi. Bu sözleşmeler, dini bir mahiyet taşımayıp, hem erkeğin hem de kadının varlığına bakılarak, devlet tarafından kabul edilen medeni bir anlaşmaya dayanmaktaydı.²⁴⁰

Evlilik sözleşmesinin herhangi bir dini tören eşliğinde yapılma şartı bulunmamaktadır. Ancak evlilikler, kız ve erkek tarafının tapınakta bir araya gelip, evlilik sözleşmesini topluluğa duyurmasıyla gerçekleşirdi.²⁴¹

Evlenen çiftin aileleri arasında evlilik sözleşmesi yapıldığı anda şahitler de bulunmak zorundaydı. Bu şahitler, genellikle çiftlerin yakın akrabalarından oluşurdu. Evlilik sözleşmesine şahitlerin, tanrıların ve hatta firavunların isimleri yazılırdı. Kadın ve erkeğin aile üyeleri huzurunda verdikleri sözlerle evlilik andı kabul edilirdi. Mısır medeniyetinde evliliğin resmi dayanağı olan bu sözleşme metninin içeriğinde, iki tarafın da evlenen çift için verdikleri ev, eşya tarla ve canlı hayvan gibi bütün mal ve mülk değerleri ile birlikte kaydedilirdi.²⁴²

Bu sözleşmenin en önemli özelliği ise; kadın haklarının korunma altına alınmasıydı. Çünkü kadın hem evliyken hem de boşandıktan sonra, yer alan bir dizi kurallarla garanti

²³⁸ H.P.Erdemir, a.g.e. s.28. ;

²³⁹ H.P.Erdemir, a.g.e. s.28.

²⁴⁰ Babila, a.g.m. s.135. ; Erdemir, a.g.e. s.28.

²⁴¹ Babila, a.g.m. s.135. ; Erdemir, a.g.e. s.28.

²⁴² Babila, a.g.m. s.135. ; Erdemir, a.g.e. s.28.

altına alınmıştır. Dolayısıyla boşanmanın nedeni ne olursa olsun, kadın kocasının daimî desteğine hak kazanmıştır.²⁴³

Görülüyor ki, evliliklerde söz ve nafaka ilk olarak Mezopotamya topraklarında ortaya çıkmasına rağmen, tam olarak uygulamaya konulduğu yer antik Mısır'dır. Bu durum kadına verilen önemin bir göstergesi olduğu gibi, feminist bir yaklaşımın izlerini de gözler önüne sermektedir.

Mısır kadını, çağdaşı diğer antik toplumlar olan Mezopotamya, Hellen ve Roma ile kıyaslandığında pek çok hakka sahiptir. Evlenecek kızlar, baba evinden çeyiz olarak kıymetli süs eşyaları, peruk, takım elbise gibi birtakım eşyaları almaktadır. Doğrudan kadına ait olan ve onun mülkü sayılan bu eşyalarda erkek herhangi bir hak talebinde bulunamazdı. Evlilik merasiminden sonra gelin, kocasının evine giderdi.²⁴⁴

Birçok mitolojik metinde yer alan bilgilere göre, Mısır'da evlilikler çok eşliliğe dayanmaktaydı. Aslına bakılırsa bu genelleme doğru değildir. Çünkü Mısır'daki evliliklerin özü, esasen tek eşliliğe dayanmaktaydı. Ancak kralların ve varlıklı erkeklerin haremli bulunmakla birlikte, birden fazla kadınla evlenmeleri normal karşılanmaktadır. Bu yüzden Eskiçağın diğer uygarlıklarında olduğu gibi, Mısır'da da dış ilişkileri güçlendirmek ve siyasi nedenlerden dolayı Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'den evlilikler gerçekleşerek, aralarındaki ilişkileri kuvvetlendirmişlerdir. Örneğin; Mısır'ın en büyük firavunlarından II. Ramses, Nefertari ve İsetnofret dışında III.Hattuşili'nin kızı ile de evliydi. Abidos tapınağının duvarında, Ramses'in evliliklerinden ve bu evliliklerden dünyaya gelen, 79 erkek ile 9 kız çocuğunun isimleri ve kabartmaları bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda, firavunun erkek çocuklarının sayısının daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Buradan şu neticeyi çıkarmak mümkündür ki, II.Ramses 'in meşru eşlerinin yanı sıra cariyelerinin ve odalılıklarının da olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁵

Daha önceden de ifade ettiğimiz üzere, Mısır'da eşlerin birbirlerine karşı ilgili, şefkatli ve dostça bir yaklaşım içerisinde olduklarını söylemiştik. Ancak ebeveynler eş seçimlerinde çocuklarını yönlendirerek, onların fahişeler ve kurtizanlar ile evlenmesine

²⁴³ Erdemir, a.g.e. s.28.

²⁴⁴ Erdemir, a.g.e. s.29.

²⁴⁵ Erdemir, a.g.e. s.30. ; Babila, a.g.m. s.136.

karşı çıkıyorlardı. Bu kadınların, toplum düzenini bozduğunu düşündüklerinden onlara saygı ve değer verilmez.

*“Dışarıdan gelen, şehrimizde tanınmayan kadınlardan korkun.” “Akıllı erkek genç yaşta evlenir.” “Bir kadını eş olarak aldığınızda onu besleyin ve giydirin, ona mücevherler verin ve çok şefkatli davranın çünkü kadın bu dünyada kazanacağınız en büyük servettir”*²⁴⁶denilmektedir.

Yukarıdaki ifadeler, Mısır aile hayatında, kadının önemini anlamamız açısından oldukça kıymetlidir.

Mısır’da evlilik kurumunun sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi için, evliliklerin yaşam boyunca sürmesi istenirdi. Ama bu ne yazık ki, her zaman böyle olmuyordu. Mısır’da erkekler ve kadınlar istediği zaman eşinden boşama hakkına sahiptir. Bu durum, utanç kabul edilmediği gibi, yeniden evliliklerde yaygındı. Boşanmalar, erkek ve kadının aileleri ve şahitleri huzurunda evlilik sözleşmesi'nin iptal edilmesi ile gerçekleşirdi. Eğer kadın, kocası tarafından haksızlıklara ve olumsuzluklara maruz kaldıysa, koca ortak mülkten feragat etmek zorunda kalıyordu. Belki de bu yüzden erkekler maddi kayıp yaşayacakları için boşanmayı tercih etmiyor olabilirler. Boşanmanın gerçekleşmesiyle kadın babası tarafından geri alınır ve getirmiş olduğu çeyiz de istenirdi. Eğer anlaşmalı olarak boşanma gerçekleşirse, mal ve mülk eşit olarak paylaşılır, boşandıktan sonra erkek karısına varsa çocuğuna karşı ekonomik yükümlülüklerini kat ve kat yerine getirmek zorunda kalırdı. Her ne kadar çiftler boşanmış olsalar bile, yerine getirmek zorunda oldukları bazı sorumlulukları yerine getirmeye çalışırlardı.²⁴⁷

Şahitler huzurunda hazırlanan boşanma sözleşmesi bir papirüs üzerine yazılır ve kadına verilirdi. Bu papirüste *“ben seni terk ettim, sen kendine başka bir eş alabilirsin”* ifadeleri yer almaktadır. Kadının bir yanlışı sonucunda boşanma gerçekleşirse, kadının maldan hak talep etme hakkı yoktur. Ayrıca Mısır’da ahlaklı ve ahlaksız kadınların birbirinden ayırt edilebilmesi için çok ilginç bir yöntem gerçekleştirmişlerdir. Mısır toplumunda bir gelenek haline gelen bu ilginç yöntem ise bu tür kadınların görünürdeki bir uzvunun kesilmesi idi. Kadının böyle bir cezaya çarptırılma nedeni, zinadır.

²⁴⁶ Erdemir, a.g.e. s.30.

²⁴⁷ Babila, a.g.m. s.137. ; Erdemir, a.g.e. s.32.

Mısırlılar için “*sadık kadın*” figürü önemli bir hazine olarak görüldüğü için, kadının kocasına ve ailesine sıkı sıkıya bağlı olmasını isterlerdi.²⁴⁸

Kocasını ölen bir kadın kocasının malı ve mülkünün üçte birini alma hakkına sahiptir. Servetin kalan kısımları ise, çocukları ve ölen kişinin kardeşleri veya yakın akrabaları arasında paylaştırılırdı.²⁴⁹

Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Mısır'da evde erkeğin sözü geçerdi. Baba bütün gün çalışmaktaydı. Anne ise, yemek yapma, su taşıma, temizlik ve çocukların bütün bakım ve sorumlulukları ile ilgilenirdi. Aynı zamanda kadın ev işlerinin yanında bahçe işleri ve tanrılara ait tapınakların bakımlarından da sorumludur. Orta ve düşük tabaka sınıfındaki Mısır kadınları, böyle zor işlerde çalışmaktaydılar. Fakat bazı büyük evlerde yaşayan veya hanedan mensubu kadınlar, halk tabakasındaki kadınlardan daha rahat bir hayat sürmekteydiler ve bu kadınların tüm işlerini hizmetçiler yerine getirmekteydi.²⁵⁰

Duvar resimlerinde kadınlar, kocalarına göre, daha açık renkte resmedilmiştir. Bu bir gelenek haline gelmiş olsa da kadının kocasına nazaran evin içinde daha uzun zaman geçirdiğinin bir göstergesi olabilir.²⁵¹

Eski Mısırlılar, eğitime çok önem verirlerdi. Hatta Antik Yunan, Roma ve diğer medeniyet çevreleriyle kıyaslandığında kadınların daha modern, daha aktif ve geniş karar ve yetkilere sahip oldukları söylenebilir. Mısırlılar sahip oldukları yazı sistemlerini kız ve erkek çocuklara öğretmeye ve bu yazının nesiller boyu varlığını sürdürmesine önem vermişlerdir. Kız ve erkek çocuklar arasında farklar olsa da Mısırlılar çocuklarının eğitim almalarını desteklemişlerdir. Ancak şöyle bir gerçek var ki, zengin ve varlıklı ailelerin kızları iyi eğitim almalarına rağmen, onların memurluk ve yazarlık gibi alanlarda erkeklerin derecesinde yükselip, görev almaları uygun karşılanmamıştır.²⁵²

Mısır'da tarih boyunca bir dizi kadın yönetici olmuştur. Bazıları kendi gayret ve başarıları ile önemli bir kitleye nüfuz ederek ön plana çıkmışlardır. Bunlar özellikle; Neithotep, Merneith, Hatşepsut, Nefertiti, Nefertari, I.Nitoeris, VII.Kleopatra isimli

²⁴⁸ Babila, a.g.m. s.137-138. ; Erdemir, a.g.e. s.32.

²⁴⁹ Babila, a.g.m. s.138. ; Erdemir, a.g.e. s.32.

²⁵⁰ Babila, a.g.m. s.138. ; Erdemir, a.g.e. s.32.

²⁵¹ Memiş, a.g.e. s.66.

²⁵² Erdemir, a.g.e. s.32.

kraliçeler, Amon kültünün en yüksek seviyesine çıkabildiği gibi, siyasi anlamda da diğer antik kültürlerdeki kadınlardan daha fazla hakka ve güce sahip olmuşlardır. Ayrıca sadece yazıtlarda değil, Mısır panteonunda da en önemli ve en kudretli tanrıların bazıları kadınlardı.²⁵³

Mısır mitolojisi özgün bir yaratılış efsanesine sahiptir. Mısır coğrafyasında tanrıların çok güçlü ve istediği şekle bürünen Ra-Atum'un terinden yaratıldığına inanılırdı. Ölüler gece gemisiyle seyreden Ra'yı görebilmek için, görkemli Nil Nehri'nin kıyısında toplanıp, kâinatın sahibi olan Ra'nın geçmesini ve kendilerine refah ve hayat nefesi vermesini beklemekteydi. Bu sebeple Eski Mısırlılar Ra-Atum'u kişileştirerek *"herkesin bulunduğu yerde, nefes alabilmesi için dört rüzgârı yaratmıştır. Büyüğün (zenginin) olduğu gibi, küçücüğün (fakirin) de refah içinde yaşayabilmesi için büyük seli (Nil'in taşması) yarattım"*²⁵⁴ demişlerdir. Mısır'ın tüm bölgelerindeki firavunlar, tanrı Ra - Atum ile özdeşleştirilmiştir.

Diğer taraftan tarım kökenli bir toplum haline gelen Mısır'da pek çok isimle anılan tanrıçalara tapınılmıştır. Büyük bir inanç yumağından oluşan Mısır dininde İsis, Hathor ve Nut gibi bereketi simgeleyen tanrıçaların isimleri zikredilmektedir. Aynı toprağın ve bereketin temsilcisi olan bu tanrıçalar, Hellen dünyasındaki Demeter ile bir tutulmuştur.²⁵⁵

Mısır'ın farklı bölgelerinde hızla yayılan bu ana tanrıça kültleri, aslında ortak gaye ve benzer sorumluluklarla ve sembollerle tasvir edilmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı ve değer verileni şüphesiz İsis'ti. Hemen hemen tüm Mısır halkının taptığı tanrıça olan İsis, Ra'nın kızıydı.²⁵⁶

Binlerce yıl çeşitli roller ve işlevler üstlenen İsis, esasen bir eş ve bir anne olarak Mısır toplumunun kadına özgü olan özelliklerinin birer yansımasıydı. Mısır mitolojisine göre, İsis Osiris'in kız kardeşi ve eşi, Horus'un annesiydi. Osiris'in hükümdarlığı zamanında Mısır toprakları oldukça bereketli ve huzur doluydu. Fakat kötülük ve kuraklık tanrısı Seth (Osiris'in kardeşi) Osiris'i kıskanmakta ve onu ortadan kaldırmak için, hain planlar yapmaktaydı. İsis kocasının ölümünü önceden görmüştür. İki kardeş

²⁵³ Erdemir, a.g.e. s.

²⁵⁴ Erdemir, a.g.e. s.35-36.

²⁵⁵ Erdemir, a.g.e. s. 37-43.

²⁵⁶ Erdemir, a.g.e. s.37.

arasında gerçekleşen mücadelelerde Osiris'in öldürüldüğü düşünülmüş ve cesedi aylarca karısı İsis'in aramaları sonunda bulunmuştur. Böylece tanrı Osiris, Ölüler Dünyasının kralı Seth ile mücadele etmiş ve sonunda mücadelesi zaferle sonuçlanmıştır.²⁵⁷

Nitekim, binlerce yıldır çeşitli roller ve işlevler üstlenen İsis gerek anne gerekse eş olarak Mısır panteonunun hayranlık uyandıran tanrıçalarındandır. İsis-Osiris efsanesinde geçen şey, kadının ailesine olan bağlılığıydı. Her ne kadar erkek fiziki olarak güçlü olsa da kadının ilgisine, sevgisine ve şefkatine muhtaç olduğunu göz önüne sermektedir. İsis'in kocasının parçalanmış bedenini bulmak için gösterdiği sabır ve çabadan dolayı Mısır panteonundaki kadın figürünün idealize edildiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla İsis, önceleri bereketin temsilcisi iken, daha sonraları dişiliğinin ve doğurganlığının ön plana çıkmasıyla kötülöklere karşı mücadele etmiştir.²⁵⁸

Eski Mısır toplumunda cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkisine değindikten sonra şimdi de Eski Doğu'nun bir başka merkezi olan Anadolu'ya temas edelim.

2.6.ESKİ ANADOLU'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

Eski Anadolu'nun tarihi devirlerindeki cinsiyet ayrımı konusuna temas etmeden önce, prehistorik çağlarda bu coğrafyadaki cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkilerine kısaca göz gezdirelim.

2.6.1.Prehistorik Çağlarda Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi

Bilindiği üzere, Asurlu tüccarlar ile birlikte, Anadolu'da yazı görülür ve M.Ö.2.Binyılın başlarında tarihi devirlere girilmiş olunur. Dolayısıyla yazının kullanılmasıyla, her şey kayıt altına alındı ve artık o dönemlerden itibaren kadın ve erkeğin toplumdaki yerini ve değerini anlamamız açısından yeterli bilgilere ulaşmamız mümkündür. Bununla birlikte arkeolojik kalıntıların aktarmış olduğu bilgiler, o dönemin yaşantısının aydınlatılması açısından önemlidir.

²⁵⁷ Erdemir, a.g.e. s.39-43.

²⁵⁸ Erdemir, a.g.e. s.39-43.

Tarihin ilk evrelerinde, ilk insan toplulukları yerleşik hayata geçmeden önce çok çetin hayat şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden tarım öncesinde insanlar, içgüdüsel olarak temel geçim kaynaklarını doğadan avcılık ve toplayıcılıkla elde ettikleri gıdalarla sağlamaktaydı. Böyle bir hayat tarzına sahip olan Paleolitik ve Mezolitik toplumlarda, paylaşımcı ve eşitlikçi bir yaşam söz konusuydu. Avcı erkeğin yanında kadın, toplayıcılık yaparak erkekten daha ön plana çıkmıştır.²⁵⁹ Fakat zamanla insan toplulukları, doğa ile olan karşılıklı ilişkisini kendi lehine çevirerek, mağaradan çıkmış ve bitki ve hayvan türlerini evcilleştirmiş, kendi besinini kendisi üretmek suretiyle Paleolitik ve Mezolitik çağlar boyunca var olan avcı toplayıcı ve tüketici yaşam düzeninden, yavaş yavaş yerleşik üretici konumuna geçmiştir. Neolitik çağ olarak adlandırılan bu çağ, esasen uygarlık tarihinin en önemli hadiselerinden biri olmuştur. Bu çağın, hemen hemen bütün aşamalarını Anadolu’da görmek mümkündür.²⁶⁰

Neolitik Çağ, insanlık tarihi için ilk büyük devrim olarak kabul edilmektedir. İlkel çiftçi toplumunda, kuru tarım yaygınlaşmış ve yaşam biçiminde meydana gelen değişiklikler sonucunda, inanç sisteminde de belirli bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Özellikle Anadolu’da Neolitik döneme ait oldukça fazla kadın betimlemelerinin olması, bu coğrafyada kadının odak noktası olduğunu göstermektedir.²⁶¹ Tarih öncesi dönemlere ait olan bu kadın betimlemeleri anne ve bir tanrıçayı temsil etmektedir. Nitekim, Neolitik devirde, kadın ve toprak arasında mucizevi bir uyum yakalanmış ve üreyen kadın kutsal sayılmıştır. Kadın tıpkı toprak gibi, doğuran, kendini sürekli olarak yenileyen bir hayatı temsil ediyordu.²⁶²

Dolayısıyla hayatını toprağa yani tabiata dayandıran toplumlarda, kadın tüm canlılara hayat nefesi veren toprağın verim gücüyle özdeşleştirilmiştir ve onu her şeyin yaratıcısı olarak kutsallaştırılmıştır.²⁶³ Şunu diyebiliriz ki, Anadolu’da ilk zamanlarda tanrıçalar insanlık için sunulmuş bir armağandı ve bu sebeple kadınlar, erkeklerden daha üstün tutulmuştur.

²⁵⁹ Y.Kılıç- H.Hande Duymuş, “Hititlerde Kadın ve Siyaset” Tarih Araştırmaları Dergisi, 2007, cilt:26, sayı:42, s.86.

²⁶⁰ Y.Kılıç- H.Hande Duymuş, a.g.m. s.86.

²⁶¹ Sezer Seçer Fidan, “Yazılı Belgeler Işığında Hitit Kadınlar”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 2018, cilt:157, sayı:157, s.25.

²⁶² Sezer Seçer Fidan, a.g.m. s.25.

²⁶³ Sevcay Yıldız-Seden Turamberg Özerden, “Anadolu’da Ana Tanrıça Kültü” s.305.; Muhibbe Darga,

Günümüzden binlerce yıl önce, erkeğin üremede esas işlevi tam olarak bilinmemiş olmalı ki, Eskiçağ insanın gözünde, kadının tanrı olabileceği inancı yerleşmiş ve böylece kadınlara doğüstü gizli güçler yüklenerek, toplumda anaerkil sisteminin ön plana çıkmasına neden olunmuştur.²⁶⁴ Bu yüzdendir ki, Anadolu ve anaerkillik kapsamında imgesel boyutlar vardır. Anadolu'daki Çayönü, Hacılar, Göbekli Tepe gibi yerleşim merkezlerinde pek çok kadın heykelciklerine rastlanılmıştır. Özellikle Çatalhöyük'te ele geçen duvar resimleri, kabartmalar ve heykelcikler gibi buluntularda Ana Tanrıça motifleri, kalın bacaklı, büyük kalçalı, iri göğüslü ve daima çıplak olarak tasvir edilmiştir.²⁶⁵

Neolitik yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te, doğum yapan ve karnının altında üçgen şeklinde cinsel organını abartılı bir şekilde vurgulayan motiflerin olması, onun dişiliğini, üretkenliğini ve bereketin bir simgesi olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶⁶ Dolayısıyla, bu zengin kalıntılar sayesinde, o dönem toplumunda kadına atfedilen üstünlüğün fazla olduğu ve Ana Tanrıça inancının insanoğlunun hiç şüphesiz en eski din anlayışı olduğu konusunda bir kanı oluşturmaktadır.²⁶⁷

Fakat Neolitik devirden sonra yaşam tarzında meydana gelen değişiklikler ve gelişmelerle kadının toplum statüsündeki rolü değişmiştir, yani yeni malzemeleri keşfetme ve anlama becerileri ile yeni görev dağılımı içerisinde fiziksel güce ihtiyaç duyulmasıyla erkek ailenin ve topluluğun lideri konumuna geçmiştir.²⁶⁸ Bu noktada kadının elinde bulundurduğu gücü alan erkek, siyasal, sosyal, ekonomik ve hatta dinsel anlamda bile egemen güç olmuştur. Artık toplumda Ana Tanrıçaya olan üstünlük ve saygınlık, yerini Fırtına Tanrısına bırakarak, anaerkil sistemden ataerkil sisteme bir geçiş dönemi yaşanmıştır.²⁶⁹

²⁶⁴ Muhibbe Darga, Anadolu'da Kadın, YKY, 4.Baskı, İstanbul 2020 s.44.

²⁶⁵ S.Yıldız-S.Turamberk Özerden, a.g.m. s.305.

²⁶⁶ Darga, a.g.e. s.45.; Yıldız-Turamberk Özerden, s.306.; Lynn E.Roller, Ana Tanrıça'nın İzinde, Alfa Yayınları, 2013, s.53-54.

²⁶⁷ L.E.Roller, a.g.e. s.36.

²⁶⁸ Kılıç-H.Hande Duymuş, a.g.m. s.86.

²⁶⁹ Darga, a.g.e. s.63.

2.6.2.Asur Ticaret Kolonileri Çağında Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi

Bilindiği üzere, Anadolu hem iklim şartları bakımından uygun hem de yeraltı ve yerüstü servetleri açısından zengin olduğundan tarih öncesi çağlardan beri muhtelif kavimlerin istilalarına maruz kalmıştır.²⁷⁰

M.Ö.2.Binyılın başlarında Asurlu sermaye sahiplerinin Anadolu'ya yazıyı getirmeleriyle büyük bir yarar sağlamışlardır. Çünkü hem yazılı belgelerden hem de arkeolojik ve filolojik veriler ışığında Anadolu'daki kadın-erkek ilişkisi hakkında aydınlatıcı bilgiler edinmekteyiz.

Anadolu'nun Hititlerden önceki bu devrinde, Asur dilinde yazılmış olan ekonomik, ticari ve kişisel mahiyetteki binlerce belge neşredilmiş ve bu belgeler ışığında kadın ve erkeğin toplumdaki faaliyetleri ve kişilikleri hakkında genel bir değerlendirme yapma imkânımız ortaya çıkmıştır.²⁷¹

M.Ö.2.Binyıl başlarında Anadolu'nun siyasi manzarası şöyledir; memleket, etrafı surlarla çevrilmiş, pek çok küçük şehir devletlerinden oluşmaktadır. Bu şehir devletleri, ticaret yapma gayesiyle Anadolu'ya gelen kolonistlerin kurmuş oldukları “karum” ve “vabartum” adını verdikleri pazar yerleri ile aktif bir ticaret gerçekleştirmişlerdir. Bu şehir devletlerinin başında bulunan yerel beylere “Rubaum” adı verilmektedir. Koloni Çağı'nda bağımsız şehir devletlerinin başında bulunan Rubaum'ların yanında, “Rubatum” veya “beyçe” denilen şehir kraliçeleri bulunmaktaydı.²⁷² Yazılı belgelerden anlaşıldığına göre, rubatumlar çağının hem ticari ilişkilerinde hem de yönetimde son derece önemli görev ve yetkilere sahiptirler.²⁷³

Asurlu tüccarların, ticari faaliyetlerini aktif olarak yürüttüğü en büyük pazar yeri olan Kayseri Kültepe'de Asurlu tüccar Puzur-Asur'un yazdığı bir mektupta, kendi gibi

²⁷⁰ Ebru Mandacı “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Aile Hukukunda Kadın(MÖ.1950-1750)” History Studies, Mart 2015, volume:7, issue:1

²⁷¹ Darga, Anadolu'da Kadın s.85. ; Muhibbe Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Yayını, İstanbul 1993 s.26. ; Füzûzan Kınal, “Eski Anadolu'da Kadın Mevkii”, Belleten,1956, cilt:XX, sayı:79,s.355.

²⁷² Kılıç, a.g.e. s.140. ; Darga, Anadolu'da Kadın, s. 85. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.26.

²⁷³ Darga, Anadolu'da Kadın s.85. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı) , s.26. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.81.

tüccar olan meslektaşı Puşuken'in vergi kaçakçılığı ve yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle, Kaniş kraliçesi tarafından tutuklandırılıp, hapis cezası verildiğinden bahsedilmektedir. Yine aynı kraliçe, diğer şehir devletlerinin yöneticilerine haber yollayarak, Asurlu kolonistlerin memlekete kaçak mal sokmuş olabileceklerinden bahsederek, daha dikkatli olmaları konusunda uyarmakta idi.²⁷⁴

Böylece üst tabakadan bir kadını temsil eden Rubatum'ların tıpkı kral gibi, geniş hak ve yetkilere sahip olduklarını ve aynı zamanda ticaret ile ilgili meselelerde etkin rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Anadolu'nun M.Ö.2.Binyıl başlarında başta Kaniş (Kültepe) olmak üzere, Wahşuşana, Luhuzattia, Ankuva ve Timelkia gibi beş şehirde rubatumların varlığı anlaşılmaktadır. Fakat Anadolu'nun Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tesadüf eden bu devresinde, resmî belgelerin yetersiz olmasından ötürü Rubatum'ların hükümdarlık görevine nasıl ve hangi yollarla geçtikleri konusunda kesin bir bilgi yoktur.²⁷⁵

Ancak şunu söyleyebiliriz ki; söz konusu Rubatum'ların hükümdarlık otoriteleri de oldukça geniştir. Hatta Rubatum'ların siyasi anlamdaki yansımaları ve etkileri özellikle Eski Hitit devrine ait yazılı belgelerde görülmektedir. Örneğin; Muhibbe Darga'ya göre, Telepinuş buyrultusunda birçok kavgaya sebep olan Şuqazziya şehri kraliçesi olayından bahsedilmektedir. Eski Hitit Devleti zamanında kaleme alınan bu masal tarzı metinde; "Kaniş kraliçesinin serüveni"ni anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu, Hitit kraliçelerinin yetkilerini görmemiz açısından önemlidir.²⁷⁶

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Rubatumlar'ın görevleri böyle idi. Acaba halk kadınlarının toplumdaki konumu nasıldı?

Anadolu'nun ilk yazılı belgeleri olan Kültepe tabletlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Koloni Çağı'nda şehir devletlerinin sosyal yapısı üç basamağa ayrılmaktadır. Bunlar; Soylular, Hür İnsanlar ve Köleler'dir.²⁷⁷

²⁷⁴ Darga, Anadolu'da Kadın, s.85. ; Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.26. ; Memiş, a.g.e. s.81.

²⁷⁵ Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.27.

²⁷⁶ Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.27.

²⁷⁷ Memiş, a.g.e. s. ; Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın", Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.27.

Soylu sınıfın temsilcisi yukarıda da değindiğimiz üzere, Rubatum'lar'dır. Fakat resmî belgelerin noksanlığından, Rubatımlar dışında herhangi bir soylu kadının varlığı hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak özel nitelikli belgeler, o çağın hür kadını hakkında bizlere yeterince önemli bilgiler aktarmaktadır. Tarih araştırmalarında ortaya çıkan bilgiler ve figürlerde, hür kadınların yalnızca eş ve ana olmayıp, özellikle ticaret olmak üzere çeşitli alanlarda erkekler gibi rol üstlendiklerini öğrenmekteyiz.²⁷⁸

Çoğu zaman yerli kadınların ticarete atıldıkları ve Asurlu kolonistlerden aldıkları altın ve gümüş borcunu zamanında ödeyemediklerinde bazen borcuna karşılık esir düştüğü bazen de tarla işlerinde çalıştıkları anlaşıyor. EL 99 belgesinde Bayan Han, 18 şeqel gümüş borcuna karşılık sabanda çalışacağına dair bir senet imzalamıştır. Keza EL 81 numaralı belgede ise, yerli bir bayan olan Şubikuni, Asurlu tüccar Puşuken'den aldığı 8.5 şekel gümüş borca karşılık ot biçeceğine dair taahhütte bulunmuştur.²⁷⁹

Ayrıca Anadolu'ya gelen zengin Asurlu tüccarların, belirli bir meblağ karşılığında, yerli adlar taşıyan genç kızları satın aldıklarını gösteren makbuz diyebileceğimiz belgeler bırakmışlardır ki, bunlar sayesinde bu toplumda insanların satın alındığı anlaşılmaktadır.²⁸⁰

Diğer taraftan halk kadınlarının ticari ilişkilerde kocalarına veya kardeşlerine yardım ettikleri anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarlarla evli yerli Anadolu'lu ve Sami kökenli kadınların, Kaniş'ten iş mektubu yazarak, Asur'da bulunan eşlerini bilgilendirdikleri bilinmektedir. Bu iş mektupları arasında en tanınmış olanı ünlü tüccar Puşuken'in eşi Lamassi'ye aittir. Bu karı koca arasında kumaşlar ve kumaşların teslimatına yönelik 5 adet mektup bulunmakta olup, aralarında dikkat çekici konuşmalar da yer almaktadır. Lamassi, Anadolu'ya kumaş sevkiyatı yapmakta ve Anadolu'da bulunan kocasının kumaş siparişlerini karşılamaktadır.²⁸¹

BIN IV, 10 numaralı metinde, Lamassi gönderdiği kumaşlar karşısında kocası Puşuken'in kendisine şöyle cevap verdiğini belirtmektedir: “Küçüktürler (ve)

²⁷⁸ Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.26-27.

²⁷⁹ Kınal, a.g.m. s.357. ; Darga, Anadolu'da Kadın s.94. ; Hülya Kaya Hademir, History Studies, 2019“ Koloni Çağında Kadınların Şehir Hayatındaki Roller, volume:11, issue:3, s.952.

²⁸⁰ Memiş, a.g.e. s.83.

²⁸¹ Kınal, a.g.m. s.357. ; Hülya Kaya Hademir, a.g.m. s.952. ; Memiş, a.g.e. s.84. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.27.

kalitesizler.” Benzer ifadeler BIN VI,11 numaralı belge de rastlanılmaktadır. Lamassi, Puşuken’e, “niçin sen bana daima gönderdiğin kumaşlar kalitesizdir” diyorsun diye kocasına sitem dolu sözler sarf etmektedir.²⁸²

Lamassi ile ilgili mevcut belgelere göre, onun kocasının değişen istekleri karşısında her ne kadar sitem dolu sözler etse de talimatlara uyduğu açıkça ortadadır. Ayrıca o, ticari ilişkilerde kocasının en büyük destekçisi olmakla birlikte, her çeşit olayda kocasına bilgilendirmeler yaptığı anlaşılmaktadır. Geneve Sanat ve Tarih müzesinde bulunan MAH 16. 209 numaralı metinde, Lamassi’nin Asur’da yünün pahalı olması nedeniyle, kocası Puşuken’den yün göndermesini istemektedir.²⁸³

Yukarıda değindiğimiz bu belgeler, iş hayatında kadınların erkekler gibi faal olduğunu, kendi başlarına ticari faaliyetler yürüttüğünü ve aynı zamanda ekonomik ve hukuki işlerde yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca kadınlar kendilerine ait mal ve mülk edinme hakkına sahip olmakta, erkeğin yanında ötekileştirilmeden bir birey olarak saygı görmektedirler.

Hatırlanacağı üzere, kadın ilk zamanlarda bereketin ve doğurganlığın temsilcisi olarak ön plana çıkmış ve daha sonraları anaerkil toplum düzeni içerisinde erkeklerle birlikte çalışarak bir yaşam mücadelesi vermiştir Böylece kadın toplum nazarında kendisine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmiştir. Hitit öncesi Anadolu toplumunda, kadın ve erkeğin toplumdaki rolünü ise Asurlu tüccarların bırakmış oldukları vesikalar sayesinde öğrenmekteyiz. Gerçekten, Kayseri Kültepe merkezli bu vesikalarla, Anadolu'nun Koloni Çağı'ndaki sosyal, siyasal, ekonomik ve dini yaşantısı aydınlatılmıştır.

Şimdi de Koloni Çağı'nda kadın ve erkeği konu alan, aile hukukuna ilişkin vesikalarda geçen hükümlere temas edeceğiz.

²⁸² Hülya Kaya Hasdemir, a.g.m. s.952. ; Memiş, a.g.e. s.84. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu’da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.27.

²⁸³ Memiş, a.g.e. s.85. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu’da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı) , s.27. ; Hülya Kaya Hasdemir, a.g.m. s.952.

2.6.3.Koloni Çağında Aile Hukuku

2.6.4.Evlenme

Kültepe kaynaklı, aile hukukuna temas eden vesikaların sayısının yetersiz olmasının yanı sıra, bu belgelerde yer alan ifadeler de genellikle kalıplaşmış bir şekildedir. Yayınlanmış olan belgelerin azlığı yüzünden evlilik sürecine ilişkin safhaları ne yazık ki, tüm ayrıntılarıyla ortaya koyamıyoruz. Ancak bu belgelerde saptanan husus; evlilik kurumunda kadın ve erkeğin tamamen aynı haklara sahip oldukları ve evlilik akdinin bozulması durumunda var olan mal varlığının eşit olarak paylaşıldığı yolundadır. Ayrıca Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, evliliklerde monogami esastır. AKT1, 76 nolu belge de bu konuyu destekler niteliktedir. Metnin tercümesi şöyledir; “1-2) *İdi- Adad Anana ile evlendi. 3-5) Memlekette ikinci eş ile evlenmeyecek. 6-9) Eğer evlenirse ve onu (Anana’yı) boşarsa 5 mina gümüş tartacak. 10) Bür-Su’en’in huzurunda, 11-12) Anan-İli’nin oğlu Tab-Sil-La-Aşşur’un huzurunda, 13) Aşşur-beli’nin huzurunda.*”²⁸⁴

Görülüyor ki, Asurlu olduğu anlaşılan İdi-Adad’ın üç şahit huzurunda, Anadolu kadını Anana ile evlendiği anlaşılmaktadır. Burada en dikkat çeken şey ise, İdi-Adad’ın başka biriyle evlenmeyeceğidir. Eğer evlenir ve o kadını boşarsa 5 mina gümüş verecektir. Bu tür ifadeler, belgelerin neredeyse hepsinde yer almaktadır.

Kt. 90/k, 108 Numaralı belgede ise²⁸⁵, “*Aşşurmalik ister Puruşhattum’da ister Wahşuşama’da ister Turhumit ya da Kaniş’te bir eşle evlenmeyecek...*” ifadeleri yer almaktadır.

Belgenin içeriğinden de anlaşıldığına göre, yerli kadınla Asurlu sermaye sahibi arasında düzenlenen belgede, tüccarın Anadolu sınırları içerisinde herhangi bir kadınla ikinci evlilik gerçekleştiremeyeceği vurgulanmıştır.

Ayrıca bazı özel durumlarda, ikinci bir evlilik gerçekleştirilebiliyordu. Bilindiği üzere, Sami toplumlarında satın alma esasına dayanan evlilikler ve levirat sistemi uygulanmaktaydı. Ancak levirat evlilikler, Koloni Devri Anadolu’sunda yoktur. Fakat erkek, eşinin kısır olması durumunda, aile soyunun devamı için ikinci bir evlilik

²⁸⁴ Kılıç, a.g.e. s.145.

²⁸⁵ Mandacı, a.g.m. s.83.

yapabilmekte, veyahut Anadolu dışında yani kendi memleketlerine döndüklerinde “qadıştum” denilen hafif meşrep bir kadınla birlikte olabilir ve evlenebilirdi.²⁸⁶

Vesikalarda yer alan monoton ifadelerden biri de kadın ve erkeğin birbirlerini asla terk etmeyeceği yönündedir. Galu(w)a ve Tamnanika isimli çiftin evlilik sözleşmesinde şu ifadeler yer almaktadır. “Eğer Galu(w)a, karısını terk ederse, 2 mina gümüş ödeyecek. Eğer Tamnanika, kocasını terk ederse 2 mina gümüş ödeyecek.”²⁸⁷ cümlesi, Anadolu’daki evlilik kurumunda, kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olduklarını vurgulayan önemli bir ifadedir.

AKT 1, 21 numaralı belge, yerlilerin kendi aralarında yaptıkları evlilik sözleşmesine dayanmakta olup, hukuki açıdan da kayda değer bilgiler vermektedir. Metnin hukuki açıdan üzerinde durulması gereken kısmı; iki yerli, bir Asurlu şahitler huzurunda evlenen çiftin gerek ev üzerinden gerekse zenginlik ve fakirlik durumlarında, kocanın karısını boşaması halinde eşit haklara sahip olduklarını gözler önüne sermektedir.²⁸⁸

Ayrıca Prof. Dr. Füzûzan Kınal, Mezopotamya ve Anadolu’da gerçekleşen evlilikler arasında farkların olduğunu ve Mezopotamya toplumlarındaki evliliklerde “satın alma” esasının Anadolu’da var olmadığına da dikkat çekmektedir.²⁸⁹

Bütün bunlar bizlere gösteriyor ki, M.Ö.2.Binyılın başlarında Anadolu’daki mevcut hukuk düzeninde, kadınlar hak ettikleri değeri gördükleri gibi, erkeklerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere de sahiptirler. Bu yüzden Koloni Çağı’nda Anadolu kadını en modern çağını yaşamıştır.

2.6.5.Boşanma

Asur Ticaret Koloni Çağı’na ait olan çivi yazılı belgeler, evlilik müessesesine ilişkin bilgiler aktardığı gibi, boşanma konusuna da temas etmektedir. Bu belgeler, özellikle Anadolulu erkeklerle veya Asurlu tüccarlarla evlenmiş yerli bayanlara aittir. Boşanma vesikaları toplam sekiz adet olup, ayrılığa sebep olan nedenler belirtilmemiştir.²⁹⁰

²⁸⁶ Kılıç, a.g.e. s.144. ; Mandacı, a.g.m. s.83. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu’da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.28.

²⁸⁷ Mandacı, a.g.m. s.83. ; Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.79.

²⁸⁸ Mandacı, a.g.m. s.84. ; Kılıç, a.g.e. s.141.

²⁸⁹ Kınal, a.g.m. s.359.

²⁹⁰ Hüseyin Sever, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı” Belleten, Aralık 1992, cilt: LVI, sayı:217, s.667.

Vesikalardan anlaşıldığı üzere, boşanma hakkı sadece erkeğe değil, kadına da verilmektedir. Ayrıca boşanmalarda tazminat, kadın ve erkeğe cezai yaptırım olarak uygulanmaktaydı. Karısından ayrılan koca, mal ve mülkünü karısıyla eşit olarak bölüşmek zorundaydı.²⁹¹ Boşanan çiftin tekrardan bir araya gelip, buluşmasında ise kanunlar ceza uygulamaktadır.²⁹²

1, 702 numaralı bir boşanma vesikasında şu ifadeler dikkat çekmektedir: *“Harnaşarna ve Hanahana karı kocadır, boşandılar. Kimse kimseye hukuki itirazda bulunmayacak. Eğer olursa, 5 mina gümüş ödeyecek. Ayrıca buluşurlarsa arazide (bozkırda) onu öldürecekler...”*²⁹³ ,

Metinden anlaşıldığı kadarıyla, her iki tarafta ayrılma hakkına sahip olmakla birlikte, suçlu olan taraf kimse onun itiraz etme durumunda 5 mina para cezasına çarptırıldığı görülmektedir.

Boşanmanın ardından kadına nafaka ödendiğine dair elimizde ayrıntılı bilgiler edinebileceğimiz mahkeme tutanakları mevcuttur. Asurlu Pilah-İştar’ın ailesine ait olan Kt.88/k 269 numaralı metnin tercümesi şöyledir: *“1-3) Küçük büyük (genel meclis) karum Wahşuşana’nın mührü. Küçük büyük karum hüküm verdi. 4-6) Agiya’nın kızı, Pilah-İştar’ın karısı Tatana burada tutulmaktadır. 6-7) Bölgeyi terk etmeyecek. 7-10) Pilah-İştar Kaneş’e gidinceye ve babasının firmasını, ev eşyalarını ve belgelerini kontrol edinceye kadar 11-17) ayda 8’er mina kalitesiz bakırı onun yiyeceği, yağı ve (yakacağı) odunu için Pilah-İştar, karısı Tatana’ya verecek. (Ayrıca) senede ona kumaş verecek. 18-24) Bu tahsistum-belgesi, karum’un hükmü ile ilgili zarflı tablet ile (birlikte) Wahşuşana’da bıraktım.”*²⁹⁴ ,

Metinden anlaşıldığına göre, Asurlu bir tüccar olan Pilah-İştar eşi Tatana ile evliyken Wahşuşana’da ikamet etmiştir. Fakat daha sonra Pilah-İştar, Wahşuşana şehrini terk edince karısı orada kalmış ve bunun üzerine o, geçimini sağlamak için mahkeme kanalıyla nafaka davası açmış ve kazanmıştır. Böylece mahkeme karısının ihtiyaçlarını

²⁹¹ Darga, Anadolu’da Kadın, s.90-91. ; Emin Bilgiç, “Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları”, A,Ü.D.T.C.F.Dergisi,1951, cilt:9, sayı:1-2. s.237.

²⁹² Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.79.

²⁹³ Mandacı, a.g.m. s.84

²⁹⁴ Sebahattin Bayram, “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Nafaka Ödeniyor Muydu” Archivum Anatolicum, 2018, cilt:12, sayı:2, s.33.

karşılması için Pilah-İştar'a 8 mina, senelik ise kumaş ödemesine karar vermiştir. Burada önemli olan husus, evlilik akdinin bozulması durumunda kadının haklarının korunmaya çalışıldığı ve kocanın imkanları, mal varlığı göz önünde tutularak, nafakanın ona göre belirlenmesidir.

Anadolulu yerli kadın Şakriuşwa ve Asurlu tacir Aşşur-taklaku'nun boşanma meselelerini konu alan Kt n/k 1414²⁹⁵ envanter numaralı vesikanın tercümesi şöyledir:

“1-2) Şakriuşwa, Aşşur-taklaku'nun karısıdır. 2-3) Koca ve karı boşandılar. (Koca ve karı birbirinden ayrıldılar.) 4-5) Taraflardan biri diğerine herhangi bir şey için dönmeyecek (herhangi hukuki bir talepte bulunmayacak.) 6) O kadının fiyatı (bedeli) hususunda da (taraflar birbirlerine) dönmeyecekler. (Bir itirazda bulunmayacaklar.) 7-9) Şakriuşwa, ister bir yerliye ister bir tüccara (Asurlu tüccara) kalbini istediği yere gidecek (gönlünün istediği veya sevdiği birisi ile evlenebilecek.) 10-12) Ve Aşşur-taklaku (da) kalbinin istediği (bir) kadını alacak. (gönlünün sevdiği bir kadınla evlenebilecek). 13-16) Taraflardan birisi diğerine herhangi bir şey için dönmeyecek (hukuki bir itirazda bulunmayacak). 17) Walhaşna'nın oğlu Alulu'nun huzurunda, 18) Dalaş'ın oğlu Şat-ahşu'nun huzurunda, 19) Anini'nin huzurunda, İdi-Aşşur'un huzurunda, 20) Usman-ahsu'nun huzurunda.”

Görülüyor ki, Asurlu tacir Aşşur-taklaku ile Anadolu kadını Şakriuşwa'nın boşanma belgelerinde, boşanmanın şahitler huzurunda, iki tarafın onayıyla gerçekleştiği açıkça ortadadır. Aynı zamanda bu belge, günümüzde yaşanmakta olan “anlaşmalı ayrılık” ibaresinin yıllar öncesine dayandığını göstermesi açısından kıymetlidir. Ayrıca Aşşur-taklaku ile Şakriuşwa'nın boşanma belgelerinde geçen, “taraflardan biri diğerine herhangi bir şey için dönmeyecektir” ifadesiyle, hukuki bir talepte bulunmayacağını, kadın-erkeğin boşandıktan sonra yeni bir eş seçiminde tamamen özgür olduğu gibi, eşit hak ve yetkilere sahip olduğuna da vurgu yapılmıştır.

Diğer taraftan yine belgelerden öğrendiğimize göre, boşandıktan sonra çocukların vesayetini anne alabiliyor ve gerektiği zaman çocukların bakımı için, bir miktar gümüşün nafaka olarak kadına erkek tarafından ödenmesi şart koşulmuştur.²⁹⁶

²⁹⁵ Sever, a.g.m. s.668,669.

²⁹⁶ Darga, a.g.e. s.91.; Mandacı, a.g.m. s.85.

Yerli bir kadınla Asurlu erkeğin boşanması durumunda, çocuklar eşler arasında paylaştırılıyordu. Anneye kız, babaya ise erkek çocuğun verildiğini gösteren belgeler mevcuttur. Ayrıca çocukların Asurlu babaya bırakılıp, kadına ise bir miktar meblağın ödenmesine işaret eden belgeler de bulunmaktadır. Buna en iyi örnek, EL 6 numaralı belgeyi gösterebiliriz. Talhama ve Atata çiftinin kız ve erkek çocukları vardır. Belgede boşanmanın ardından kadına nafaka verilmediği görülmektedir. Annesinin istediği birine verebileceği kayıtlı olan kız çocuğunun, annesi Talhama'da kalmasına karşılık kadına verilecek olan boşanma parasından vazgeçileceği yazmaktadır. Eğer Atata, erkek evladını anneden almak isterse, 11 ½ şegel gümüş ödemek zorundadır.²⁹⁷

Dolayısıyla Koloni Çağı'nda boşanma vesikalarından şu sonucu çıkarabiliriz:²⁹⁸

- 1) Boşanma vesikalarında “*ayrılma nedeni*” zikredilmemektedir.
- 2) Koloni Çağı'nda, kadın ve erkeğe boşanma hakkı tanınmış, ayrıldıktan sonra mal ve mülk aralarında eşit olarak paylaştırılmıştır.
- 3) Çocukların vesayetini anne alabilmekte, gerektiğinde ihtiyaçlar için kadın erkekten belli bir miktar gümüş üzerinden nafaka alabiliyordu. Ayrıca bazı istisnai durumlarda kadına ödenmediğine dair belgeler de mevcuttur.
- 4) Mezopotamya toplumlarında var olan “Levirat” denilen evlenme tarzı ile “kadının satın alınması” Koloni Devri Anadolu'sunda görülmemektedir.

Demek oluyor ki, bu dönemin Anadolu kadını, çağdaş Eski Doğu toplumlarının kadınına göre daha özgür olup, neredeyse erkeklerle eşit tutulmuştur.

2.6.6. Miras

Bilindiği üzere, Koloni devrinde Anadolu'daki aile hukukuna ilişkin bilgilerimizin tamamını Asurlu tüccarların bırakmış oldukları yazılı belgelerden öğrenmekteyiz. Bu vesikalar, tüccarların kendi aralarındaki ticari ilişkilerini kayıt altına alınması için hazırlansa da Anadolu'nun sosyal ve ekonomik ilişkileri hakkında da önemli bilgiler aktarmaktadır. Kültepe tabletleri arasında miras hukuku konusunda yazılmış çok sayıda vesika vardır. Ancak tam bir vasiyetname niteliği taşıyan belgelerin sayısı da bir o kadar

²⁹⁷ Mandacı, a.g.m. s.85.

²⁹⁸ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.80. ; Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, Çağlarboyu Anadolu'da Kadın (Anadolu Kadınının 9000 Yılı), s.28.

azdır. Fakat Anadolu'daki yerlilerin bırakmış oldukları herhangi bir vasiyetname niteliği taşıyan bir belge olmayıp, bu vasiyetnamelerin tamamı Asurlu kolonistlerden kalmıştır. Uzmanlara göre, çok az sayıda vasiyetname bulunmasının nedeni; gelenek hukukundan dolayı sadece özel durumlarda vasiyetnameler hazırlanması şeklinde yorumlanmış olup, bunların neredeyse hepsi kalıplaşmış cümlelerle başlamaktadır.²⁹⁹

Asurlu tüccarların ölümünden sonra, aile fertleri arasında miras paylaşımına yönelik yazışmalar bulunmaktadır. I 705 Numaralı metinde, Baba mirasını paylaşım esnasında iki kardeş arasında çıkan anlaşmazlıklar ve tartışmaları konu edilmektedir. Bu metinde; ev, gümüş, hizmetliler ve mobilya gibi eşyaların mirasa dahil olduğunu öğrenmekteyiz.³⁰⁰

Asurlar tarafından düzenlenen miras intikalinde, en ilginç nokta ise; mirasçılar arasında yer alan eş ve rahibe kızların diğer mirasçılara oranla daha fazla pay alma hakkına sahip olmasıdır.³⁰¹ Bunun en güzel örneği; Asurlu tüccarlar İli-bani'nin vasiyetinde eşi ve rahibe kızının haklarını korumakta çok fazla titiz davrandığı görülmektedir. Adı geçen tüccar, Kaniş'te bulunan evini eşine bırakmıştır. Metinde geçen *“Kaniş'teki ev karım Lamassi'nindir. Oğullarımdan kimse Lamassi'ye karşı hukuken itiraz etmeyecek”* ifadesinden tüccarın karısına bıraktığı evden çocukların herhangi bir hak iddia etmesini önleyerek, eşinin haklarını koruma altına aldığı anlaşılmaktadır. Metnin devamında tüccar alacaklarının çoğunu rahibe kızı Ahatum'a bırakmıştır.³⁰²

Miras hukukuna temas eden bu maddeleri incelediğimizde, tıpkı Hammurabi Kanunları'ndaki belirli maddelerle, Eski Asur Dönemi'ne ait olan maddelerin birbirlerinden etkilendiklerini ve benzer uygulamalara sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Hitit öncesi Anadolu halkının miras intikaline temas eden KKS'de 57 numaralı belgenin tercümesi şöyledir: *“1-4) Kölelerin başı Hudar-la-ni'nin mührü, Adad rahibi Peruwa'nın mührü, Suppiana'nın oğlu Harsula'nın mührü. Happuaşşu (ve) Hiştahşuar 5-10) Baba ve anne, wallasazu ve kardeşi Kunuwan ortak bir evde yaşamaktadırlar. Tek*

²⁹⁹ İrfan Albayrak, “Kültepe'de Yeni Bir Vasiyetname”, Archivum Anatolicum, 2020, cilt:4, sayı:1, s.1.; Mandacı, a.g.m. s.86.

³⁰⁰ Albayrak, a.g.m. s.2.

³⁰¹ Mandacı, a.g.m. s.87.

³⁰² Mandacı, a.g.m. s.87.

hisse olarak buna sahiptirler. Aralarından biri anne ve babaya haksız davranırsa, 11-15) ortak malda olduğu hisse o kişiye satılacaktır (onun hissesi verilmeyecektir.) Anne ve baba ikisi de olduğu takdirde evde 16-19) beraber oturmaya devam edecekler. Eğer istemezlerse, evi ve diğer her şeyi eşit olarak ikiye ayıracaklardır.”³⁰³

Metinden de anlaşıldığı üzere, evlatlardan birinin anne ve babasına saygısızca davranması halinde o kişinin mirastan bir pay alamayacağı belirtilmiştir. Diğer taraftan anne ve babanın ölmesi durumunda kardeşler ister birlikte yaşayacaklar isterlerse evi ve diğer eşyaları aralarında eşit bir şekilde paylaşacaklardır.

Öte yandan Kt. o/k 196c numaralı metinde ise, Asurlu tüccar, Agua'nın, aşşatum yani meşru eş ile Anadolu'da Amtum olarak alınan kadına bırakılan miras intikalini konu edilmektedir. Burada dikkat çeken nokta; Agua'nın Anadolu'da ve Asur'da bulunan eşleri arasında miras paylaşımı konusunda büyük farkların bulunmasıdır. Vesikadan anlaşıldığına göre, Agua'nın meşru zevcesine Asur'daki evi bırakırken, kalan gümüş, ziynet eşyaları, hanımı ve oğulları arasında paylaştırılmıştır. Kadına bırakılan hisselerin, o öldükten sonra oğlu Şu-Belum'a bırakılacağı belirtilmiştir. Metnin devam eden kısmında Asurlu tüccarların Kaniş'te de bir evi olduğu anlaşılmaktadır. Vesikada, Abşalim adlı kadının mirastan hissesine düşen pay şunlardır: *“alacaklarımı oğullarım karşılayacaklar ödeyecekler ve bana arta kalan gümüşten 1/3 mina altın, 1 mina gümüş ve bir bayan köleyi Abşalim ayıracak ve alacaktır”³⁰⁴*

Anlaşıldığına göre, Aqua'nın Asur'da oturan meşru eşinin ve çocuklarının haklarının koruma altına alındığı, ancak Anadolu'daki Amtum olarak anılan hanımının ikinci eş olarak kabul edildiğinden dolayı mirastan payına düşenlerin çok az bir miktar olduğu ve bununla yetinmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Nitekim, bu dönemi aydınlatan ve miras hukukuna temas eden vesikalarda, rahibe kızların ve eşin diğer mirasçılara oranla daha fazla pay aldıkları görülmektedir. Ayrıca tüccarların ilk eşleri ile ikinci eşleri arasında mal paylaşımı konusunda farkların olduğu ve mirastan en çok payı alan kişinin genellikle ilk eş olduğu kaydedilmiştir. Anadolu halkının miras hukukunda ise, böyle bir durum söz konusu olmayıp, tamamen eşitlikçi bir yaklaşım hakimdir.

³⁰³ Kılıç, a.g.e. s.165.

³⁰⁴ Mandacı, a.g.m. s.89.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile ilgili bilgileri aktardıktan sonra, şimdi de Hititler'in egemen olduğu dönemde Anadolu'da kadın-erkek ilişkileri konusunu gözden geçirelim. Ancak bu konuya geçmeden önce Hitit siyasi tarihini ana hatları ile de olsa ortaya koymanın konumuzun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.7.HİTİT ÇAĞINDA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

Anadolu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, bereketli ve zengin toprakları nedeniyle çağlar boyunca çeşitli kavimlerin uğrak merkezi olmuştur. Bu sebeple Anadolu yer altı ve yerüstü zenginliklerinden dolayı tarihin en eski devirlerinden itibaren, doğudan ve batıdan olmak üzere birçok kavmin istilasına maruz kalmış ve birçok kavme ev sahipliği yapmıştır.³⁰⁵

Anadolu toprakları üzerinde kurulan uygarlıklar hem birbirleriyle hem de komşu medeniyetlerle daima etkileşim halinde olmuşlardır. Böylece gerek göçler gerekse karşılıklı etkileşimlerle Anadolu, Doğu ve Batı kültür unsurlarının karışıp kaynaştığı önemli bir bölge konumuna gelmiştir. Anadolu topraklarının büyük bir bölümünde ziraat yapılmakta olup, muhtelif tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Yüksek yerlerdeki halk ise, geçimini genellikle hayvancılıkla sağlamaktadır.³⁰⁶

M.Ö.3.Binyıl Anadolu'su henüz yazılı bir kültüre sahip değildir. Bu nedenle söz konusu döneme ait bilgilerimizi, Anadolu üzerine seferler düzenleyen Mezopotamyalı kavimlerin bırakmış oldukları yazılı belgelerden ve maddi kültür kalıntılarından öğrenmekteyiz.³⁰⁷ Akkad kralı Naram Sin'e ait vesikalardan anlaşıldığına göre, M.Ö.3.Binyıl Anadolu'sunda merkezi bir devlet yoktur.³⁰⁸

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, M.Ö.2.Binyılın başlarında Asurlu tüccarlar ticaret yapma gayesiyle Anadolu topraklarına giriş yaparlar ve beraberlerinde getirdikleri yazıyla birlikte Anadolu ilk defa yazıya kavuşur ve böylece tarihi çağların başlamasına katkıda bulunurlar.³⁰⁹

³⁰⁵ Memiş, a.g.e. s.75-76.

³⁰⁶ Memiş, a.g.e. s.76.

³⁰⁷ Memiş, a.g.e. s.76. ; Kılıç, a.g.e. s.138.

³⁰⁸ Kılıç, a.g.e. s.139.

³⁰⁹ Memiş, a.g.e. s.76. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s. ; Kılıç, a.g.e. s.139.

Esasen Mezopotamya kökenli bir toplum olan tacirler, Anadolu’da ilk defa ticaret örgütünü kurmuş, bu bölgenin halkından altın, gümüş ve bakırı ucuz yollardan alarak, karşılığında kendi ana malzemeleri olan kumaş ve kalay vermişlerdir.³¹⁰ Anadolu halkı ile yaptıkları alışverişte büyük bir kar elde eden tüccarlar, yaklaşık olarak iki yüz yıl boyunca Anadolu’nun zenginliklerini sömürmüşlerdir. Nitekim bu istismar hareketine son veren Kuşşara kralı Anitta, Asurlu tüccarları Anadolu topraklarından kovarak, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na son vermiştir.³¹¹

Orta Anadolu’da merkezi bir devlet kuran Hititler, kendilerini Kuşşaralı adamın soyundan gelmiş gösterirler.³¹² Hititler, I.Hattuşili döneminden itibaren, Kuzey Suriye politikasına ehemmiyet göstermiş ve Halep’e kadar fetihler gerçekleştirmiştir. Öte yandan Hurriler ve Mezopotamya ile de yakın temaslar kurmaya çalışmışlardır.³¹³ I.Hattuşili’den sonra tahta geçen oğlu I.Murşili, gerçekleştirdiği seferlerle Mari, Yamhad ve Babil krallıklarını ortadan kaldırarak, Hitit Devleti’nin egemenlik alanını daha da genişletmiştir.³¹⁴

I. Murşili’nin katledilmesinden sonraki süreçte iş başına gelen Hantili, Zidanza, Ammunaş ve Huzzia adlı krallar zamanında, hem hanedan mensupları arasındaki taht kavgaları hem de Hurriler ve Gaşkalı düşmanların amansız saldırıları sonucunda daha önceki krallar zamanında kazanılmış olan neredeyse tüm topraklar kaybedilmiştir. Böyle bir ortamda Hititler’in Kuzey Suriye üzerindeki denetimleri ortadan kalkmış, Çukurova Bölgesi’nde ise, bağımsız Kizzuvatna Devleti kurulmuştur.³¹⁵ M.Ö.1500’lerde iktidara gelen Telepinuş taht kavgalarına son vermek için, kendi adıyla anılan bir ferman çıkararak hem taht kavgalarına son vermiş hemde Hitit devlet teşkilatını yeniden yapılandırmıştır.

M.Ö.15.yüzyılın son çeyreğinde II.Tuthalya, Hitit devletinin başına geçmiştir. Büyük Hitit Krallığı’nın kurucusu olarak kabul edilen Tuthalya, iş başına geçer geçmez

³¹⁰ Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Phoenix Yayınları, Ankara 2019, s.40. ; Ekrem Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Phoenix Yayınları, Ankara 2017, s.46.

³¹¹ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.77. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.78.

³¹² Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.90.

³¹³ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.92. ; J.G.Macqueen Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Arkadaş Yayınları, Ankara 2001, s.39.

³¹⁴ Memiş, a.g.e. s.95.

³¹⁵ Memiş-Bülbül, Eskiçağda Göçler, a.g.e. s.79. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.96-97. ; Erdal Doğan, Hitit Hukuku (Belleklerdeki Kayıp), Fam Yayınları, İstanbul 2019, s.66.

Eski krallık döneminden itibaren, bir gelenek haline gelmiş olan Kuzey Suriye politikasına önem vermiş ve orası ile yakından ilgilenmiştir. Adı geçen kral zamanında, devlet giderek güçlenmiş, Anadolu'daki şehir devletlerinin isyanları bastırılmış ve Hitit devleti o dönemin en büyük siyasal güçleri olan Mısır ve Mitanni krallıklarıyla boy ölçüşebilecek duruma gelmiştir.³¹⁶

II.Tuthalya'dan sonra iktidara I.Arnuvanda gelmiştir. Onun zamanında Anadolu'nun kuzeyindeki azılı düşman Gaşkalar'ın saldırıları yüzünden Hitit devleti zor günler geçirmiş ve yine Hititler Kuzey Suriye üzerindeki egemenliklerini kaybetmişlerdir.³¹⁷

I.Arnuvanda'dan sonra tahta geçen Tuhkanti-Tuthalya zamanında, Gaşka saldırıları hala devam etmekteydi. Bu kritik zamanda devletin ileri gelenlerinin desteğini sağlayan I.Şuppiluliuma, Hitit tahtının yeni sahibi olmuştur. Hitit İmparatorluğu'nun en güçlü lideri ve komutanı olan I.Şuppiluliuma, Anadolu topraklarındaki ayaklanmaları bastırdıktan sonra Halep ve Kargamış gibi önemli şehirlerin de yer aldığı Kuzey Suriye hakimiyetini yeniden ele geçirerek sınırlarını genişletmiştir. Uyguladığı akıllı siyaseti sayesinde, Mitanni Devleti'ni ortadan kaldırmış, Kizzuvatna ve Kuzey Suriye'deki Amurru krallıklarını kendine bağlamıştır.³¹⁸ Hükümdarlığının büyük bir bölümünü askeri seferlerle geçiren Şuppiluliuma, Hititlerin Kuzey Suriye'de sağlam bir biçimde tutulmasını sağladığı gibi, o zamanın en güçlü devletleri arasında Hititler'in de yer almasını sağlamıştır. İktidarının sonlarına doğru, Mısırlı savaş tutsaklarının başkente taşıdığı veba salgını yüzünden Anadolu halkı zor zamanlar geçirmiş ve Şuppiluliuma da bu bulaşıcı hastalık yüzünden hayatını kaybetmiştir.Şuppiluliuma'nın en küçük oğlu II.Murşili tarafından kaleme alınan veba duaları metinlerinde, hem babası Şuppiluliuma'nın hem de ağabeyi II.Arnuvanda'nın bu salgına yakalanarak öldüğü ifade edilmektedir³¹⁹

Ağabeyi II.Arnuvanda'nın ardından tahta II.Murşili oturmuştur. Ülkede devam eden veba salgını yüzünden nüfus azalmış ve buna bağlı olarak Anadolu'daki küçük devletçikler isyan ederek, iyice başına buyruk hale gelmişlerdir. II.Murşili genç yaşta

³¹⁶ Ekrem Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, s.65.; Memiş-Bülbül, a.g.e. s.81.

³¹⁷ Memiş-Bülbül, a.g.e. s.80. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.105.

³¹⁸ Memiş-Bülbül, a.g.e. s.80. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.106-116. ; Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, s.79, Erdal Doğan, a.g.e. s.67.

³¹⁹ Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, s.83. ; Akurgal Anadolu Uygarlıkları, s.74. ; Memiş-Bülbül, a.g.e. s.81.

tahta geçmesine rağmen, isyancı güçlere karşı başarılı akınlar gerçekleştirerek, Anadolu'da kendisine itaat eden devletler üzerinde uyguladığı akılcı politikalarla Hitit tarihinin önemli kralları arasındaki yerini almıştır.³²⁰

II.Murşili'nin ölümünden sonra yerine oğlu II. Muvattali, M.Ö.1300 yıllarında tahta geçmiştir. Onu zamanında, Gaşkaların ağır saldırıları yüzünden başkent, Hattuşas'dan Tarhuntaşsa'ya taşınmış, Anadolu'nun batısında ayaklanmalar baş göstermiştir. II.Muvattali kısa süre içerisinde bu ayaklanmaları başarı ile bastırmıştır.³²¹ Ayrıca II.Muvattali zamanının en önemli hadisesi, Kadeş Meydan Muharebesidir.³²² Bu muharebe, dönemin iki süper gücü olan Hitit ve Mısır devletleri arasında gerçekleşmiştir. M.Ö.1296 yılında olan bu savaş, belirli aralıklarla tam 16 yıl devam etmiştir. M.Ö.1280 yılına gelindiğinde, Hitit Büyük Kralı III.Hattuşili ve Mısır firavunu II.Ramses'in önderliğinde, bu iki devlet arasında barış antlaşması imzalanmıştır.³²³

III.Hattuşili'den sonra tahta geçen oğlu IV.Tuthalya zamanında, önceki dönemlerde ele geçirilen topraklar koruma altına alınmıştır. Ancak Tuthalya'nın iktidarı zamanında, dış saldırılar Hitit devletini zora sokmuştur. Gerçekten, bu dönemde bir taraftan Hititler'in geleneksel düşmanı Gaşkalar'ın saldırıları, diğer taraftan güneydeki en büyük rakibi Arzava beyliklerinin isyanı ile batıda gittikçe güçlenen Ahhiyava Devleti Hititler'i zayıf düşürmek için, mücadele ediyorlardı. Gittikçe zor duruma düşen Hititler, IV.Tuthalya'nın oğulları, III.Arnüvanda ve II.Şuppiluliuma zamanında, devletin otoritesi iyice zayıflamış ve ülkenin parçalanmasına mani olunamamıştır. Bu dönemde sadece Anadolu değil; Ege, Akdeniz ve hatta Yunanistan'ı da etkileyen Ege Göçleri sonucunda, M.Ö.2.Binyılın en kudretli devletinden biri olan Hitit Devleti yıkılmıştır. Bu göç hareketi, aynı zamanda Mitanni ve III.Babil devletlerinin de yıkılmasına neden olmuştur.³²⁴

³²⁰ Memiş-Bülbül, a.g.e. s.81. ; Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, s.84. ; Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, s.75-76.

³²¹ Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, s.88. ; Erdal Doğan, a.g.e. s.67.

³²² Kadeş Meydan Muharebesi için bkz : Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, s.89-93. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.123-126.

³²³ Ekrem Akurgal, a.g.e. s.89-93.

³²⁴ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.133-140.

2.8.HİTİT ÇAĞINDA AİLE HUKUKU

Bir toplumun kanunları ve ahlaki normları o toplumun aslında iç yüzünü kavramımızı sağlamaya yardımcı olur. Bu yüzden Hititler, Eski Mezopotamya toplumlarının kanunlarını temel alıp kullanarak, kendilerine özgü yeni kanunlar meydana getirmişler ve bu kanunlar sayesinde toplum düzenini sağlamaya çalışmışlardır.³²⁵ Hitit kanunlarının ilk defa ne zaman ve hangi kral tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ele geçen tabletlerden anlaşıldığına göre, Hitit kralları ihtiyaç duyduklarında kanunlara ilaveler yapmışlardır.³²⁶ Ancak kanunların bazı maddelerinde “eskiden şöyle yapıldı”, “şimdi ise böyle yapılır” ifadelerinin kullanılması, değişen zaman ve koşullara uygun olarak cezalarda da birtakım değişikliğe gidildiğinin bir göstergesidir.³²⁷

Boğazköy kazılarında iki farklı seri ele geçirilmiştir. Yaklaşık 200 maddeden oluşan, Hitit yasalarının ilk maddelerinin ilk ifadesi “*Eğer bir adam*” veya “*Eğer bir bağ*” ile başlamaktadır.³²⁸

1906-1912 yılları arasında Boğazköy’de yapılan arkeolojik kazılar esnasında bulunan arşiv; tarihi, dini, mitolojik, çok az bir kısmı da hukuki nitelik taşıyan resmî belgeler doğrudan ekonomik mahiyette olup, Hitit halkının özel yaşantısını aksettiren buluntular ele geçmemiştir. Bu yüzden Hitit döneminde halk kadını hakkında yeterli bilgi edinilememektedir. Ancak Hitit kanunlarının aktardığı bilgiler ışığında Hitit kadını hakkında az da olsa bilgiler elde edinmekteyiz.³²⁹

Hitit medeni hukukunun önemli bir kısmını Hitit aile hukuku oluşturmaktadır. Bu yüzden hem aile de hem toplumda kadınlar etkin bir rol oynamaktadırlar. Eski Hitit Devleti zamanında, Anadolu’nun yerli geleneklerinin etkisi altında kalan Hititler, başlangıçta anaerkil temelli bir yapı inşa etmişlerdir. Bu sebeple, kralların tahta çıkışında bile kadının soyundan gelen çocukların veliaht olarak tayin edildiği görülmektedir. Eski Hitit krallarından I.Hattuşili ilk başlarda kendi oğlunu değil de, kız

³²⁵ Kılıç, a.g.e. s.68-69.

³²⁶ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.169.

³²⁷ Doğan, a.g.e. s.72.

³²⁸ Doğan, a.g.e. s.71-72.; Kılıç, a.g.e. s.171.

³²⁹ Binnur Çelebi, “Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi” Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.117.

kardeşinin oğlu Huzzia'yı veliaht olarak tayin etmiştir. Fakat daha sonra I.Hattuşili bir bahane uydurarak Huzzia'yı veliahtlıktan azlettirmiş ve oğlu veya torunu olduğu tahmin edilen I.Murşili'yi kral olarak ilan etmiştir. Böylece değişen koşullarla birlikte, ana soylu yapıdan uzaklaşıp, baba soylu sistemin temelleri atılmıştır.

Aygül Süel'e göre; Hitit öncesi Anadolu toplumunda bereketin ve doğurganlığın temsilcisi olan kadınların, toplumda daha saygın olduğu ve anaerkil eğilimin daha güçlü kabul edildiğini ifade ederken, Hitit Çağı'nda yayılımcı dış siyasetin etkisiyle güç dengeleri değişmiş, babanın aile ve toplum üzerindeki otoritesinin artmasıyla ataerkil düzenin özellikleri iyice belirginleşmiştir. Hitit kanunlarının 171.maddesinde; anneye, oğlunu aileden kovma veya yeniden kabul etme hakkının verilmesi Koloni Devri Anadolu'sunun yerli anaerkil geleneğinin izlerini az da olsa devam ettiğinin göstergesidir.³³⁰

2.8.1.Evlenme

Hitit aile hukukunda evlilik tüm ataerkil yapıyı benimseyen topluluklardaki gibi, kadının satın alınması esasına dayanıyordu.³³¹ Hitit toplumunda evliliğin önce sözlülük ve nişanlılık gibi birkaç evresi vardır. Söz kesimi, evlilik akdinden önceki nişanlılık safhasına karşılık olup, bundan sonra damat kızın babasına kuşata adı altında bir başlık parası diğer adıyla ağırlık parası vermektedir. Kuşata'nın kız tarafınca kabul edilmesi ile artık kız erkeğe bağlanmış olur. Kız ise, evlenirken beraberinde baba mirasına karşılık "ivaru" denilen bir çeyiz getirmektedir.³³² Hititlerde evlilik müessesesinde uygulanan bu gelenek, kadının satın alındığının bir delili olarak kabul edilebilir Ancak şunu özellikle vurgulamak gerekir ki, Hititlerde erkeğin kadın üzerinde sahip olduğu mülkiyet hakkı Roma toplumunda olduğu gibi, hudutsuz, kayıtsız ve şartsız değildir.³³³

Hitit kanunlarında kuşata verildikten sonra kız tarafı verdiği sözden dönebilmektedir. Ancak kanunun 29. maddesinde şöyle bir şart koşulmaktadır: "*Kızın anne ve babası*

³³⁰ Aygül Süel,"Hitit Kadının Hukuki Durumu" , Uluslar arası I.Hititoloji Kongresi Bildirileri, Temmuz 1990, s.240.

³³¹ Kılıç, a.g.e. s.172. ; Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.81.

³³² Memiş, a.g.e. s.80. ; Kılıç, a.g.e. s.172. ; Doğan, a.g.e. s.130. ; Süel, a.g.m. s.240. ; Kılıç-Duymuş, a.g.m. s.87.

³³³ Memiş, a.g.e. s.81.

*damat tarafının vermiş olduğu başlık parasının iki mislini ödemek zorundadır.*³³⁴ Nitekim böyle bir hakkın tanınması da esasen kuşata'nın tam anlamıyla bir satın işlemi olmadığına bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³³⁵

Aynı şekilde erkek, kuşata'yı verdikten sonra henüz evlilik gerçekleşmeden yani sözlü veya nişanlı olduğunda verdiği sözden vazgeçip kızı reddederse, yine kanun maddesinde geçen hükme göre verdiği parayı kaybetmektedir.³³⁶ İşte kanunun 30.maddesinin tercümesi şöyledir: *“Eğer bir adam evliliğe aldığı (nişanlandığı) bir kızı reddederse, (o adam) ödemiş olduğu başlığı ceza olarak kaybedecektir.*³³⁷”

Gerçekten, Hitit kanunlarının 28a maddesinden anlaşıldığına göre, aile kurmak için atılan ilk adım sözdür. Kanunun ilgili maddesinin tercümesi şu şekildedir: *“Eğer bir kız bir adama sözlenmiş ise ve başka bir adam onu kaçırırsa, kaçırın adam ilk adamın vermiş olduğu şeyi tazmin eder. Annesi babası tazminat istemez.*³³⁸”

Söz konusu maddeden anlaşıldığı üzere, nişanın tümüyle çiftleri birbirine bağlayan büyük bir güce sahip olmadığı açıkça ortadadır. Eğer öyle olsaydı ilk erkeğin vermiş olduğu kuşatanın geri iade edilmesi şartıyla, genç kızın başka bir erkekle evlenebilmesine izin verilmezdi.

Yine kanunun 34. maddesinde, bir kölenin başlık parasını ödeyerek özgür bir kadınla evlenebileceğini işaret etmektedir. Adı geçen kanun maddesi şöyledir: *“Eğer bir erkek köle, bir özgür kadın için başlık (kuşata) öderse ve onu kendisi için eş olarak alırsa, o zaman onu (kadını) hiç kimse dışarı çıkaramaz”.*³³⁹ Fakat bu maddede de tarafların statülerinde bir değişiklik olup olmayacağı net olarak açıklanmamıştır. Halbuki kanunun 35. maddesinde *“Eğer bir kâhya veya bir çoban, hür bir kadını kaçırırsa ve ona başlık vermezse o zaman o kadın üçüncü yılda özgürlüğünü kaybeder.”* Aynı şekilde benzer bir durumu konu alan kanunun 178. maddesinde ise; *“Eğer bir çoban ya da bir kâhya*

³³⁴ Mandacı, a.g.m. s.73; Doğan, a.g.e. s.131.; Süel, a.g.m. s.241.

³³⁵ Süel, a.g.m. s.241.

³³⁶ Doğan, a.g.e. s.130.

³³⁷ Kılıç, a.g.e. s.172.

³³⁸ Memiş, Eskiçağ'da Yaşanmış Büyük Aşklar, s.81.

³³⁹ Kılıç, a.g.e. s.172.

*kendine hür bir kadın alırsa, zaman o kadın ya ikinci yılında ya da dördüncü yılında köle olur.*³⁴⁰”denilmektedir.

Maddelerden anlaşıldığı üzere; özgür bir insanla köle sınıfına mensup birinin evliliklerine her ne kadar izin verilmiş olsa da kadın bu birliktelikten birkaç yıl sonra kendisine kuşata ödemeyen kocasının konumuna geçerek köle statüsüne geçeceği belirtilmiştir. Yani kadının statüsünü belirleyen şeyi kuşata’dır. Kendisine kuşata ödenmeyen kadın özgür statüsünü kaybeder.

Elimizdeki mevcut kanun maddelerinden anlaşıldığına göre, Hitit erkeğinin meşru eşinin yanı sıra cariye veya birkaç kadını alabildiği ve yasalar tarafından da bunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.³⁴¹ Buna karşın Hitit yasalarında evli bir kadının başka bir erkekle birlikte olması asla kabul edilmemektedir. Bu yüzden zina yapan kadın ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Fakat bu durum kadının bulunduğu ortamın şartlarına göre değişmektedir. Eğer bir kadın dağda tecavüze uğramışsa, kadının kendini savunamayacağı ve yardım istemeyeceği ıssız bir yerde olduğu düşünüldüğünden kanunlar adamı suçlu kabul etmektedir. Ancak bu olay evde gerçekleşirse, suç kadındır ve cezası ölümdür. Şayet koca, zina yapan karısını yakalarsa hem eşini hem de birlikte olduğu kişiyi öldürebilir ve adama ceza verilmez. Eğer koca isterse karısını affedebilir ve bu durum zina yapan adamın da affedileceği ve utancın bir simgesi olarak başının örtüleceğine dair ifadeler yer almaktadır.³⁴²

Hititlerde kadın evlendikten sonra erkeğin evinde yaşamını devam ettirdiği gibi, erkek de iç güveyi olarak kızın ailesinin yanında yaşabildiğini kanun maddelerinden öğrenmekteyiz. Hititler de içgüveyi konusuna ilk defa temas eden, Prof. Dr. Kemal Balkan’dır.

Balkan, kanunun 36. maddesinin Hitit aile hukukuna temas eden maddeler ile uyuşmadığını belirtmektedir. Söz konusu maddede “Lu antiyanza” kelimesinin iç güveyi anlamına geleceğini düşünmektedir. Kanunun ilgili maddesinin tercümesi

³⁴⁰ Süel, a.g.m. s.242.

³⁴¹ Çelebi, a.g.e. s.79.

³⁴² Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.251. ; Çelebi, a.g.e. s.81.

şöyledir: “Eğer bir köle hür bir erkek çocuğa başlık verirse ve onu (kızı için) içgüveyi tutarsa, onu (ondan) geriye hiç kimse tutamaz.”³⁴³”

Bu maddeden anlaşıldığına göre; zengin bir kölenin kızı için, hürler sınıfından bir erkeği iç güveyisi olarak alabileceği ifade edilmektedir.

Bununla birlikte iç güveylik meselesinden, kanunun 27. maddesinde de bahsedilmektedir. Asurlular’da olduğu gibi Hititler’de de zaman zaman kadının kocasının evinde değil de babasının evinde kaldığı anlaşılmaktadır. Burada çocukların nerede ve kimle kalacağı tam anlamıyla ifade edilmese de büyük olasılıkla kadın, babasının evinde kalacaktır. 27. maddede, evli ve çocuklu bir kadının, baba evinde ölmesi halinde çeyizi ve şahsına ait tüm mal varlığı çocuklarına bırakılmakta ve koca bu servetten hiçbir pay alamamaktadır. 192. maddede ise, tam tersi bir durum söz konusudur. Eğer kadın kocasının evinde ölürse, adam karısının mirasından pay almaktadır.³⁴⁴

Hititlerde iç güveylik konusuna değinen en önemli ve en eski belge Telepinuş tarafından yazdırılan fermanıdır. Bu vesikada, “En büyük erkek çocuk olan prens Kral olsun. Eğer ilk erkek çocuktan Prens yoksa kim ikinci oğul ise, o Kral olsun. Prens olabilecek herhangi bir çocuk yoksa, kim ilk kız çocuğu ise ona bir iç güveyi tutup ya onunla evlendirsınler ve o kral olsun.”³⁴⁵”

Söz konusu fermanıdan anlaşılabacağı üzere, krallık soyunun devamı için en büyük kızın kocasının iç güveyi olarak tahta geçeceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Telepinuş’tan sonra tahta bir iç güveyinin oturup oturmadığı bilinmemektedir.

Kraliyet soyunun devamı için yerine getirilen kurallar, tanrılar için de geçerliydi. “Fırtına tanrısı oğluna sürekli olarak karısının evine (iç güveyi olarak yaşamaya) gittiğinde (başlık parası olarak) kalbi(mi) ve gözleri(mi) onlardan iste” diye emretmiştir.³⁴⁶

Diğer taraftan Eski Ön Asya da geniş bir şekilde yayılma gösteren bir erkeğin kız kardeşi, anne veya kızı ile birlikte olma adetine Hititlerde rastlanmamaktadır. Kanun

³⁴³ Kemal Balkan, “Eti Hukukunda İçgüveylik”, Belleten, 1948, cilt:6, sayı:3, s.150.

³⁴⁴ Kılıç, a.g.e. s.175. ; Doğan, a.g.e. s.132.

³⁴⁵ Alp, a.g.e. s.61.

³⁴⁶ Güngör Karağuz, Hitit Yasaları, Çizgi Yayınevi, Konya 2018, s.43

maddelerinde aile fertleri ile cinsel münasebette bulunmak ve evlenmek yasaklanmıştır. Kanunun 189.maddesinde şöyle denilmektedir: *“Eğer bir adam, kendi ailesi ile ilişki kurarsa, lanet edilecek bir eylemdir. Eğer bir adam kendi oğlu ile ilişki kurarsa, bu(da) lanet edilecek bir eylemdir.”*³⁴⁷

Görülüyor ki, aile kurumunu sağlam temeller üzerine kurmak için gerekli hukuki tedbirler alınmıştır.

Eski Mezopotamya kavimlerinde olduğu gibi, Hititler’de de levirat uygulamasının mevcut olduğunu, var olan kanunlardan anlamaktayız. Ayrıca bu uygulama ile poligaminin tabii kılındığı anlaşılmaktadır. Kanunun 193.maddesinde, kocası ölen bir kadının kayınbiraderiyle ya da kayınpederiyle evlenmesine izin verilmiştir. Söz konusu maddede, kocası öldüğü takdirde böyle bir evliliğin gerçekleşebileceğine vurgu yapılmıştır.³⁴⁸

2.8.2. Boşanma

Evliliğin sona ermesi, eşlerden birinin ölmesi veya anlaşamayıp ayrılmaları boşanmayı meydana getirir. Hititlerde hem hürler hem de köleler arasında gerçekleşen evliliklerde boşanmalar meydana gelebiliyordu. Ancak Hitit kanunları boşanma hakkında yeterince açık bilgiler vermemektedir.³⁴⁹ Fakat boşanma hususunda daha çok kocanın arzusunun hâkim olduğu ileri sürülmektedir. 31 maddede hür bir erkekle bir cariyenin evlenip geçinemeyerek boşanmaları halinde evin veya ait olan malların eşit olarak paylaşıldığı öne sürülürken, çocuklardan birinin kadına verildiği, diğer çocukların ise babaya bırakıldığı anlaşılmaktadır.³⁵⁰ Kanun maddesinden anlaşıldığına göre, özgür bir erkek ile köle bir kadının boşanmasında da aynı hükümler geçerli olmaktadır. Ancak kanunlar sosyal açıdan kadının birden fazla çocuğa bakmasının imkânsız olacağını düşünmüş olmalı ki, yalnızca bir çocuğu anneye bırakmış ve diğerleri babada kalmıştır.³⁵¹

³⁴⁷ Kılıç, a.g.e. s.171.

³⁴⁸ Karauğuz, a.g.e. s.49. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.250.

³⁴⁹ Kılıç, a.g.e. s.181. Sedat Alp “Hitit Kanunları Hakkında” Ankara Üniversitesi D.T.C.F Dergisi, s.43.

³⁵⁰ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.249.

³⁵¹ Alp, a.g.m. s.474.

Hitit toplumunda soylu sınıfında bulunanların boşanmalarını esas alan belgeler de bulunmaktadır. Hitit prensesi Ehli- Nikal'in Ugarit Kralı Ammurapi tarafından boşanmalarını konu alan belge buna örnek olarak gösterilebilir. Nedeni belli olmayan boşanmada, çiftler arasında anlaşma sağlanmış ve Kargamış'taki kral naibi Talmi-Teşub tarafından da boşanmanın karara bağlandığı belirtilmiştir.

Görülüyor ki, evlenmeler nasıl şahitler huzurunda gerçekleşiyorsa, boşanmalar da şahitler huzurunda sonuçlandırılmıştır.

2.8.3. Miras

Babaerkil aile geleneğine sahip olan tüm toplumlarda olduğu gibi Hititler'de de babanın aile reisi olarak, bütün güçleri kendisinde topladığı aşikârdır. Gerçekten, Anadolu'da Hititlerden önce varlığını devam ettiren toplumların anaerkil bir aile yapısına sahip olduğu arkeolojik belgeler sayesinde ispatlanmış oldu. Hatta anaerkil aile yapısı özellikle Hattuşili dönemine kadar varlığını devam ettirmiştir. Daha sonraları değişen güç dengeleri ile birlikte Anadolu'nun yerli geleneğinden giderek uzaklaşmıştır.³⁵²

Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, ataerkil yapıya sahip olan Hititler'de babanın himayesinde olan tüm üstünlük haklarının ondan sonra gelen evin en büyük oğluna devredilme geleneği vardır. Nitekim Telepinuş Fermanı'nda; tahtın meşru varisi olarak en büyük erkek evladın gösterildiği, kralın oğlu yoksa kızının kocasının kral olacağını yazması, kraliyet ailesindeki veraset sırasını belirlerken, erkek evladın tercih edildiği görüşünü destekler niteliktedir.³⁵³

Kanunlardan anladığımıza göre, kocanın ölmesi durumunda kadın kocasının malına sahip çıkmaktadır. (Madde 192)³⁵⁴ Bu da kadının hem veraset hem de miras konularında birtakım haklara sahip olduğunu göstermektedir³⁵⁵.

Hititlerde kadın oğlunu mirastan reddedebilir. (Madde 171.) Kadının kocasının evinde ölmesi halinde miras kocaya kalırken, babasının evinde ölmesi ile durum değişmektedir. Böyle bir durumda kadına ait olan çeyiz kocaya değil de çocuklara

³⁵² Kılıç, a.g.e. s.194.

³⁵³ Kılıç, a.g.e. s.194.

³⁵⁴ Karauğuz, a.g.e. s.144.

³⁵⁵ Mandacı, a.g.e. s.74.

intikal etmektedir. (Madde 27) Bu yasa Hammurabi Kanunlarının 162. maddesine benzemektedir. *“Eğer bir adam bir kadınla evlenirse, ona çocuk doğurmuşsa ve o kadın kaderine gidip ölürse, baba çeyiz üzerinde hak iddia etmeyecek, çeyiz çocuklarıdır.”*³⁵⁶

Şimdi de Hitit kraliçelerinin devlet içerisindeki etkinlikleri ve rollerini ele almaya çalışalım.

2.9.HİTİT KRALİÇELERİ

Hitit kadının devlet hayatında oynadığı rolünü saptamak için, Hattuşuş (Boğazköy), Tel el Amarna, Ugarit devlet arşivlerinden yararlanmak gerekir. Şunu unutmamalıyız ki, Hitit vesikaları genellikle krallar tarafından yazdırıldığından sıradan halkı, konu edinmez sadece saray halkını konu edinmektedir. Halkı konu alan vesika yalnızca kanun metinleri ve birkaç arazi bağış vesikalarıdır.

Sarayda Büyük Kraldan sonra en büyük yetki ve güce sahip olan kişi, kralın annesi idi. Metinlerden anlaşıldığına göre, ana kraliçelere *“Tavananna”* adı verilirken, yaşayan kralın zevcesine ise *“Şakuvaşşar”* denilmektedir.

Metinlerin aktarmış oldukları bilgilere göre, Eski ve Orta Hitit Devleti dönemlerinde, kraliçelerin siyasi arenada yeterince hakları yoktu. Ancak, I.Hattuşili’nin kız kardeşi olduğu düşünülen Haştayar, oğlu prens Huzzia’nın taht üzerindeki haklarını korumak için, birtakım entrikalar çıkarmıştır. Fakat yapmış olduğu tüm teşebbüsler başarısızlıklarla sonuçlanmıştır.³⁵⁷

Diğer taraftan II. Tuthalya ile başlayan ve II. Şuppiluliuma ile son bulan Yeni Hitit Devleti zamanında kraliçeler, diğer dönemlerdeki kraliçelerle mukayese edildiğinde gerek siyasi hayatta gerek memleketi ilgilendiren konularda gerekse dini alanda oldukça aktif, etki alanları ise kral gibi genişti. Kralın yanında, ona denk olan kraliçelerin görev ve yetkilerini bu devri aydınlatan vesikalardan ve *“Tavananna”* unvanlı mühürlerden öğrenmekteyiz.³⁵⁸

³⁵⁶ Karauğuz, a.g.e. s.43.

³⁵⁷ E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.236. ; E.Memiş, “Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü,” S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı.3, Konya 1994, s.23.

³⁵⁸ E.Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.236-237.

Yeni Hitit Devleti'nin şüphesiz en önemli şahsiyetlerinden biri de, I.Şuppiluliuma'dır. Bu kral, Mitanni Devleti'ni yıkarak, Hitit Devleti'ni imparatorluk haline getirmiştir. Bu yüzden I.Şuppiluliuma ile başlayan ve Hitit devletinin tarih sahnesinden silinmesine kadar geçen zaman dilimi içerisinde iktidarı paylaştan kraliçeleri, Büyük İmparatorluk Çağı Kraliçeleri olarak kabul edeceğiz.³⁵⁹

Eski Önasya dünyasında, Büyük İmparatorluk Çağı Hitit Kraliçelerinin özel bir yeri vardır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Hattuşaş, Tel el Amarna, Ugarit devlet arşivlerinde, bu dönemde iş başına geçen kraliçeler hakkında doyurucu bilgiler bulmak mümkündür.³⁶⁰

Ancak, Hitit kraliçeleri diğer Önasya kraliçelerinden farklıdır. Çünkü Mısır ve Mezopotamya'da kraliçeler, kralın eşi olup yalnızca birtakım dini işlerle meşgul olurken, Hitit kraliçeleri SAL.LUGAL.GAL (Büyük Kraliçe) ve Tavananna (Egemen Kraliçe), kralla aynı haklara sahip yani onunla eşit, iç-dış politikaya karışan ve devletlerarası hukukta söz sahibi olan bağımsız kadın figürünü sergilemektedir.³⁶¹

SAL.LUGAL.GAL adı verilen Büyük Kraliçe, egemen kralın meşru eşidir. O, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, resmi ve dini işlerin yanında kralın yanında alır ve zaman zaman da kendisine verilen yetkileri kullanmaktadır. Büyük Kraliçe, kralın tek eşi değildir. Metinlerde kralın bir haremli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu haremden çeşitli unvanlar ve görevlere sahip olan kadınlar bulunmaktadır. Buna göre, kraliçeden sonra E-ŞER-TU gelmektedir. Ortaya atılan birtakım görüşlere göre bu kelime, "kapatma" ya da "ikinci kadın" anlamına gelebileceği düşünülmektedir. Eğer kralın meşru eşinden bir çocuğu olmadıysa, bu kadından dünyaya gelen ilk oğul tahta geçme hakkına sahiptir. Hitit kralı Muvattali'nin meşru bir oğlu olmadığı için, E-ŞER-TU kadından olan oğlu Urhi-Teşup, kısa bir süre Hitit kralı olmuştur.³⁶²

Elimize geçen yazılı belgeler sayesinde, Hitit Kraliçeleri hakkında tatmin edici bilgiler öğrenmekteyiz. Bu vesikalar, daha çok Hitit İmparatorluk Çağı Kraliçelerini tanımamız konusunda yardımcı olmaktadır.

³⁵⁹ E. Memiş, a.g.e. s.237.

³⁶⁰ E. Memiş, a.g.e. s.237.

³⁶¹ E. Memiş, a.g.e. s.237.

³⁶² E. Memiş, a.g.e. s.238.

Hitit kraliçeleri arasında adı en çok zikredilen kişi, III. Hattuşili'nin sevgili eşi Puda-Hepa olmuştur. Bu kraliçeye ait pek çok mektup, adak ve vakıf vesikaları mevcuttur. Bunlardan başka, Fıraktin kabartmaları üzerinde ve bazı mühürlerde kocası ile birlikte adı yer almaktadır. Aslında bu döneme ait birçok vesika kralın adını taşıdığı gibi Puda-Hepa'nın da adını taşımaktaydı.³⁶³

Öte yandan Büyük Kraliçe Puda-Hepa, diğer kraliçeler gibi saray işleri ile meşgul olsa da, ayrıca o, memleketin politik işlerine en çok katılımı sağlayan kişilerden biri olmuştur. Belirli aralıklarla 16 yıl kadar devam eden Hitit-Mısır savaşlarından sonra, kocası III.Hattuşili zamanında barış yapılıncaya, Puda-Hepa'da Mısır kraliçesine tebrik mektubu yazmıştır. Hatta II.Ramses'ten Hitit kralı III.Hattuşili'ye 26, Puda-Hepa'ya ise 13 mektup gönderilmiştir. Bu mektuplar, Hitit kraliçesinin politik hayatta ne kadar etkin olduğunu gözler önüne sermektedir.³⁶⁴

Adı geçen kraliçe, politik etkinliğini çocukları üzerinde de göstermiştir. Puda-Hepa, oğlu IV. Tuthalya'nın krallığı zamanında, ana kraliçe unvanı ile yönetimde bulunurken aynı zamanda çocuklarını komşu ülkelerinin prens veya prensesleri ile evlendirmiştir. Örneğin; Nerikkaili isimli oğluna Amurru kralı Penteşina'nın kızını almıştır. Kızlarından Gaşşulaviya'yı ise Amurru kralı Penteşina ile evlendirmiştir. Ancak bu evlilikte esas şart; kızının kraliçe olmasıdır. Mısır kaynaklarında Manefrure ismi ile geçen diğer kızlarını ise, Mısır'la yapılan barış antlaşmasını daha da pekiştirmek için, iktidarının 34.yılında Mısır firavunu II. Ramses'e gelin olarak göndermiştir.³⁶⁵

Demek oluyor ki, Eski ve Orta Hitit Devletleri zamanında kraliçelerin etkinlik alanları çok dardı. Fakat Yeni Hitit Devleti zamanında kraliçelerin gerek dini, gerek siyasi, gerekse diğer konularda etkinlikleri artmıştır. Hatta Hitit kraliçeleri, çağdaş toplumlardaki kraliçelerden daha özgürdür.

Şimdi de Eski İran'da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek konusuna temas edeceğiz.

³⁶³ E. Memiş, a.g.e. s.238.

³⁶⁴ Memiş, a.g.e. s.239.

³⁶⁵ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.239.

2.10. ESKİ İRAN'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

Eski İran'da kadın-erkek ilişkisine değinmeden önce İran tarihi hakkında kısa ve genel bir bilgi aktaracağız.

2.10.1. Eski İran'ın Siyasi Tarihi

M.Ö.6.yüzyıldan itibaren İran toprakları, Ön Asya'nın ziraatla uğraşan topluluklarının yaşadığı bir yer haline gelmiştir. Nitekim bu topraklarda ele geçen arkeolojik buluntular sonucunda, Neolitik döneme ait pek çok seramik ortaya çıkarılmıştır.³⁶⁶

M.Ö.3.Binyılda İran'ın Güneybatısında var olmuş olan Elam, İran'ın kültür ve medeniyetinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Elam-Mezopotamya arasındaki yakın ilişkiler esasen M.Ö.3.Binyıldan itibaren başlamaktadır. Elamlar site devletleri halinde olup, ayrı prenslikler tarafından idare edilmişlerdir.³⁶⁷ Elamlar, yaşadıkları dönemin savaşçı topluluklarından biridir ve onlar “*Asur'un amansız düşmanları*” olarak gösteriliyordu.³⁶⁸ Bu devlet, en parlak dönemini M.Ö.14-12 yüzyılları arasında yaşamıştır.³⁶⁹ Kendilerine özgü dil, yazı ve edebiyata sahip olan Elamların kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, Orta Asya'dan gelmiş olabilecekleri düşünülmektedir.³⁷⁰

Mezopotamya'daki Sümer, Akkad, Babil ve Asur toplumlarıyla hem siyasi hem de kültürel anlamda çok yakın ilişkiler içerisinde olan Elamlar, birkaç kez Mezopotamya'nın kaderini değiştirecek bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bir dönem Mezopotamya'ya egemen olmuş III.Ur Sülalesinin M.Ö.1960'larda yıkılmasında büyük payları olmuştur. M.Ö.1160'da I.Şutrukmahtun zamanında Mezopotamya'ya sefer düzenleyen Babil'deki Kas egemenliğine vermişler ve Mezopotamya sanatına dair önemli eserleri Susa'ya taşımışlardır.³⁷¹

Asur devletinin giderek güçlenmesi büyük bir tehlike arz ediyordu. Nitekim M.Ö.7.yüzyılda Asur kralı Asurbanipal, Elam egemenliğine son vermiş ve devletin

³⁶⁶ Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.184. ; İplikçioğlu, a.g.e. s.84-85

³⁶⁷ Memiş, a.g.e. s.185.

³⁶⁸ Memiş, a.g.e. s.185.

³⁶⁹ İplikçioğlu, a.g.e. s.85. ; Memiş, a.g.e. s.185.

³⁷⁰ Memiş, a.g.e. s.185.

³⁷¹ İplikçioğlu, a.g.e. s.85. ; Memiş, a.g.e. s.185.

merkezi olan Susa'yı yağmalamıştır. Bu devletten artakalan birtakım beylikler ise, Persler zamanında da varlığını sürdürmüştür. Nitekim İran'ın eski halklarından biri olan Medler ve Persler'in akraba oldukları kabul edilmektedir. Tarihçi Herodotos'a göre Persler, siyasi ve kültürel anlamda Medler'e çok şey borçludurlar. Med ülkesini Asur tehdidinden kurtaran Deiokes'in yönetiminde Medler, ulusal birliklerini sağlamış ve önemli siyasi gelişmelerde rol oynamışlardır. Phraortes'in oğlu Deiokes'in torunu Kyaxares, Babilliler ile birleşerek M.Ö.612 yılında Asur İmparatorluğunu ortadan kaldırmışlardır. Asur'un yıkılmasıyla birlikte, iki devlet onun egemenliğindeki toprakları aralarında paylaşmışlardır. Bu paylaşımında, Urartu Devleti'nin toprakları yani Anadolu'nun doğusunda kalan topraklar Medler'in payına düşmüştü. Kızılırmak'ın batısında kalan topraklarda ise Lidya Devleti hüküm sürüyordu ve Kızılırmak, bu iki devlet arasındaki sınırı oluşturuyordu.³⁷²

Adı geçen tarihçinin aktardıklarına bakılırsa, Asur imparatorluğunun yıkılmasından sonra, yaklaşık altmış yıl hüküm süren Medler, gittikçe güçlenen ve sınırlarını genişleten Persler'e karşı artık direnememişlerdir. Med kralı Astyages'in hizmetindeki komutan Harpagos ve askerlerinin büyük bir kısmı düşman safına geçmiştir. Astyages'in 35 yıllık saltanatı düşmüş ve Med ordusu Persler karşısında hezimete uğramıştır.³⁷³

Antik dünyanın önemli süper güçlerinden biri kabul edilen Persler, Hint Avrupa orjinlidir ve Urmiye Gölü'nün batısında kalan "Parsua" adı verilen bölgede oturmakta idiler. Medlere bağlı bulunan Pers krallığının ilk kralı Teispes idi. Antik kaynaklar Teispes'in Asur kralı Asurbanipal'ın Elam krallığını ortadan kaldırmasıyla oluşan boşluğu fırsat bilerek, Pers kabilelerini bir arada topladığını ve akabinde Asur etkisinin yavaş yavaş azalmasıyla sınırlarını Elam'a kadar genişlettiğini anlatmaktadır. Bu ilk kraldan sonra sırasıyla tahta geçen I.Kyros ve I.Kambizes zamanında Persler, kendilerine akraba olan Medler ile uzlaşarak onların egemenliğini kabul etmiştir.³⁷⁴ Hatta I.Kambizes, Med kralının kızı Mandane ile evlenerek iki devlet arasındaki ilişki akrabalık bağı ile daha da güçlenmiştir.³⁷⁵

³⁷² İplikçioğlu, a.g.e. s.86-87. ; Memiş, Eski İran Tarihi, Ekin Yayınları, Bursa 2018,s.12.

³⁷³ Herodotos, 69-74.

³⁷⁴ İplikçioğlu, a.g.e. s.87.

³⁷⁵ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.187.

Med Krallığı ve Pers Krallığı arasında gerçekleştirilen bu evlilikten, Büyük Kyros (II. Kyros) doğmuştur. II.Kyros ve imparatorluğunun kuruluşu hakkında hem antik kaynaklar hem de eskiçağ tarihçileri önemli bilgiler aktarmaktadır. Herodotos'a göre³⁷⁶, Persler çeşitli boylardan oluşmaktaydı ve bu boylar arasında en soylusu Pasargadai'dir. İşte Pers kralları bu boyun bir kolu olan Akamenidlerden gelmektedir. Gerçekten II.Kyros büyük çaplı askeri seferler yapmış ve ilk olarak Medleri egemenliği altına almıştır. Böylece onların başkenti Ekbatana artık Persler'in kontrolüne geçmiştir. Bu zaferle birlikte Kyros dikkatini önce ticaretin merkezi olan Lidya'ya ardından ise, Eski Yakın Doğu'nun son siyasi güçlerinden Babil'e yöneltmiş ve mevcut krallıkları kendisine bağlayarak, Pers zenginliğinin doruklara ulaşmasını sağlamıştır. Bundan sonra da askeri seferlerine devam eden Kyros, pek çok bölgeyi itaat altına almış ve M.Ö.530 yılında hayatını kaybetmesiyle, Pers tahtına oğlu II.Kambizes geçmiştir. Onun döneminde, Mısır fethedilmiş ve Persler'e karşı isyanların baş gösterdiği zorlu bir süreç başlamıştır.³⁷⁷

M.Ö.522 yılında Kambizes ölünce onun yerine I.Darius bir saray darbesiyle kendisini Kyros'un meşru varisi olarak tanıtmış ve böylece Pers tahtına geçmiştir. Yaklaşık 36 yıl tahtta kalan I.Darius'un temel politikası, imparatorluk topraklarını genişletmekten ziyade elde edilen yerleri muhafaza ederek, devletin iç örgütlenmesine yönelik gelişmeler olmuştur. Bunun üzerine İskitler'e karşı bir sefer düzenlenmiş, başarısız olunmuş, Ege Denizi'nin Trakya ve Makedonya kıyıları işgal edilmiş, Atina ve Eretria üzerine seferler düzenlenmiştir. Aynı zamanda Darius zamanında gerçekleşen iki önemli icraat vardır. Bunlardan birincisi yönetim ve idari alanda Pers imparatorluğunun bütün topraklarını satraplıklara ayırarak, merkezi otorite üzerindeki yükü hafifleterek yönetimi sağlamlaştırmaktır. Diğeri ise, vergi ve maliye sistemini düzenleyerek, Persler'in tekelinde para basılmasıdır.³⁷⁸

I.Darius döneminin sonlarında, Batı'da birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde M.Ö.490-476 yılları arasında Pers-Yunan savaşları patlak vermiş, Darius'un oğlu I.Kserkes zamanına kadar batıdaki Helenler ile mücadele edilmiştir. Persler, M.Ö.479 yılında savaşı kaybetmişlerdir. Fakat bundan sonraki süreçte (I.Artakserkes, II.Darius ve

³⁷⁶ Herodotos I-125. s.72.

³⁷⁷ Memiş, a.g.e. s.189.

³⁷⁸ Memiş, a.g.e. s.189. ; İplikçioğlu, a.g.e. s.89.

II.Artakserkses zamanlarında) Persler, hem siyasi hem de ekonomik olanakları sayesinde Yunan şehir devletlerinin içişlerine karışarak, onları birbirine düşman etmek için değişik taktikler uygulamışlardır. Ancak saray içerisinde ortaya çıkan entrikalar ve isyanlarla Pers imparatorluğu, artık eski gücünü, ihtişamını kaybetmiş ve gerilemeye başlamıştır.³⁷⁹

M.Ö.336 yılında Pers tahtına geçen III.Darius dönemine bakıldığında, ülkede yaşanan iç karışıklıklara rağmen, Batı Anadolu’da birtakım başarılar elde edilmiş olsa da devlet bir türlü eski gücüne ulaşamamıştır. Askeri dehası ve başarılarıyla tanınmış Makedonyalı Büyük İskender, Persler’e karşı yaptığı Granikos, İssos ve Gavgamela savaşlarını kazanmış ve bunun üzerine Pers topraklarının hepsini ele geçirmiştir.³⁸⁰

İran tarihi hakkında verdiğimiz bu ön bilgilerden sonra şimdi de asıl konumuz olan Eski İran’da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkisine geçebiliriz.

2.10.2. Eski İran’da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi

Eski İran’da elimize ulaşan kanun metinleri olmadığı için, daha çok uygulamalar üzerinden kadın-erkek ilişkisine temas edeceğiz. Ancak İran toplumundaki normal halk kadını hakkında bilgiler mevcut olmayıp, saray kadınları hakkında ele geçen bilgileri aktaracağız.

İran toplumunda kadının yerini belirleyen yegâne şey, gelenekler ve gelenekselleşen Zerdüştlük dinidir. Bu dinin kitabı olan Avesta, kadının toplumdaki değerini açık bir şekilde ortaya koymasa da en azından kadının erkekten ayrı tutulmadığını gözler önüne sermektedir. Hatta Kur’an-ı Kerim’deki gibi³⁸¹, Avesta ’da da emir ve yasakların kadınlar ve erkeklere yönelik olduğu görülmektedir.³⁸²

Çok tanrılı bir anlayışı benimseyen Pers dini, zamanla başka tanrı ve tanrıçaları içine almıştır. Bazı Pers kabartmalarında Ahuramazda adlı tanrının yanında su ve bereket

³⁷⁹ Memiş, a.g.e. s.190.

³⁸⁰ Memiş, a.g.e. s.190.

³⁸¹Mümin Suresi, ayet 40’da şöyle denilmektedir: İster erkek ister kadın olsun mümin olarak kim salih amel yapmışsa onlar cennete girecektir.

³⁸² H.P. Erdemir, a.g.e. s.45-46.

tanrıçası Anahita tarafından kralların iktidara yükseltildiğini gösteren figürler vardır. Buradan anlaşılıyor ki, o dönemlerde Persler’de kadın etkin bir güce sahiptir.³⁸³

Eskiçağda İran’da kadın evlendiğinde hem kocasına hem de kocasının ailesine bağlı olmalı ve sadık kalmalıdır. Kızlar evlenmeden önce bir erkeğin gözetimine, koruyuculuğuna ihtiyaç duymazlardı. Kadın evleneceği kişiyi seçebildiği gibi, evliliklerde meydana gelen sorunlarda boşanma hakkına da sahiptir. Bu konuda ayrıntılı bilgiler olmasa da Mezopotamya toplumlarında kadın-erkek ilişkisi ile kıyasladığımızda İran’da kadınlar onlara nazaran daha hürdür.³⁸⁴

Diğer taraftan Mısır firavunları gibi, Pers yöneticileri arasında da kardeş evliliklerinin yapıldığı görülmektedir. İran yönetiminde kadınların da yer aldığı ve ayrıcalıklı oldukları anlaşılmaktadır. Bunun en güzel örneği, Darius’un kız kardeşi Atassa ile yaptığı evliliğidir. Hatta Pers kralı karısını çok sevip, değer verdiğinden kadının altından heykelini yaptırmıştır.³⁸⁵ Herodotos’un aktarmış olduklarına bakılırsa, güçlü bir kadın kimliğine bürünen Atassa, kocasının Hellas üzerine seferler düzenlemesi için, onu ikna etmeye çalışmıştır. Adı geçen tarihçi bu konuda şöyle demektedir: “*Beni dinle, önce Skythlerin üstüne yürümekten vazgeç; onları istediğin zaman alabilirsin. Sen asıl, Yunanistan’a karşı yürümelisin. Yanıma Lakonialı, Argoslu, Atinalı ve Korinthoslu almak istiyorum hizmetçi olarak, ünlerini çok dinledim. Elinin altında sana bütün Yunan ülkelerini tanıtmak ve kılavuzluk etmek için bulunmaz bir adam var; ayağını iyileştiren adamı demek istiyorum...*”³⁸⁶

Ayrıca hemen belirtelim ki, kralın eşi Pers soyundan seçilmektedir. Pers krallarının birden çok eşleri vardır. Bunun nedeni ise; daha önceki toplumlarda olduğu gibi, soyun devamlılığını sağlamak ve krallık kurumunu garanti altına alabilmek için birçok oğul sahibi olmaktır. Yine adı geçen tarihçi bu durumu şöyle açıklığa kavuşturmuştur: “*Evlilik hayatına gelince, her birinin birkaç nikahlı karısı olduğu halde, çok sayıda da cariye alırlardır.*”³⁸⁷

³⁸³ Erdemir, a.g.e. s.47.

³⁸⁴ Erdemir, a.g.e. s.48.

³⁸⁵ Erdemir, a.g.e. s.48.; Memiş, a.g.e. s.78.

³⁸⁶ Herodotos III-134. s.278.

³⁸⁷ Herodotos I-135. s.77.

Eskiçağda İran'da kralın yanında, ona danışmanlık görevini üstlenen kadın görevliler de bulunmaktaydı. Bu durum hanedan dışından bir kadının erkeklerle aynı çatı altında görev yapabildiğinin de bir göstergesidir³⁸⁸.

Perslerin yönetim anlayışı ve sosyal yapısı baba soyludur. Bu yapı içerisinde Perslerin gelenek ve görenekleri hakkında ayrıntılı bilgileri bizlere aktaran yine Herodotos olmuştur. Pers geleneklerine göre, erkeğin toplumdaki değerini belirleyen şey, çocuklarının sayısıdır. Herodotos bu duruma şöyle açıklık getirmiştir: *“bir kimsenin kamuoyundaki değeri, önce savaştaki yiğitliği, sonra da çocuklarının sayısı ile tartılırdı ve en çoğuna sahip olan, hükümdarlardan her yıl ödüller alırdı, çokluktan kuvvet çıktığına inanırlardı.”*³⁸⁹

Ayrıca Persler çocuklarının küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almasına da önem vermişlerdir. Özellikle erkek çocuklarının toplumda iyi bir yere sahip olması için, ciddi eğitimler almaktadırlar. Herodotos bu durumu şöyle aktarmaktadır: *“Bir kimsenin kamuoyundaki değeri, önce savaştaki yiğitliği, sonrada çocuklarının sayısı ile tartılırdı; en çoğuna sahip olan, kraldan her yıl ödül alırdı; çokluktan kuvvet çıktığına inanırlardı. Beş yaşından yirmi yaşına kadar çocuklarına yalnız üç şey öğretiyorlardı: Ata binmek, ok atmak, doğruyu söylemek. Beş yaşından önce çocuk babasına gösterilmez; kadınların arasında yaşar, böylelikle çocuk eğer küçük yaşta ölürse, bu yasin babada fena bir etki yapmasını önlemiş olurlardı.”*³⁹⁰

Eski İran'da kadın erkek ilişkisini ele alıp inceledikten sonra şimdi de Eski Batı'da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkisine değineceğiz.

³⁸⁸ Erdemir, a.g.e. 50-51.

³⁸⁹ Herodotos I-136. s.77.

³⁹⁰ Herodotos I-136. s.77.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ BATI'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

3.1. ESKİ YUNAN'DA CİNSİYET AYRIMI VE KADIN-ERKEK ÇEKİŞMESİ

Eski Batı tarihi denildiğinde, aklımıza genellikle Ege ve Yunan medeniyeti ile Roma medeniyeti gelmektedir. İşte bu yüzdendir ki, öncelikle söz konusu medeniyetlerin tarihi geçmişlerine yönelik bilgiler aktardıktan sonra cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek ilişkilerini ele alıp inceleyeceğiz.

3.1.1. Ege ve Yunan tarihine Kısa Bir Bakış

Bilindiği üzere, Ege ve Yunan tarihi denildiğinde, anlaşılabilecek coğrafi bölge ilk başta Yunanistan olmak üzere, Ege denizi ve denizin etrafındaki ülkelerin tümünü kapsadığı anlaşılmaktadır.³⁹¹ Yunanistan, dağlık bir ülke olduğundan burada tarımsal faaliyetler yapmak oldukça sınırlıdır. Yaşam ve yerleşim şekillerinin onlara sunduğu kısıtlı olanaklardan dolayı, bu ülkede oturan kavimlerin en önemli faaliyetlerinden biri, denizcilik olmuştur. Yunanistan'da var olan ırmakların boyu çok kısadır. Dolayısıyla Yunanlar'ın yaşantısında büyük bir öneme sahip olan deniz gerek ülkedeki kavimlerin geçimini sağlamak gerekse bölgenin çeşitli yerlerindeki yüksek uygarlıklarla irtibat kurarak, kendilerine ait bir uygarlık ortaya çıkarmalarında etkili olmuştur.³⁹²

M.Ö.2.Binyılda Ege havzasında göçler gerçekleşmiş ve bu göçlerle gelen kavim grupları zamanla Helen kavminin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. M.Ö.2.Binyılın başlarında ilk ve en erken gelen kavim, Hint-Avrupa kökenli Akalar'dır. Onların arkasından ise Dorlar gelmiştir.³⁹³ Hem yazılı hem yazısız kaynaklardan anlaşıldığına göre Akalar, Helenler'den bir kavim grubudur.³⁹⁴

³⁹¹ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.89. ; Oğuz Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihine Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.35. ; M.A.Kaya Ege ve Yunan Tarihi I, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s.15.

³⁹² Memiş, a.g.e. s.90 ; Tekin, a.g.e. s.37.

³⁹³ Memiş, a.g.e. s.90. ; Tekin, a.g.e. s.50 ; Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.215.

³⁹⁴ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.90.

Eski Yunanlılar ya da kendilerine verdikleri isimle Helenler'den önce gelen halklar hakkında ne yazık ki, pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Homeros, Herodotos ve Thukydides, Hellas'ın en eski halklarının "Pelasglar", "Karlar" ve "Lelegler" olduğunu belirtmektedir.³⁹⁵ Yapılan araştırmalar şunu gösteriyor ki, tarih öncesi dönemlerde, bu yerlerde bir kavimler kaynaşması meydana gelmiştir.

Tarih öncesi Yunanistan'a baktığımızda ise, Paleolitik (Yontma Taş Devri) kültürlerine ait hiçbir eser gün yüzüne çıkarılmamıştır. Buna karşılık bu ülkede, aralarındaki zaman farklarına rağmen ileri bir Neolitik devir kültürünün yaşandığı ispat edilmiştir. Yunanistan'ın neredeyse her yerinde Neolitik yerleşmeler görülmüştür.³⁹⁶ Özellikle Teselya'daki kazılarda ortaya çıkarılan Sesklo ve Dimini kültürleri diğer Neolitik kültürlerin önündedir.³⁹⁷

Bölgede ortaya çıkarılan ve Yunanlılar'ın megaron dedikleri evler, ilk defa tarihi zamanlarda geniş olarak tanımlanan ev tipinin en erken örnekleriydi.³⁹⁸ Yukarıda da söylediğimiz gibi, M.Ö.2.Binyılın başlarında Akalar Yunanistan'a gelecektir. Daha sonra M.Ö.2.Binyılın sonlarında ise Dorlar bu bölgeyi istila edecekler ve bunun arkasından Ege dünyası karanlık bir devre girecektir.³⁹⁹

Orta Yunanistan ve Peloponez'de yapılan kazılar sonucunda, M.Ö.2.Binyılın başlarına ait tabakaların kalın bir kül tabakasıyla kaplı olduğu tespit edilmiştir. Bu tabakanın üzerindeki yapı katlarında da bir kültür değişikliğinin olduğu görülmüştür. Bu durum, Kıtakarası Yunanistan'a yeni bir kavmin geldiğine işaret etmektedir. İşte Yunanistan'a göçlerle gelen bu ilk kavmin Homeros destanlarında "Akhaioşlar" diye adlandırılan Akalar olduğu kabul edilmektedir.⁴⁰⁰

Akalar'ın menşei ve onların nereden Yunanistan'a geldikleri hususunda değişik görüşler ortaya atılmaktadır. Avrupalı tarihçiler, bu kavmin indogermenlerden geldiğini ileri sürerken, Arif Müfit Mansel ise; Akalar'ın esas itibari ile Orta Avrupa'dan gelmiş olacaklarını kabul etmekle birlikte, bunların MÖ. 3.binyıl kavimleri gibi, Anadolu'dan

³⁹⁵ Tekin, a.g.e. s.41. ; Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.91. ; Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi s.216.

³⁹⁶ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.91 ; Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.216.

³⁹⁷ M.A.Kaya, a.g.e. s.53.

³⁹⁸ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.91. ; M.A.Kaya, a.g.e. s.53.

³⁹⁹ Tekin, a.g.e. s.50.

⁴⁰⁰ Ekrem Memiş Troya ve Troyalılar, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2012, s.63-64. ; Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.92. ; Arif Müfit Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, TTK, Ankara 2020, s.65-66.

adalar üzerinden Yunanistan'a geçen gruplarla karışmış olduklarını ve Akalar'ın saf İndogermenler olmayıp Anadolu ve Avrupa kavimlerinin karışıp kaynaşmasıyla meydana geldiklerini ifade etmektedir.⁴⁰¹

Peloponez Yarımadası'na yerleşen Akalar, M.Ö.2.Binyılın başlarından M.Ö.16.yüzyıla kadar bazı aşamalardan geçmiştir. Artık bu dönemden itibaren Akalar'ın aktif olarak tarih sahnesinde rol oynamaya başladıkları görülmektedir. Özellikle Giritli tüccarlarla tanışmaları ve onlarla kurmuş oldukları yoğun ilişkilerle Akalar M.Ö.1600'lü yıllarda gelişmekte olan önemli bir kültürün etkisinde kalarak kendilerine özgü bir kültür meydana getirdiler. Bu kültür, Peloponez'in önemli merkezlerinden biri olan Mykenai şehrinden dolayı, "*Myken Kültürü*" olarak anılmaktadır. Ancak bazı bilim insanları, bu kültürü tek bir şehre mal etmeyi doğru bulmadıklarından "*Myken Kültürü*" yerine "*Aka Kültürü*" demeyi tercih etmişlerdir.⁴⁰²

Bu devirde Peloponez'de tıpkı Anadolu'daki Hitit öncesi dönemde olduğu gibi, güçlü ve merkezi bir devlet olmadığından yönetim küçük birimlere ayrılmıştır. Bu tip birimlere polis (şehir devleti) denilmekte idi. Mykenai, Sparta, İolkus, Pylos, Argos, Orchemenos ve Thebes en önemli şehir devletlerinden bazılarıydı. Bu şehir devletlerinden her biri "*Vanaks*" ya da "*Basileus*" adı ve verilen beyler tarafından yönetiliyordu. Bey, yüksek bir tepenin üzerine inşa edilmiş, etrafı surlarla çevrili bir şatoda oturmakta idi. Halk ise, bu şatonun çevresindeki kasabalarda veya köylerde yaşamakta ve geçimini hayvancılıkla sağlamaktaydı.⁴⁰³

Görülüyor ki, bu şehir devletleri arasında bir birlik söz konusu değildir. Fakat herhangi bir tehlike anında bu şehir devletleri, en güç şehir beyinin önderliği altında toplanıyorlardı.⁴⁰⁴

Diğer taraftan bu devirde Anadolu'ya hâkim olan Hititler'in Orta Anadolu'da güçlü ve merkezi bir devlet kurdukları anlaşılmaktadır.⁴⁰⁵ Çünkü Anadolu'nun coğrafi konumu, Hititler'in Anadolu topraklarını tek bir merkezden yönetmesine engel olmuyordu Böylece Akalar MÖ.16 yüzyılın başlarına kadar bir yerleşme evresine girmiş ve aynı

⁴⁰¹ A.M.Mansel, a.g.e. s.60.

⁴⁰² Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.93.

⁴⁰³ A.M.Mansel, a.g.e. s.69.

⁴⁰⁴ Memiş, a.g.e. s.93.

⁴⁰⁵ Tekin, a.g.e. s.55 ; Memiş, a.g.e. s.94.

yüzyılın ortalarından itibaren ise, onların tüm Akdeniz ve Ege sularında faal oldukları görülmektedir. Onlar siyasi yayılımdan ziyade, sadece ticari anlamda yayılmalarını gerçekleştirmişlerdir.⁴⁰⁶

Bu dönemde tüm Ege ve Akdeniz adaları ve Peloponez'deki tüm şehir devletleri Girit'teki Minos krallığının hakimiyeti altında idi. Bu durum, M.Ö.15.yüzyılın sonlarına kadar böyle devam etmiştir. M.Ö.1400'lerde Girit uygarlığında meydana gelen çöküntüyü fırsat bilen Akalar, Girit'i ele geçirerek Knossos kentini tahrip etmişlerdir. Bundan sonra Ege dünyasındaki liderlik, Girit'teki Minos Krallığı'nın çöküşü ile birlikte Akalar'a geçmiştir⁴⁰⁷.

M.Ö.1400-1250 yılları arasındaki zaman dilimi, Akalar'ın en güçlü ve en parlak zamanlarını yaşadığı bir dönemdir. Çünkü bu dönemde, Akalar istila hareketlerine büyük önem vermiş başta Ege ve Akdeniz adalarını istila ettikleri gibi, Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında da üsler kurmuşlardır. Bu yerlerde ele geçirilen Aka seramikleri ve sanat eserleri, Aka kolonizasyon hareketinin somut bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.⁴⁰⁸

Anadolu'nun batı ve güney kısımlarında yapılan kazılar sonucunda ele geçirilmiş olan Aka keramikleri, Hitit metinlerinde geçen Ahhiyavalılarla, Homeros destanlarındaki Akalar'ın aynı kavim olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir.⁴⁰⁹

Ahhiyava adı ilk kez Hitit krallı II. Tuthalya zamanında geçmiştir. Madduwattas metinlerinde geçen Ahhiyavalılar, M.Ö.15.yüzyıldan Hitit devletinin Ege Göçleri sonunda siyasi arenadan çekilmesine kadar, her kriz anını fırsata çevirmek için Hitit kralları ile devamlı mücadele halinde olmuşlardır. Ancak IV.Tuthalya'nın iktidarı zamanında (M.Ö.1250-1220) Ahhiyava Krallığı'nın Anadolu'nun güneybatı ve güney kıyılarını kapsadığı ve zamanla Eski Önasya dünyasının büyük devletleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Zira, Hitit kralının Ahhiyava kralına yazdırdığı mektupta, "*kardeşim*" tabiri ile hitap etmesi, adı geçen krallığın hiçte küçümsenmeyecek bir siyasi güç olduğunu gösterir.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Memiş, a.g.e. s.94.

⁴⁰⁷ Tekin, a.g.e. s.46-47 ; Memiş, a.g.e. s.94.

⁴⁰⁸ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.95. ; Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.94.

⁴⁰⁹ Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.95.

⁴¹⁰ Memiş, a.g.e. s.95.

Hitit belgelerinde yer alan Ahhiyava ülkesi ile destanlarında geçen Akalar'ın bulunduğu bölgeler birbirleri ile büyük bir paralellik göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, MÖ. 14. ve 13. yüzyıllarda Anadolu kıyıları da dahil olmak üzere geniş bir sahaya yayılan gemici ve tüccar Akalar, Ege ve Akdeniz memleketleri ile ticari ilişkilerde bulunmuş ve Girit uygarlığının kuvvetli etkisi altında kalmıştır.⁴¹¹ Bozcaada, Rodos ve Midilli adalarında koloniler kuran Akalar, daha sonra Anadolu kıyılarına ayak basmışlardır. Hitit Devleti'nin siyasi olarak en kudretli dönemlerini yaşadığı sırada, Anadolu kentleri ile yalnızca ticari faaliyetlerde bulunan ve bunlarla yetinmeyi tercih eden bu kavim, Hitit Devleti'nin iyice zayıflayıp eski gücünü kaybettiği dönemlerinde ise özellikle Batı Anadolu kıyı kentleri üzerinde siyasi etkinlikler kurmaya çalışmıştır.⁴¹²

IV.Tuthalya'nın iktidarı zamanında, Hitit Devleti'nin yer yer parçalanmaya başladığı ve vasal kavimlerin birçoğunun isyan hareketinde bulunarak devleti zor duruma soktukları görülmektedir. Devletin siyasal anlamda zayıflık belirtileri gösterdiği bu dönemde Asur Devleti güçlenerek, kendisini Hititler'e "büyük devlet" olarak kabul ettirmiştir. İşte bu ortamda Anadolu kıyılarının güvenliği kaybolmuş ve Akdeniz'de korsanlar türemiştir. Böylece savaşçı bir kavim olmayan, geçimini denizden karşılayan Akalar için bu durum son derece kötü sonuçlara sebebiyet vermiştir.

Yunanistan'ın coğrafi konumu göz önüne alındığında, son derece engebeli ve tarım alanları bakımından oldukça yetersiz ve fakirdi. Böyle bir durumda Akalar'ın Akdeniz sularında güvenlik gerekçesiyle yürütemedikleri ticari faaliyetlerini Karadeniz'e kaydırmaları son derece akılcı görünüyordu. Karadeniz kıyılarını ele geçirmek için, öncelikle Çanakkale Boğazı'nı geçmeleri gerektiğinin farkındaydılar. Ancak bu boğaz, Troyalılar'ın hakimiyeti altında idi. Akalar'ın, yeni çıkış yolu elde edebilmeleri için ilk iş olarak Troyalıları buradan atmaları gerekiyordu. İşte Troya savaşlarının gerçek nedeni budur. Ancak büyük destan şairi Homeros, İlyada adlı destanında bu savaşın çıkış nedeninin bir kadın kaçırma meselesi olduğunu belirtmektedir.⁴¹³

⁴¹¹ A.M.Mansel, a.g.e. s.89. ; Memiş, a.g.e. s.95-96. ;

⁴¹² Memiş, a.g.e. s.96.

⁴¹³ E. Memiş, Troya ve Troyalılar, Altınpost Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012, s.114.; E. Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s. 96-97.

Prof.Dr.Ekrem Memiş, Doğu ve Batı dünyalarını ilk kez karşı karşıya getiren bu savaşı eskiçağın I.Dünya Savaşı olarak kabul etmektedir. Çünkü bu savaşta hem Akalar'ın hem de Troyalılar'ın pek çok müttefiki vardı. İlyada II'deki Gemiler Kataloğunda her birliğin liderlerini, yerleşim yerlerini ve Aka müttefiklerinin kaçır gemi ile savaşa katıldıkları anlatılmaktadır.⁴¹⁴

İlyada II'de Akalar'ın ve Troyalılar'ın müttefikleri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Buna göre; Akalar Troya Savaşı'na yaklaşık olarak 1200 gemiden oluşan büyük bir filo ile iştirak etmişlerdir. Destanda en güçlü figürlerden biri olan Mykenai kralı Agememnon'dur. Çünkü o, siyasi anlamda önemli bir komutan olup, birçok adanın ve Argos'un kralı olarak anılmaktadır. Mykenai kralı Agememnon bu savaşa 100 gemi ile katılmış ve Arkadyalılara da ödünç olarak 60 gemi vermiştir. Bu gemi sayısı onun gücünün bir göstergesidir. Halbuki karısı kaçırılan Sparta kralı Menelaos, bu savaşa yalnızca 60 gemi ile iştirak etmiştir. Bu da bizlere şunu gösteriyor ki, her açıdan güçlü bir kişiliğe sahip olan Agememnon, tıpkı Yunan mitolojisinde tanrılar tanrısı unvanına sahip Zeus gibi, o da krallar kralı olarak anılmaktadır.⁴¹⁵

Diğer taraftan Troya müttefikleri arasında Yunanistan'dan gelen herhangi bir müttefik bulunmamaktadır. Troya müttefikleri; Propontis (Marmara) ve Troad'dan (Çanakkale yöresi), Miletos ve Likya'ya kadar uzanan Batı Anadolu Bölgesi'ni kapsamaktadır.⁴¹⁶

Savaşın nasıl yapıldığı veya nasıl bir gelişme gösterdiği yine Homeros'un İlyada adlı eserinde anlatılmaktadır. Yaklaşık 10 yıl kadar devam etmiş olan Troya savaşlarından galip ayrılan taraf Akalar olmuştur. Arkeolojik buluntulara göre, bu savaşlar M.Ö.1240-1230 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁴¹⁷ Fakat Akalar, Troya Savaşı'nı kazansalar bile amaçlarını tam manasıyla gerçekleştirememişlerdir. Çünkü Ege ve Akdeniz adalarında oturan bazı kavimler, Önyasya ve Ege dünyasını alt üst eden yeni ve bir o kadar büyük olan bir göç hareketini başlatmışlardır. Modern tarihçiler tarafından "Ege Göçleri" ya da "*Deniz Kavimleri Göçü*" adıyla anılan bu göç hareketi, M.Ö.2. binyılın güçlü devletleri

⁴¹⁴ Memiş, a.g.e. s.97.

⁴¹⁵ Memiş, a.g.e. s.97.

⁴¹⁶ M.A. Kaya, "Troya ve Troya Savaşı: Efsane ve Tarih", Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi, 2017, sayı:1 s.7.

⁴¹⁷ Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.98; E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.138.

Hitit İmparatorluğu başta olmak üzere, Mitanniler ve III.Babil'i (Kaslar) tarih sahnesinden silmiş, Mısır Devleti'ne ise zor anlar yaşatmıştır.⁴¹⁸

Mısır kaynaklarının aktarmış olduğu bilgilere göre, Akalar kendilerini birdenbire bu göç hareketinin içinde bulmuşlardır. Daha sonraları Akalar Yunanistan'a döndüklerinde, yurtlarının Dorlar tarafından istila edildiğine şahit olmuşlardır. Bütün kaynaklarını önce 10 yıl süren Troya savaşlarında harcayıp ardından da Ege Göçleri ile yorgun düşen Akalar artık memleketlerini Dor hâkimiyetinden kurtaracak enerjiyi kendilerinde bulamamıştır. Bu yüzden, Akaların bir kısmı mücadele etmeden Dor egemenliğini kabul ederken, bir kısmı da Ege adalarına ve Anadolu kıyılarına göç etmiş ve Batı Anadolu'da kurulan İyon medeniyetine katkıda bulunmuştur.⁴¹⁹

Hitit İmparatorluğu M.Ö.1200 yılına kadar Anadolu'nun neredeyse büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Ancak Ege Göçleri ile devlet yıkılınca, onlardan kalan siyasi boşluğu birçok devletin doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Bunlar arasında Frigler ve Urartular en güçlü olanlarıdır.⁴²⁰ İlerleyen zamanlarda Frig devletini Kimmerler, Urartuları ise Asurlular tarih sahnesinden silmişlerdir. Onlardan kalan siyasi boşluğu da başka devletler doldurmuştur. M.Ö.6. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'nun batısı Lidya Devleti'nin egemenliği altındayken, kalan diğer kısımları ise, Asur'un elindeydi. Fakat Asur Devleti'nin yıkılmasından sonra, onlara ait topraklar önce Medler'in sonra da Perslerin eline geçmiştir. Ancak Persler zamanla elindeki topraklarla yetinmemiş hem Anadolu hem de Yunanistan'ın tamamını kendi topraklarına katma düşüncesi ile istila hareketlerine başlamıştır. İşte bu yüzden, Doğu ve Batı dünyaları Troya savaşından sonra, ikinci defa karşı karşıya gelmek zorunda kalmışlardır.⁴²¹

Büyük Kyros ile güç kazanan Persler imparatorluğu, M.Ö.546 yılında Lidya kralı Kroisos'u 16 yıllık saltanatın sonunda başkent Sardes'te kuşatıp, Lidya Krallığı'nı yıkınca, bütün Anadolu toprakları Persler'in hakimiyeti altına girdi.⁴²² Daha önceleri Lidya Devletine bağlı olan ve ona vergi veren İyonya'daki şehir devletletleri, artık Persler'in bölgeyi kuşatmasıyla birlikte, onlara bağlı kalıp, vergi vermeye başladı.

⁴¹⁸ Memiş, a.g.e. s.95. ; M.A.Kaya, a.g.e. s.148-150. ; A.M.Mansel, s.93.

⁴¹⁹ Memiş, a.g.e. 98.

⁴²⁰ Memiş, a.g.e. s.98-99.

⁴²¹ Memiş, a.g.e. s.99.

⁴²² Eray Karaketir, Persler Anadolu'da: Büyük Kyros'un Lydia Seferi ve Sonuçları, UTAD, 2018, sayı:1, s.8.

Ancak zamanla Persler, İyonya şehirlerinin ödediği vergiyi artırıncı bu durum İyonya şehir devletlerini zora soktu.

Boğazların kontrolü de Persler'in eline geçince İyonyalılar için artık zor bir süreç başlıyordu. Çünkü onların Karadeniz Bölgesi'nde yeni kolonilere kurma ve İyonya'da tarım alanlarını genişletme gibi bir imkanları yoktu. Böylece bunlar M.Ö.6.yüzyılın sonlarında İyonya'da büyük bir hareketliliğe sebep oldu. Miletos tiranı "Aristagoras" Pers hakimiyetine duyulan hoşnutsuzluktan faydalanarak M.Ö.500 yılında ayaklanmayı başlatmış ve İyonyalılar'ın kurtarıcısı olmuştur.⁴²³

Miletos'un ayaklanması hızlı bir şekilde yayılmaya başlayınca kentlerin başında bulunan tiranlara karşı harekete geçilerek, bağımsızlıklarını kazanmışlardır. İyonyalılar verdikleri mücadeleyi uzun süre destek almadan yürütemeyeceklerini anlayınca Yunan şehir devletlerinden yardım istediler. Yunan şehir devletleri Atina ve Eretria'dan gelen birliklerle İyon kuvvetleri desteklenmiştir. Sparta o sıralar içerde ve dışarda ayaklanmalarla mücadele ettiği için, İyonyalılara yardım edememiştir. İyonya ayaklanması ulusal bir nitelik taşımaktan oldukça uzaktadır. Çünkü Persler, Yunanistan'a savaş ilan etmeselerdi, bu ayaklanma, Yunan tarihi için sıradan bir ayaklanma olarak kalacaktı.⁴²⁴

Ayaklanmalar geniş bir sahaya yayılınca Persler isyanın bastırılması için on yıl boyunca yapmış oldukları hazırlıktan sonra, oluşturdukları büyük bir ordu ile harekete geçtiler. Heredotos'un aktardıklarına göre; MÖ.490-479 yılları arasında hem Pers kuvvetleri hem de Yunan kuvvetleri karada ve denizde birçok kez çarpışmışlardır. Yunanistan'ın önemli kuvvetlerinden Sparta ve Atina'nın İyonya şehir devletlerine gönderdiği kurtarıcı birliklerle, Persler'in bu savaşta başarı sağlamaları imkânsız hale gelmiştir. Artık Yunan kent devletleri isyan yangınına kısa süre içerisinde söndürmeyi başarak, büyük bir zaferle hedeflerine ulaşmışlardır. Böylece Troya Savaşlarında olduğu gibi, Pers-Yunan savaşlarında da Doğu ve Batı dünyaları bir kez daha karşı karşıya gelmiş ve savaşı yine Batı dünyası kazanmıştır.⁴²⁵

⁴²³ Memiş, a.g.e. s.99.

⁴²⁴ A.M.Mansel, a.g.e. s.280.

⁴²⁵ A.M.Mansel, a.g.e. s.290-292. ; Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.100. ; Herodotos, VI. 94-119, s.484-496.

Yunanistan'ı istila etme fikriyle yanıp tutuşan Persler, savaşı kaybetmelerine rağmen bu düşünceden vazgeçmemişler ve bu defa da Yunanistan'ın en önemli iki süper gücü olan Sparta ve Atina'nın arasına nifak tohumları ekerek bu iki şehir devletini birbirine düşürmeyi başarmışlardır. Sparta ve Atina kent devletleri ve onları destekleyen müttefikleri, MÖ.431-404 yılları arasında Peloponez savaşlarında yaklaşık yirmi yedi yıl boyunca birbirlerini hem ekonomik hem de insan kaynakları açısından tüketmişlerdir. vermişlerdi. Peloponez savaşlarıyla Persler, Yunanistan'ın iç işlerine karışma fırsatını buldular. MÖ.386 yılında Yunan kent devletleri ve Pers kralı arasında yapılan “*Antialkidas Barışı*” ya da “**Kral Barışı**” adıyla anılan barış antlaşmasıyla, Anadolu'da Yunan kültürü etkisinde bulunan ve Yunanca konuşan tüm kentler Persler'in egemenliği altında kalmıştır.⁴²⁶ Ancak Persler'in bu egemenliği kısa sürmüştür. Çünkü Makedonya kralı Büyük İskender'in ortaya çıkmasıyla Pers hakimiyeti son bulacaktır. Babası II.Filip'in ölmesiyle MÖ.336'da henüz genç bir delikanlı iken iktidara gelen İskender,,on üç yıl süren saltanatında Yunan birliğini temin etmiş ve Yunan kültürünün geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır.⁴²⁷ İskender Doğu'ya gerçekleştirdiği seferle Pers İmparatorluğu'nu tarihten silmiştir. Bu seferler sonunda Doğu ile Batı kültürlerinin teması sonucunda yeni bir kültür doğmuştur. Buna “*Helenizm*” adı verilmektedir. MÖ.330-30 yılları arasında tarihlenen bu üç yüz yıllık dönemin sonunu getiren ise Romalılar olmuştur.⁴²⁸

Ege ve Yunan dünyasının siyasi tarihine yönelik bilgileri aktardıktan sonra şimdi de Eski Yunan'da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çekişmesine değineceğiz.

3.1.1.1. Eski Yunan'da Cinsiyet Ayrımı ve Kadın-Erkek Çekişmesi

İnsanoğlunun ortaya çıktığı ilk andan itibaren, toplum yapısı içerisinde içerisinde yerini ve değerini koruyan en küçük birim hiç şüphesiz aile olmuştur. İlkel Yunan toplumunda aile içerisindeki fertlere büyük saygı gösterildiği bilinmektedir. Ancak aile fertleri arasında en değerli olan kadındı. Çünkü o dönemlerde erkek avcılıkla meşgul olurken, kadın sadece evde çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile kalmıyor, aynı zamanda şifalı otları topluyor, yabanıl hayvanları insanlara alıştırıyor ve ailenin değerli

⁴²⁶ Tekin, a.g.e. s.125.

⁴²⁷ A.M.Mansel, a.g.e. s.451. ; Memiş, a.g.e. s.101.

⁴²⁸ Tekin, a.g.e. s.125. ; Memiş, a.g.e. s.101.

mallarını koruyordu. Böylece bütün ağır yükü omuzlayan kadın, doğal yaşamla kenetlenmiş olduğundan dolayı, doğaya dair işk keşifleri elinde bulundurmaktaydı. Bu nedenle kadın, erkek ile mukayese edildiğinde daha üstün bir konuma sahipti. Öyle ki bu topluluklarda baskın olan kadın olmalı ki, akrabalık bağları da bu sebeple kadın soyu dikkate alarak hesaplanmaktaydı. Özellikle Egeliler, Pelasglar, Lydialılar anaerki düzen ve gelenekler korunarak devam etmekteydi. İlerleyen zamanlarda meydana gelen gelişmelerle kadının tarihsel serüven içerisindeki yeri değişmiş ve yenilgiler ortaya çıkmıştır. Gerçekten insanlar bakırı bularak, bunu kalayla karıştırıp, ilk kez tunçtan yapılmış silahları ortaya çıkarmışlardır. Daha sonraları ise, demirin keşfedilmesiyle ondan da yeni silahlar yapmışlardır. Nitekim bu gelişmeler sonucunda, kadının toplumdaki üstünlüğü yavaş yavaş yıkılarak erkeği ön plana çıkarmıştır. Belki de bu sürecin kadın açısından tek önemli tarafı, tek eşlilik uygulamasının ortaya çıkmasıdır. Evliliklerin tek eşliliğe dayandırılmasındaki neden ise; savaşçı erkeğin, kadının sadakati ve sevgisiyle kendisine çocuklar vererek soyun devamlılığını sağlamaktır. Böylece Eski Yunan’da tek eşli evlilikler de, meşru eş bir döllenme aracı olarak kabul edilirken, diğer kadınlar ise, haz aygıtı olarak görülmüştür.⁴²⁹

Yunan toplumunda oikos anlayışı , karı-koca ve çocuklardan oluşmaktaydı. Oikos da üç nesil bir arada yaşamaktadır. Aile fertleri üzerinde tüm otorite ve yetkiye sahip olan bütün Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi eril güçtedir. Eril gücün kendi lehine inşa ettiği rollerle, cinsler arasında bir ayrım ortaya çıkmış ve kadın toplumdan dışlanarak, bir cinsel tatmin aracı olarak kullanılmıştır.⁴³⁰

Adem ile Havva hadisesinden itibaren, kadın erkek soyu için bir tehlike arz ettiğinden bütün kötülükleri kişiliğinde barındırmaktadır. Erkek egemen bir toplum olan Eski Yunanda da bu düşünce hâkimdir. Bu toplumun öncü düşünürlerinden Hesiodos, kadın için şu sözleri sarfetmektedir:

“Takıp takıştırıp kışını sallayıp

Aklını çelmesin kadının biri.

Gözü ambarındadır diller dökerken sana,

⁴²⁹ Aylin Durmuş, a.g.t. s.93-94

⁴³⁰ Defne Yılmazcan, “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2020, Cilt:8, Sayı.2. s.278.

Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.”⁴³¹

Doğrusu Hesiodos’un yapmış olduğu genellemeye şaşırılmamak elde değildir. Bu sözler, Yunan toplumunda kadının öteki olarak konumlandırılmasının bir delilidir.

Yunan toplumunda ailenin en önemli görevlerinden biri çocuklarının bakımı ve eğitimi idi. Atina’da erkek ve kız çocuklar doğduktan aile reisi olan baba, çocuğun büyütülüp büyütülmemesi konusunda söz hakkına sahipti. Yani baba çocuğu istemezse, doğum gerçekleşikten birkaç gün sonra çocuğu terk edebilirdi. Çocuğun kabul edilmemesindeki sebepler; hastalıklı, özürlü, kız-erkek çocuk arasında yapılan ayrımlar ve maddi imkansızlıklardan dolayı çocuğa bakacak güfte olmamak. Atina’da doğumdan sonra bebeklerin cinsiyetlerini belirten simgeler kapılara asılmaktaydı. Erkekler zeytinden bir çelenk, kıza ise yünden süslemeler yapıp asılmaktadır.⁴³²

Çocuk altı yaşına gelene kadar tüm bakımıyla annesi ve hizmetçiler ilgilenmektedir. Baba bu dönemde çocukların bakımlarıyla ilgilenmezdi.⁴³³ Yunan toplumunda eğitim ile ilgili konularda erkek çocuklar daha ayrıcalıklı olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların hangi okula gideceği ve hatta alacağı dersler bile baba karar vermekteydi. Bu süreçte annenin karar verme yetkisi bulunmamaktadır. Yunanistan’ın önemli şehir devletlerinden olan Atina’da, erkek çocuklar özenle yetiştirilip, iyi eğitim alırken cinsiyet ayrımının verdiği eşitsizliklerden dolayı kız çocukları ikinci plana atılmıştır.⁴³⁴ Fakat Yunan dünyasının bir diğer toplumu olan Sparta’da ise, Atina’nın aksine kadınlar da tıpkı erkekler gibi, iyi okuma-yazma öğrenerek, gelişimlerine katkı sağlayacak eğitimler ve uygulamalarda yer almışlardır.⁴³⁵

Ailenin mirası söz konusu olduğunda erkekler soyun devamını sağlayacak bireyler olarak görüldüğünden, mirasın tek varisi olmuştur. Eğer Atinalı anne ve babanın evliliğinden bir erkek çocuk dünyaya gelmediyse, aile reisi olan baba, başka bir kadının erkek çocuğunu mirasçı olarak evlat edinebilmekteydi. Bu durum Atina’da kız çocuklarıyla erkek çocuklar arasında eşitlikçi bir yaklaşım uygulanmadığını, aile mirası

⁴³¹ Hesiodos, İşler ve Günler, 370-375.

⁴³² E.Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.102. ; H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.63.

⁴³³ E.Memiş, a.g.e. s.102.

⁴³⁴ H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.72. ; Ayşe Gül Akalın, Akalın, “Eskiçağda Grek Kadının Toplumsal Yaşantısı”, Tarih Araştırmaları Dergisi,2003, Cilt:22, Sayı:33. s.27.

⁴³⁵ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e.s.72.

konusunda kızların hak sahibi olarak pay almadıklarını göstermektedir.⁴³⁶ Sparta toplumunda ise, kadın bir vatandaş olarak kabul görülmüş ve ona mülk hakkı tanınmıştır.⁴³⁷

Eski Yunan dünyasının felsefi düşünürlerinden Aristoteles, evlilikler için uygun yaş ortalamasının aşağı yukarı kızlar için on sekiz, erkekler için otuz yedi olduğunu söylemektedir. Zira çok genç yaşta kadın ve erkeğin birleşmesinin, çocuk yapma açısından iyi olmadığını da savunmaktadır. Hayvanlarda çok erken dönemlerde gerçekleşen birleşme sonucunda ürünlerin genellikle kusurlu olduğunu ve bu gibi durumlarda yavruların dişi ve ufak tefek olduğunu söylemektedir. İşte bu sebeple aynı sonuçların insanlar içinde geçerli olacağını düşünür.⁴³⁸

Öte yandan Yunan ozan Hesiodos ise bu konu hakkında şöyle demektedir: *“Erkek otuzundan ne az olmalıdır ne de çok. Kadın ise, evleneceği tarihten dört yıl önce ergenliğe erişmiş olmalıdır.”*⁴³⁹

Diğer taraftan MÖ. 451 yılında Epigami yasasına göre; Atina’da evlilikler hukuken yalnızca Atina vatandaşı olanlar arasında gerçekleşmekteydi. Bu şartlara uygun olan çiftler, evlilikten önce “engeysis” adında bir antlaşma yaparlardı.⁴⁴⁰ Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Atinalı kadınlar, “Kyrios” denilen baba veya erkek kardeşinin himayesi altındaydı ve onlar kadınların evlenmesinde söz sahibi idi. Çoğu zaman erkekler, kadının kiminle evleneceği konusunda onlara seçme hakkı tanımamış, on beş yaşından itibaren kızları erken yaşta evlendirmişlerdir.⁴⁴¹

Şimdi de Roma tarihi hakkında kısa bilgiler aktardıktan sonra, Roma’da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek konusuna temas edeceğiz.

3.2. Eski Roma’nın Siyasi Tarihi

İtalya, Akdeniz’e doğru uzanan bir yarımada olup, batı taraftan Sicilya yoluyla Afrika’ya diğer taraftan ise Kuzey veyahut Yukarı İtalya ve Alp geçitleri yoluyla Orta Avrupa’ya bağlıdır. Akdeniz dünyasının tam merkezinde yer alan İtalya yarımadası,

⁴³⁶ H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.63-64.

⁴³⁷ H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.74.

⁴³⁸ A.Durmuş, a.g.t. s.99.

⁴³⁹ Hesiodos, İşler ve Günler, 695-700.

⁴⁴⁰ E.Memiş, a.g.e. s.103. ; Ayşegül Akalın, a.g.m. s.29.

⁴⁴¹ H.Palaz Erdemir, a.g.e. s.65. ; Ayşegül Akalın, a.g.m. s.27-29.

mevcut jeopolitik konumdan dolayı önemli ölçekte pek çok kavmin istila hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kavimler içersinde özellikle Etrüksler'in yeri çok ayrıdır. Çünkü adı geçen kavim, MÖ.8. ve 6. yüzyıllar arasında İtalya'da yaşamış olup, burada ilk büyük medeniyeti ve kent devletlerini kurmuştur.⁴⁴²

Etrüsk sınırında bir şehir olan Roma, sadece İtalya için değil aynı zamanda dünya tarihinin ve medeniyetinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. MÖ.509-508 yılları arasında tek başına bütün yetkiye sahip olan kral yerini consul'e bırakmış ve böylece Roma'da Cumhuriyet idaresinin şekillendiği bir dönem olmuştur.⁴⁴³

Cumhuriyet idaresi ilk zamanlarında oldukça tempolu ve karışık dönemlerden geçmiştir. Bir taraftan iç karışıklık ile başa çıkmaya çalışırken diğer taraftan komşu kavimlerin saldırılarına karşı mücadele ederek iyice sarsılmıştır. Fakat MÖ.3.Binyılın ilk yarısında "Samnit Harpleri" ve Epirus kralı Pirrhos'un seferinden sonra artık tüm İtalya'ya hakim olmuştur.⁴⁴⁴

MÖ.3.yüzyılınortalarına doğru ekonomik ve siyasi çıkarlar Roma'yı, Batı Akdeniz'in en büyük deniz kuvvetlerinden olan Kartacalılar ile savaş yapmaya sevk etmiş ve bu iki güç arasında uzun yıllar amansız mücadeleler devam etmiştir. Bunun sonucunda Kartaca'nın yıkılmasıyla Batı Akdeniz üzerinde tüm hakimiyet hakkı Romalılar'ın eline geçmiştir.⁴⁴⁵

Roma MÖ.2.Binyıldan itibaren, Doğu Akdeniz bölgesine yoğunlaşarak, burada Helenizm devletlerine karşı başlangıçta koruma fakat daha sonraları fetih politikası güderek, MÖ.2. ve 1. yüzyıllarda Makedonya, Yunanistan, Anadolu'nun büyük bir kısmı, Suriye ve Mısır'ı ele geçirmiştir. Fakat MÖ.130-30 yılları arasında Roma'da birtakım karışıklıkların yaşandığı bir buhran dönemi olmuştur. Bu dönemde Roma toplumunda ve yönetiminde büyük bir reform hareketine öncülük eden Julius Caesar, Cumhuriyet idaresi yerine mutlak bir rejim kurmuş olmasına rağmen, devlet içinde bulunduğu bu buhranlı dönemi tam olarak atlatamamıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴² E.Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.106. ; O.Tekin, a.g.e. s.183-184.

⁴⁴³ E.Memiş, a.g.e. s.107. ; O.Tekin, a.g.e. s.187. ; Eşref Küçük, "Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt.7. S.1. , 2017, s.201.

⁴⁴⁴ E.Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, s.277. ; E.Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.107.

⁴⁴⁵ O.Tekin, a.g.e. s.200-201. ; E.Memiş, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, s.107.

⁴⁴⁶ E.Memiş, a.g.e. s.107.

Ancak MÖ.27- MS.14. yıllarında Augustus, İmparatorluk rejimini kurmasıyla birlikte uzun yıllardır çatışmalar ile sarsılmış olan Roma'ya bir can suyu vermiş ve iki yıllık bir barış dönemi başlamıştır. Bu döneme aynı zamanda “*Pax Romana*”da denilmektedir.⁴⁴⁷

MÖ.2.yüzyılda en geniş sınırlara ulaşan Roma İmparatorluğu, MÖ.3.yüzyıldan itibaren giderek gerilemeye başlamış, 4.asırda ise, Diocletianus ve Konstantinus reformlarından sonra devlet teşkilatı ikiye bölünmüştür.⁴⁴⁸ Bazı iç karışıklılara maruz kalan imparatorluk, 4.yüzyılın sonlarında “Doğu Roma” ve “Batı Roma” olmak üzere iki koldan yönetilmiştir. Batı Roma İmparatorluğu, Germenler’in tehditi yüzünden MS.476 yılında yıkılmışken, Doğu Roma İmparatorluğu ise, Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethetmesiyle birlikte tarih sahnesinden silinmiştir.⁴⁴⁹

Roma tarihi hakkında verdiğimiz kısa ve genel bilgilerden sonra şimdi de esas konumuz olan Roma’da cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çekişmesi konusuna temas etmeye çalışalım.

3.2.1. Eski Roma’da Kadın-Erkek Çekişmesi ve Aile Hukuku

Roma’da kadın-erkek ilişkisini ele alırken onların sosyal ve siyasal yaşantı içerisinde ilintilerini ele alarak aktarmaya çalışacağız.

Roma ailesinin en önemli özelliklerinden biri de şüphesiz baba soylu olması idi. Pater familias (baba) aile üyeleri üzerinde mutlak bir hakimiyete sahipti.⁴⁵⁰ Baba, isterse karısını veya oğlunu köle satabilirdi. Bütün aile fertlerinin kaderi babanın elinde olduğundan o hayatta olduğu süre zarfında en yüksek memurlukta olan oğlunun kazanmış olduğu tüm mal ve mülkünü sahiplenebilir ve ona hiçbir servet bırakmama hakkına da sahiptir. Ayrıca babaya reşit olmuş evladını öldürme yetkisinin verildiği gibi bu gibi durumlarda devletin hiçbir yaptırım uygulamadığı da anlaşılmaktadır.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ E.Memiş, a.g.e. s.107. ; O.Tekin, a.g.e. s.220-222.

⁴⁴⁸ E.Memiş a.g.e. s.107.

⁴⁴⁹ E.Memiş, a.g.e. s.108. ; O.Tekin, a.g.e. s.306-307.

⁴⁵⁰ E.Memiş, a.g.e. s.109. ; Derya Çığır Dikyol- Evren Şar İşbilen,” Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Mart 2018, Sayı:37, s.470. ;Sevgi Kayak, “Roma Hukukunda Aile Kurumu”, Hacettepe HFD, C.8, S.2, 2018, s.255.

⁴⁵¹ E.Memiş, a.g.e. s.109; Horst Blanck, Eski Yunan ve Roma’da Yaşam, (çev: İslam Tanrıcut), Arion Yayınları, İstanbul 1991, s.109.

Yasal bir evlilikte uygulanması gereken şartlardan biri, evlenecek kişilerin bedensel olarak yeterli olgunluğa erişmiş olmasıydı. İşte bu yüzden dönemin şartları ve ortalama ömrün bugünkünden kısa olmasından dolayı erkek çocuklar 14 yaşında, kız çocuklar ise 12 yaşlarında evlenmeleri gerekli görülmüştür. İkinci şart ise, evlenecek kişilerin baba tarafından herhangi bir akrababalık bağlarının bulunmaması gerekiyordu. Şayet babanın sorumluluğu altındaysalar, onun rızasının alınması gerekirdi. Fakat şunu diyebiliriz ki, ortalama olarak evlilik yaşı, kızlar da 16 ile 20 arasında iken, erkekler de 27-30 arasındadır. Tam geçerliliği olan evlilikler ancak her iki tarafın Roma vatandaşı olmasıyla mümkündü. Eğer taraflardan biri Roma'nın değil de, Roma ile aralarında “*Conubium Anlaşması*” olan ve başka bir topluluğun vatandaşlığına sahip olan kişiler evlenme bakımından hak ehliyetini elde ederler.⁴⁵²

Eski Roma’da evlenen kadın, eşinin veya onun Pater familias (babasının) himayesi altına girmek istememesi durumunda, eşinin ailesi dışında kalmakta ve böylece ne çocukları ile ne de kocasıyla arasında herhangi bir hukuki anlamda bir ilişki bulunamazdı. Bu olay özellikle miras hukuku açısından oldukça önemliydi. Kadının “*manus evliliği*”⁴⁵³ yapmasında yegane sebep buydu.⁴⁵⁴

Ayrıca manus evliliğinin yapılma sebeplerinden biri de, çoğu toplumda olduğu gibi Eski Roma’da da çocuk üzerinde hâkimiyet kurabilmenin ancak anne üzerinde hâkimiyet kurma fikriyle mümkün olacağını sanılmasıydı. Bu yüzden meşru çocuklar edinmenin tek yolu manus evliliğidir.⁴⁵⁵

Roma’da 12 Levha Kanunları’nda (MÖ.451-449) manus evliliği hakkında bilgiler verilmektedir. Kadının kendi anne ve babasının otoritesi altından çıkıp, eşinin ailesine geçiş ve onun himayesi altında kalmaktan bahsedilmektedir. Ancak 12 Levha Kanunları manus dışı gerçekleşen evlilikleri de konu edinmektedir. Buradan şunu çıkarabiliriz ki, Roma’da evlilikler yalnızca manusa dayanmamaktadır. Manus dışı evlilikler de, erkek

⁴⁵² Horst Blanck, a.g.e. s.110.

⁴⁵³ Kadının kocasının ailesine dahil olması yani kocasının yasal kontrolü arasına dahil olmasına denilmektedir. Detaylı Bilgi için bkz: Bahattin Aras, “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”, Selçuk Üniversitesi HFD, Cilt.18, S.2, 2010, s.221.

⁴⁵⁴ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e. s.97. ; Ekrem Memiş, a.g.e. s.111. ; Bahattin Aras, a.g.m. s.220-221.

⁴⁵⁵ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e. s.97.

kadın üzerinde kendini güvende hissetmezdi. Çünkü kızın babası istediği takdirde kızını erkek tarafından alabilme hakkına sahipti.⁴⁵⁶

Eski Roma’da evlilikler tek eşliydi. Roma’da evlilikler de gönüllülük esastı. Evlilik, evlenme niyeti ile birleştirilir ve öyle gerçekleşirdi. Eğer bu niyet yoksa evlilik meydana gelmezdi. Bir kimse, ikinci defa evlenmek isterse, ilk evliliğini devam ettirme niyetini doğrudan kaybettiğinden dolayı ilk evlilik sona ermiş olur.⁴⁵⁷

Romalılarda düğün tıpkı Yunan toplumlarında olduğu gibi, belli başlı dini ve ailevi seremoniye dayanmaktaydı. Nişan aşamasında, erkek kıza bir yüzük hediye eder ve kız bu yüzüğü sol elinin dördüncü parmağına takardı. Evlenecek olan kadın, düğün gününe kadar kullanmış olduğu tüm giysilerini bırakır ve oyuncukları ile birlikte bunları ateş tanrıçası Vesta’ya adardı. Geline herakles düğümü ile pamuktan bir uzun bir tunik ve bu tuniğin üzerine de sarı-kırmızı bir palla giydirilirdi. Gelin saçları bir mızrak ucuyla altı uzun örgüye ayrılır, pamuk ipliği ile sarılır ve bir başlık biçiminde tepede düzgün bir şekilde tutturulur. Daha sonra gelin, bunun üzerine kırmızı bir duvak takardı. Bunların hepsini gelin aynı zamanda düğün gününde de giymektedir. Düğün günü sabahın erken saatlerinde gelin ailesinin evinde tanrıların bu konuda görüşlerinin öğrenilmesi için kurban sunulur ve hayvanın iç organlarına bakılır. Akabinde yazılı evlilik antlaşması düzenlenir, gelin-damat ve gelinin refakatçisi olan kişi ve ayrıca ilk evliliğinde bulunması gereken yaşlı bir kadın huzurunda birbirlerine sağ ellerini değdirirlerdi. Bu durum lahitler üzerinde genellikle tasvir edilmeye çalışılmıştır. Düğün yemeğinden sonra gelin ve onun anne-babası, yaşayan üç erkek çocuk tarafından meşale ışığında ve “thalassio” bağrıışları eşliğinde şiirler okuyarak, erkek tarafının evine götürülürdü. Gelin, eve geldiğinde kapının direklerine yağ sürer, yünden kalın örgülerle sarınırdı. Ardından kapı eşiği üzerinde havaya kaldırılırdı. Atriumda koca, karısına sembolik olarak su ve ateş vererek onu ailenin üyeliğine dahil etmiş olurdu. Evliliğin ilk gecesini izleyen günde, kurbanlar kesilmekte, akrabalar ve tanıdıklardan oluşan çevreye yemekler verilmekteydi. Ancak bütün bu ifade ettiğimiz şeyler, evliliğin kabul edilmesi için yapılan şartlar değildi elbet. Eğer gelin dul ve boşanmış ise, bunlar yapılamazdı.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e. s.98. ; Horst Blanck, a.g.e. s.195. ; Ekrem Memiş, a.g.e. s.111.

⁴⁵⁷ Hatice Palaz Erdemir, a.g.e. s.98.

⁴⁵⁸ Horst Blanck, a.g.e. s.196-197.

Roma hukukunda boşanmalara sebep olan çeşitli nedenler vardır. Öncelikle çağımızda olduğu gibi Roma hukukunda da boşanmadan söz edebilmemiz için taraflar arasında kurulmuş bir evlilik bağının olması gerekirdi. Bu bağ ise yukarıda da değindiğimiz üzere, her şeyden önce eşlerin birlikte yaşamaları konusunda evlilik niyeti (*Affectio Maritalis*) bulunması gerekirdi. Aynı zamanda kadın ve erkeğin toplumda karı ve koca olarak kabul edilmesini ifade eden “*honor matrimonii (evlilik şerefi)*” Roma’da oldukça önemliydi. Eğer bu unsurlar dikkate alınmazsa, kadın ve erkeğin birlikte yaşaması evlilik olarak kabul edilmeyeceği için, ayrılıklarda da doğal olarak bir boşanma kabul edilmezdi.⁴⁵⁹

Roma hukukunda boşanma, taraflar arasındaki evlilik niyetinin son bulması ya da ortadan kalkması olarak tanımlanmaktadır. Eğer eşlerden biri evliliği bitirme düşüncesine sahipse ve buna ilişkin yaptırmış olduğu beyana “*Repudium*” adı verilmektedir.⁴⁶⁰

Daha önceden de değindiğimiz gibi, Roma’da farklı evlilik şekilleri mevcuttu. Bu sebeple nasıl ki evlilikler farklı şekiller de yapılıyorsa, boşanmalar içinde aynı şeyler söz konusudur. Bilindiği üzere, manussuz evliliklerde, kadın evlendikten sonra kocasının otoritesi altına girmeyip, kendi Pater familiasın hâkimiyeti altında olduğundan babası istediği zaman bu evliliği sona erdirebilir. Ancak evlilik bağı sona erdirilmiş olsa da, eşlerin fiilen ayrılması mümkün değildi.⁴⁶¹

Buna karşılık, eşlerin kendi istekleri doğrultusunda evlilik birliğini sonlandırdıkları da görülmektedir. Eşler boşanmak istediğinde beyanlarını açık ve net olarak, sözle veya davranışlarla bir elçi aracılığıyla karşı tarafa bildirmeleri de mümkündü.⁴⁶²

Boşanmalar, anlık bir tepki ve durum sonucunda kısa süreli bir terk etme/edilme değildi. Eğer böyle bir karar alındıysa ciddi bir tutum içinde olunması gerekirdi. Örneğin; bir kimse, üçüncü bir kişiyi boşanma iradesini beyan eden bir yazıyı eşine gönderttikten sonra pişman olur, ancak düşüncelerinin değişmesi sonucunda üçüncü kişiyi haberdar etme olanağı bulunmazsa, mektubun teslim edilmesi ile boşanmaz

⁴⁵⁹ Bahattin Aras, a.g.e. s.228. ; Fulya İlçin Gönenç, “Roma Hukukunda Boşanma Divortium”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi HFD, 2003, Cilt:VII, Sayı:1-2, s.646.

⁴⁶⁰ Fulya İlçin Gönenç, a.g.m. s.649. ; Bahattin Aras, a.g.e s.228.

⁴⁶¹ Bahattin Aras, a.g.m. s.231.

⁴⁶² Bahattin Aras, a.g.m. s.231.

gerçekleşmiş olmaz ve evlilik devam ederdi. Fakat kocanın karısından evin anahtarlarını geri vermesi konusunda sergilemiş olduğu davranışları, kocanın karısına “*mallarını götürebilsin*” veya “*malların sende kalabilir*” tarzındaki beyanları, boşanma iradesinin açıklanması anlamına geldiğinden çiftler boşanmış olur.⁴⁶³



⁴⁶³ Bahattin Aras, a.g.m. s.231-232.

SONUÇ

Eskiçağ toplumlarında cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çekişmesi üzerine aktardığımız ve üç ana başlık altında ele aldığımız çalışmamızdan anlaşılabacağı üzere, Âdem ve Havva'nın dünya sahnesine çıktıkları andan itibaren başlayan cinsiyet ayrımı ve kadın-erkek çatışması, bazı dönemlerde hafiflemekle beraber, tarih boyunca hep var olmuştur ve bundan sonra da bu tür cinsiyet ayrımı ve çatışmalarının yaşanacağına şüphe yoktur.

Bilindiği üzere, özellikle Eski Yakın Doğu coğrafyası en eski medeniyetlere sahne olan ve çevre coğrafyaları da ister istemez etkileyen bir konuma sahiptir. Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve İran gibi Eski Doğu memleketlerinde yaşanan en eski kültür Paleolitik ve Mezolitik çağ kültürleridir. Bu kültürlerin temsilcisi olan topluluklar henüz ziraatı keşfetmedikleri ve dolayısıyla yerleşik hayata geçemedikleri için, toplayıcılık ve avcılık yaparak gıdalarını temin etmiş ve mağaralarda konaklamışlardır. Toplayıcılık konusunda kadınların toplum içerisinde önemli bir rol oynadıkları görülür. Avcılık ise tam anlamıyla ailenin erkek üyelerinin ortaklaşarak ya da yardımlaşarak gerçekleştirdikleri bir eylemdir. Ancak avlanan hayvanların etlerinin parçalara ayrılması ve pişirilmesi, pişirilen ya da kurutulan etlerin ve kemiklerin muhafaza edilmesinde de yine kadınların devreye girmesi icabetmiştir.

Görülüyor ki, insanlık tarihinin en eski evreleri olarak kabul edilen Eski ve Orta Taş (Paleolitik ve Mezolitik) devirlerinde aile ve dolayısıyla toplum içerisinde kadının rolü oldukça önemlidir ve hatta bu dönem toplumlarında erkeğin bir adım geride kaldığı izlenimi uyanmaktadır. Söz konusu dönemlerde ve biraz sonra başlayacak olan Neolitik devrin hiç olmazsa ilk evrelerinde kadının yine ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Neolitik çağ toplumları doğurganlığın ve bereketin sembolü olarak gördükleri kadını, inanç sistemlerinin tam merkezine yerleştirmişler ve ona tapınmışlardır. Örneğin Eski Yakın Doğu'nun önemli merkezlerinden biri olan Anadolu'da Neolitik çağda yaygın bir Ana Tanrıça inancının mevcudiyeti, arkeolojik kazılar sonucunda ele geçirilen ve söz konusu tanrıçayı betimleyen heykel ve heykelciklerden de anlaşılmaktadır.

Fakat bir müddet sonra Neolitik devirde ziraatın keşfi ve yerleşik hayatın başlamasıyla birlikte kadının toplum içerisindeki rolü de ikinci plana düşecektir. Çünkü Neolitik devir toplumu, tüketici toplum aşamasından üretici toplum aşamasına

geçmiştir. Bu çağda tarlaların ekilip dikilmesi, yetişen ürünlerin toplanması, hayvanların ehlileştirilmesi ve çeşitli amaçlar için bunların kullanılması genellikle kuvvete dayalı faaliyetler olduğu için, toplumdaki egemenlik de ister istemez kuvvetli cinsi temsil eden erkeğin eline geçmiştir. İşte o andan itibaren, kadınlar, kaybettikleri önderlik rolünü tekrar ele geçirebilmek ve hiç olmazsa erkeklerle aynı haklara sahip olabilmek için bazen açıkça bazen de örtülü olarak büyük bir mücadele başlatmışlardır.

Çivi yazılı yasa metinleri başta olmak üzere, klasik müelliflerin eserleri ve kutsal kitaplardan anlaşıldığına göre kadın, hep ikinci plana itilmiş hep ötelenmiştir. Tevrat'ta bile Tanrı'nın "erkeğin canı sıkılmasın diye kadını yarattığı" özellikle vurgulanmaktadır. Çok tanrılı dinler sisteminde baştanrılar hep erkektir. Hititlerin baş tanrısı Teşup, Sümerlerin baştanrısı Enlil, Yunanların baştanrısı Zeus, Romalıların baştanrısı Jüpiter hep erkek tanrılardır. Keza Perslerin baştanrısı, Ahuramazda da yine erkektir. Demek ki Eskiçağ toplumlarının inanç sistemlerinde bile tanrıçaların geri plana itildikleri görülmektedir.

Homeros, Anadolu bir ozan olarak kadını yüceltirken, MÖ.7.yüzyılda yaşadığı kabul edilen Yunan ozanı Hesiodos ise gerek "Theogonia" gerekse "İşler ve Günler" adlı eserlerinde kadını kötülemekte ve onu insanoğlunun başına gelmiş en büyük ceza olarak nitelemektedir.

Eski Mezopotamya yasalarında da kadınlara reva görülen cezalar, erkeklere verilmemiştir. Yasa koyucuların erkek olmasının herhalde bunda önemli bir payı olsa gerektir. Miras hukukunda da yasalar hep erkeğin lehine olacak şekilde düzenlenmiştir.

Eski Mısır'da yasa maddeleri olmasa da uygulamada kadınların Mezopotamyalı kadına göre daha özgür olduğu anlaşılmaktadır.

Eski Anadolu kadını da belirli dönemlerde önemli haklara sahip olmuştur. Örneğin tarih öncesi devirlerde doğurganlığın ve bereketin sembolü olarak düşünüldüğü için Ana Tanrıça'ya tapınılmış ve kadının egemen olduğu anaerkil toplumlar ortaya çıkmıştır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da yerli Anadolu kadını erkekle eşit haklara sahip olmuştur. Bu çağdan sonra gelen Hititler döneminde de kadının erkeklerle aynı haklara sahip olduğu anlaşılır. Hitit kraliçelerinin Hitit kralları ile aynı haklara sahip olmaları, bu eşitliğin en güzel göstergesidir. Nitekim Hitit Devleti ile Mısır Devleti arasında

yapılan barış antlaşmasında bile Büyük Kral III.Hattuşili ile Büyük Kraliçe Puda-Hepa'nın mührü yanyana görünmektedir.

Eski İran'da da Persler sarayında kraliçelerin son derece etkili oldukları ve hatta saray kadınlarının Pers Büyük Kralını rahatlıkla etkileyebildikleri vesikalardan anlaşılmaktadır.

Ancak Eski Batı dünyasına baktığımızda gerek Yunanistan'da gerekse Roma'da erkeklerin ön planda oldukları kadınların ise genellikle geri planda kaldıkları müşahade edilmektedir. Gerçekten Eski Yunan dünyasında kadının değeri dokumacılıktaki hünere ile ölçülürken, Roma dünyasında da yasal evliliklerin genellikle çocuk sahibi olmak için yapıldığı, zevk almak için ise erkeklerin hafif kadınları tercih ettikleri ve onlarla vakit geçirmeyi yeğledikleri anlaşılmaktadır.

Aktarmaya çalıştığımız bütün bu bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz ki, tarihin en eski devirlerinden günümüze gelinceye kadar erkekle kadın arasında bazen üstü kapalı bazen de aşikar bir şekilde kutuplaşmalar ve çekişmeler olmuştur. Bu durum, başta kendi ülkemiz olmak üzere, pek çok ülkede devam etmektedir.



KAYNAKÇA

- AKALIN, Ayşe Gül, *Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı*, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2003.
- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Phoenix Yayınları, Ankara 2019.
- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları, Ankara 2017.
- ALBAYRAK, İrfan, *Kültepe’de Yeni Bir Vasiyetname*, Archivum Anatolicum, 2000.
- ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tubitak Yayını, Ankara 2020.
- ALP, Sedat, *Hitit Kanunları Hakkında*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5 (5), 1947.
- ARAS, Bahattin, *Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2010.
- Arşivi, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2020.
- BABİLA, Muhsin Haji Azeez, *Eski Mısır’da Kadın*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016.
- BALKAN, Kemal, *Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması*, T.T.K.Yayını, 1987.
- BALKAN, Kemal, *Eti Hukukunda İlgüveylik*, Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1948.
- BAYRAM, Sebahattin, *Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1993.
- BAYRAM, Sebahattin, *New and Some Rare Geographical Names in the Kültepe Texts*, Archivum Anatolicum 3, 1997.
- BİLGE, Evin, *Kutsal Metinlerde Yaratılış*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013.

- BİLGİÇ, EMİN – Sabahattin Bayram, Ankara Kültepe Tabletleri II, T.T.K. Yayını, Ankara 1995.
- BİLGİÇ, Emin, *Çivi Yazılı Hukuki, İktisadi Kaynaklar Mahiyet ve Muhtevaları*, T.T.K.Yayını, Ankara 1947.
- BİLGİÇ, Emin, *Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1963.
- BİLGİÇ, Emin, *Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1951.
- BLANCK, Horst, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Arion Yayınları, İstanbul 1991.
- BÜLBÜL, Cemil – Doğan Ezgigül, *Eski Yakındoğuda Nehirler ve Kentler*, Asia Minor Studies, 2016.
- CENGİZ, KURŞUN, Pınar, *Yazılı Kaynak Işığında Eski Çağda Mitler*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.
- ÇELEBİ, Binnur, *Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- ÇELEBİ, Binnur, *Eskiçağda Kadın*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- DARGA, A. Muhibbe, *Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler, İstanbul 1993.
- DARGA, A. Muhibbe, *Anadolu'da Kadın*, Yapı Kredi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2020.
- DİKYOL ÇİĞİR, Derya, *Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi*, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, 2018.
- DİNÇOL, Belkıs, *Eski Önasya Topluluklarında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003.
- DOĞAN, Erdal, *Hitit Hukuku*, Fam Yayınları, İstanbul 2017.

- DURMUŞ, Aylin, Eski Doğu ve Eski Batı Topluluklarında Karşılaştırmalı Kadın Profili (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2014.
- DUYMUŞ, H. Hande, *Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde İlginç Bir Suç Tespit ve Cezaları*, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2013.
- ERDEMİR PALAZ, Hatice, Eskiçağda Cinsiyet ve Kadın, Serencam Yayınları, İstanbul 2019.
- FİDAN SEÇER, Sezer, *Yazılı Belgeler Işığında Hitit Kadınları*, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 2018.
- FREEMAN, Charles, Mısır, Yunan ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.
- GENCA, Elif, Eski Mezopotamya’da Hukuk Hareketleri (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- GÖKÇEK, L. Gürkan – Faruk Akyüz, “ Sumer Kanunları” Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, 2013.
- GÜRGEN, Elif, *Hammurabi Kanunları’nda ve Tevrat’ta Kadınla İlgili Hükümlerin Değerlendirilmesi*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018.
- HASEMİR KAYA, Hülya, *Koloni Çağında Kadınların Şehir Hayatındaki Roller*, History Studies, 2019.
- HERODOTOS, Herodot Tarihi, Çeviren: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- HESİODOS, Eseri ve Kaynakları, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu-Azra Erhat, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.
- İŞİK, Adem, İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş, Mavi Atlas, 6 (2)/2018.
- İNAN, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1992.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları, Bilim-Teknik Yayınları, İstanbul 2013.

- KARAKETİR, Eray, Persler Anadolu’da : Büyük Kyros’un Lydia Seferi ve Sonuçları, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2018.
- KARASU, Cem, Çivi Yazılı Belgelere Göre Eski Anadolu Kadını Hakkında Bazı Gözlemler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- KARAUĞUZ, Güngör, Hitit Yasaları, Çizgi Yayınları, Konya 2018.
- KAVAL, Musa, İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi, Akademik Bakış Dergisi, 2016.
- KAYA, Mehmet Ali, Ege ve Eski Yunan Tarihi I, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
- KAYA, Mehmet Ali, İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2020.
- KAYA, Mehmet Ali, Troya ve Troya Savaşı Efsane ve Tarih, Akademik Tarih Eğitim Bilim ve Kültür Dergisi, 2017.
- KAYAK, Sevgi, Roma Hukukunda Aile Kurumu, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2018.
- KILIÇ, Yusuf – Cemal Yılmaz, Eski Yakındoğu’nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve
- KILIÇ, Yusuf- Suzan Akkuş Mutlu, Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar, Turkish Studies, Ankara 2013.
- KILIÇ, Yusuf, Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu, TSA, 2005.
- KILIÇ, Yusuf, Eskiçağ Aile Hukuku, Çizgi Yayınevi, Konya 2018.
- KILIÇ, Yusuf-H.Hande Duymuş, Eski Mezopotamya’da Din Kadınları, TSA, 2009.
- KILIÇ, Yusuf-H.Hande Duymuş, Hititlerde Kadın ve Siyaset, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2007.
- KINAL, Füzuran, Amarna Çağında Mısırın Önasya Münasebetleri, A.Ü.D.T.C.F.D. , 1943.
- KINAL, Füzuran, Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara 1971.

KINAL, Füzûzan, Eski Anadolu’da Kadının Mevkii, Belleten, Ankara 1956.

Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001.

KÖROĞLU, Kemalettin, Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

KRAMER, Samuel Noah, Sümerler, Çeviren: Özcan Buze, Kabalcı Yayını, İstanbul.

Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, (meali:Hasan Tahsin Feyizli), Server İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

KÜÇÜK, Eşref, Eski Roma’da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017.

KÜÇÜKBECİ, Hatice Gül, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasında İlişkiler, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,2011.

MACQUENN, J.G, Hititler ve Hititler Çağında Anadolu, Çev: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.

MANDACI, Ebru, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Aile Hukukunda Kadın, History Studies, Ankara 2015.

MANSEL, A. Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, T.T.K. Yayını, Ankara 2020.

MEMİŞ, Ekrem- Cemil Bülbül, Amurrular (Arapların En Eski Ataları), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayını, Elazığ 2017.

MEMİŞ, Ekrem- Cemil Bülbül, Eskiçağda Göçler, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2014.

MEMİŞ, Ekrem, “Amurru Göçleri ve İsin-Larsa Devri” , Eski Mezopotamya’nın Siyasi Tarihi, Değişim Yayınları, İstanbul 2020.

MEMİŞ, Ekrem, Eski İran Tarihi, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2018.

MEMİŞ, Ekrem, Eski Yakın Doğu’da Adalet Anlayışı ve Kanun Koyucular, Oannes Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, Mart 2020.

MEMİŞ, Ekrem, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi Yayını, 5.Baskı, Bursa 2019.

MEMİŞ, Ekrem, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Ekin Kitabevi Yayını, 15.Baskı, Bursa 2020.

MEMİŞ, Ekrem, Eskiçağda Mezopotamya, Ekin Kitabevi Yayını, 5.Baskı, Bursa 2020.

MEMİŞ, Ekrem, Eskiçağda Yaşanmış Büyük Aşklar, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2006.

MEMİŞ, Ekrem, Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü, S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Konya 1994.

MEMİŞ, Ekrem, Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?), Altınpost Yayınları, Ankara 2012.

OKANDAN, Recai G. , Hammurabi Mecellesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1951.

OKAY, Peşken, “Eski Mezopotamya’da Gutiler ve III.Ur Hanedanlığı Dönemleri” , Eski Mezopotamya’nın Siyasi Tarihi, Değişim Yayınları, İstanbul 2020.

ÖZ, Esmâ, Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’nun Etnik ve Sosyal Yapısı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

ROLLER, E. Lynn, Ana Tanrıçanın İzinde (Anadolu Kybele Kültü), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

SEVER, Hüseyin, Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karum Kararı, Belleten, 1992.

SEVER, Hüseyin, Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “Kima awat narua’im” Tabiri ve Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1990.

SİPAHİOĞLU, Mukadder, Antik Mısır’da Kadınların Dini Görevleri ve Unvanları, Archivum Anatolicum, 2020.

SÜEL, Aygöl, Hitit Kadının Hukuki Durumu, Uluslararası 1.Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum Temmuz 1990.

SÜNBÜL, Nazan, Eski Mezopotamya Hukukunda Aile ve Evlilik, Oannes Uluslar arası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2020.

- ŞAHİN, Esmâ, Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2017.
- ŞEPTİOĞLU, Rüstem Kadri- Yüksel Arslantaş, Çivi Yazılı Hukuki Belgelere Göre Mezopotamya’da Kadın, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 2016.
- TEKİN, Oğuz, Eski Yunan ve Roma Tarihine Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- TOPTAŞ, Koray, Akkadça Çivi Yazılı Belgelerde Çeyiz, Belleten, 2019.
- TOSUN, Mebrure – Kadriye Yalvaç, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, T.T.K. Yayını, Ankara 2002.
- TOSUN, Mebrure, Hammurabi’nin Toprak Kanunları, A.Ü.D.T.C.F.D., 1963.
- TOSUN, Mebrure, Sümer, Babil ve Asur’lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları İle İlgili Terimler, Belleten, Ankara 1973.
- YALVAÇ, Kadriye, Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi, A.Ü.D.T.C.F.D., 1965
- YILDIRIM, Taner- Ahmet Altungök, “Nil, Fırat ve Dicle Su Yollarının Ortaçağ Dünyası Açısından Önemi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015.
- YILDIZ, Sevcân – Seden Turamberg Özerden, “Anadolu’da Ana Tanrıça Kültü”, Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler, Gece Yayınları, Ankara 2017.
- YILMAZCAN, Defne, Antik Yunan’da Oikos ve Kadın, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2020.
- YİĞİT, Turgut, Eski Mısır Tarihi, Bilgin Kültür Sanat Yayını, Ankara 2019.

EKLER

**Ek-1 Çatalhöyük Çanak Çömlek Neolitik Çağ, M.Ö.6.binyilin ilk yarısı.
(Muhibbe Darga)**



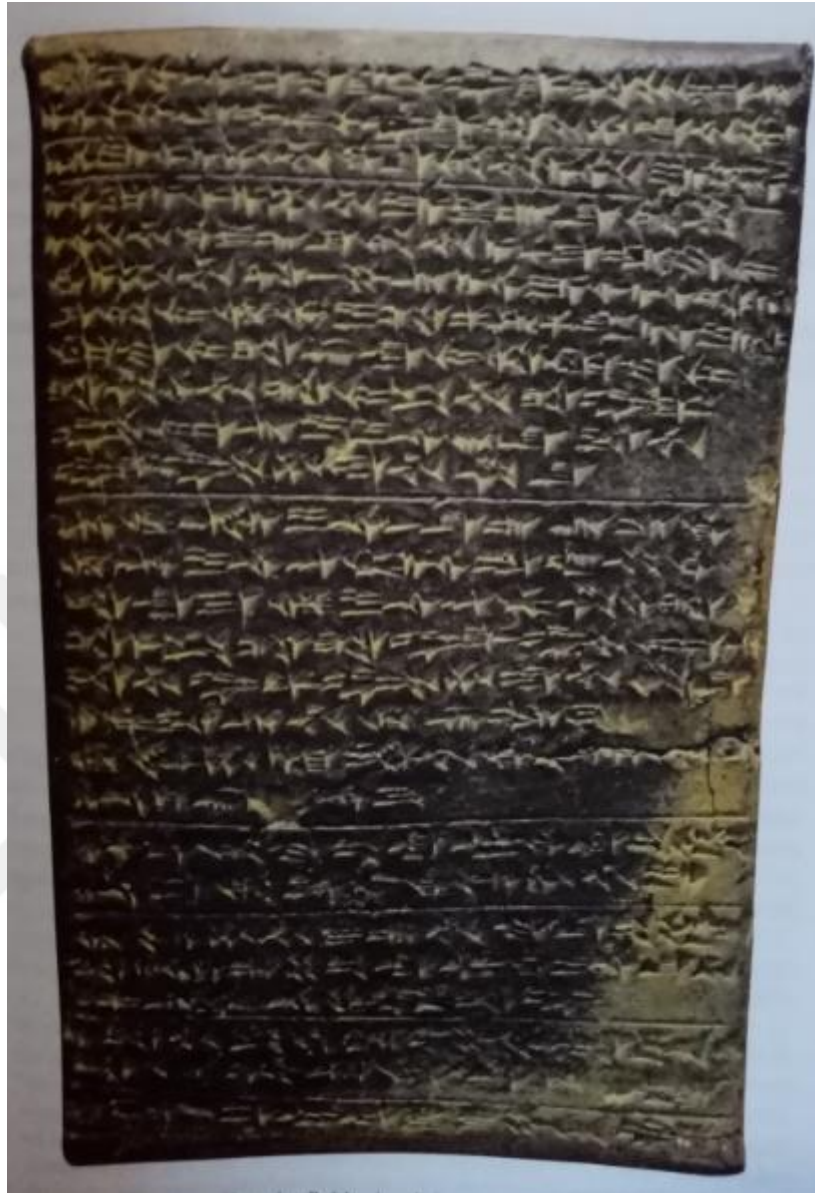
Ek-2 Catalhöyük, Pişmiş Toprak Ana Tanrıça Heykeli

Ek-3 Evlilik Anlaşmasını Gösteren, Üzerinde Evlenen Çift ve Şahitlerin Adı Olan Yazılı Zarf-Muhibbe Darga: Anadolu'da Kadın



Ek-4 Mısır Kralı II.Ramses'in Eşi Nefertari'nin Puda-Hepa'ya Yolladığı Mektup Muhibbe Darga-Anadolu'da Kadın





ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Çorum'da tamamlamıştır. 2014-2018 yılları arasında yükseköğretimi Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamlamıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında başvurmuş olduğu Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim dalına yüksek lisans programına girmeyi hak kazanmıştır.

